

НАУКА і ОБОРОНА

Щоквартальний науково-теоретичний та науково-практичний журнал

Редакція:

Семон Богдан Йосипович (*головний редактор*), доктор
технічних наук, професор;

Бодрик Юрій Григорович (*науковий редактор*),
кандидат технічних наук, старший науковий
співробітник;

Колесник Володимир Іванович (*відповідальний
секретар*), кандидат технічних наук, старший
науковий співробітник

Редакційна колегія:

Бочарніков Віктор Павлович, доктор технічних наук,
професор;

Вагапов Володимир Белалович, кандидат технічних
наук, професор;

Волошенко Антоніна Віталіївна, доктор економічних
наук, доцент;

Воробйов Олег Михайлович, доктор технічних наук,
професор;

Грицюк Валерій Миколайович, кандидат історичних
наук, доцент;

Еггінтон Білл, доктор освіти;

Загорка Олексій Миколайович, доктор військових наук,
професор;

Карабин Василь Васильович, доктор технічних наук,
доцент;

Косевцов В'ячеслав Олександрович, доктор військових
наук, професор;

Лобанов Анатолій Анатолійович, доктор військових
наук, професор;

Мацько Олександр Йосипович, кандидат військових
наук, професор;

Медведев Володимир Костянтинович, кандидат
військових наук, професор;

Мірненко Володимир Іванович, доктор технічних наук,
професор;

Неділько Олександр Миколайович, кандидат технічних
наук, доцент;

Павліковський Анатолій Казимирович, кандидат
військових наук, доцент;

Павловська Світлана Володимирівна, кандидат
історичних наук, старший дослідник;

Ракушев Михайло Юрійович, доктор технічних наук,
старший науковий співробітник;

Романченко Ігор Сергійович, доктор військових наук,
професор;

Руснак Іван Степанович, доктор військових наук,
професор;

Сальнікова Ольга Федорівна, доктор наук з державного
управління, старший науковий співробітник;

Самберг Андре, кандидат технічних наук;

Сиротенко Анатолій Миколайович, доктор військових
наук, старший дослідник;

Телелим Василь Максимович, доктор військових наук,
професор;

Тимошенко Радіон Іванович, доктор військових наук,
старший науковий співробітник;

Тюрін Віталій Вікторович, кандидат військових наук,
доцент;

Чепков Ігор Борисович, доктор технічних наук,
професор;

Щипанський Павло Володимирович, кандидат
військових наук, професор

Зміст

Актуальні питання національної безпеки та оборони

<i>Гудзь А. М., Попко С. М.</i> Військово-політичні зобов'язання Російської Федерації в галузі контролю над озброєннями та військовою діяльністю: стан виконання	3
<i>Рижих В. М., Богущкий П. П.</i> Організаційно-правові засади реалізації державної політики у сфері оборонно-промислового комплексу	12
<i>Loboda Yu.</i> The concept of «hybrid war/warfare»: origin and complexity	20
<i>Гандзюк А. П., Петренко М. М., Клонцак М. Я.</i> Актуальні питання військово-інженерної підготовки місцевості та об'єктів об'єднаних територіальних громад України	24
<i>Мордвинов С. Л., Адаменко М. В., Іванов О. В.</i> Аналіз досвіду проведення заходів з десантування вантажів парашутним способом в антитерористичній операції	27
Розвиток теорії та методології	
<i>Загорка О. М., Поліщук С. В., Загорка І. О.</i> Методичні положення оцінювання можливостей стримування агресора від розв'язання воєнного конфлікту	32
<i>Горбенко В. М., Коршець О. А.</i> Методика обґрунтування потрібного складу угруповання тактичної авіації повітряних сил в операціях	38
<i>Сиротенко А. М., Вітченко А. О., Осодло В. І., Алезченко В. І.</i> Розвиток військово-гуманітарної вищої освіти в Україні: від усвідомлення пріоритетності до концептуалізації	46
До обговорення	
Концепція розвитку військово-гуманітарної освіти в Україні (проект).....	53
Summaries	58

Contents

Topical issues of national security and defence

<i>A. M. Hudz, S. M. Popko.</i> Military-political commitments of the Russian Federation in the field of arms control and control over military activities: state of implementation	3
<i>V. M. Ryzhykh, P. P. Bohutskyi.</i> Organizational and legal principles for implementation of the national policy with regard to the defence-industrial complex	12
<i>Yu. Loboda.</i> The concept of «hybrid war/warfare»: origin and complexity	20
<i>A. P. Handziuk, M. M. Petrenko, M. Ya. Klontsak.</i> Topical issues of military-engineering preparation of the area and facilities of the amalgamated hromadas of Ukraine	24
<i>S. L. Mordvynov, M. V. Adamenko, O. V. Ivanov.</i> Analysis of the parachuting cargo operations in the anti-terrorist operation	27
Development of theory and methodology	
<i>O. M. Zahorka, S. V. Polishchuk, I. O. Zahorka.</i> Guidelines for assessing the ability of deterring the aggressor from unleashing a military conflict	32
<i>V. M. Horbenko, O. A. Korshets.</i> A technique of substantiation of the required composition of a tactical aviation task force of the Air Force in operations.....	38
<i>A. M. Syrotenko, A. O. Vitchenko, V. I. Osodlo, V. I. Aleshchenko.</i> Development of military-humanitarian higher education in Ukraine: from awareness of priority to conceptualization	46
For discussion	
Draft Concept for the Development of Military-Humanitarian Education in Ukraine	53
Summaries	58

DOI 10.33099/2618-1614-2020-13-4-3-11
УДК 341.24

А. М. Гудзь,

*старший науковий співробітник
навчально-наукового центру підготовки офіцерів
для багатонаціональних штабів,
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського,*

С. М. Попко,

*кандидат історичних наук,
професор кафедри Сухопутних військ,
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського*

Військово-політичні зобов'язання Російської Федерації в галузі контролю над озброєннями та військовою діяльністю: стан виконання

У статті розглянуті характерні особливості й нові тенденції військово-політичної діяльності Російської Федерації в галузі контролю над озброєннями та військовою діяльністю. Установлено залежність функціонування міжнародних військово-політичних механізмів та інструментів раннього попередження від сутності військової та політичної діяльності Росії. Аргументовано рекомендації щодо оптимізації чинної системи формування та обстоювання військово-політичної позиції України.

Ключові слова: військово-політичні зобов'язання, загрози, воєнний конфлікт, зміцнення довіри та безпеки.

© А. М. Гудзь, С. М. Попко, 2020

Постановка проблеми. Очевидно, що багато-векторна військово-політична діяльність Російської Федерації набула непередбачуваного характеру, що ускладнює аналіз, оцінювання та прогнозування її подальших дій з метою завчасного й адекватного реагування. Немає сумнівів у тому, що ультимативні військово-політичні дії РФ спрямовані на руйнування воєнно-стратегічної стабільності, встановленої в Європі наприкінці ХХ ст. Для досягнення стратегічної мети Росія використовує весь спектр наявних механізмів та інструментів, у тому числі в галузі контролю над озброєннями.

Аналізуючи стан виконання Російською Федерацією міжнародних військово-політичних зобов'язань, можна знайти дедалі більше підтверджень того, що ігнорування основних принципів міжнародної безпеки, котрі визначають стан захищеності міжнародної спільноти від глобальних та регіональних викликів і загроз, поступово призвело до зниження ролі ООН та ОБСЄ як провідних механізмів процесу формування нової системи глобальної та європейської безпеки, основою яких є чинні міжнародні договори та угоди в галузі контролю над озброєннями та військовою діяльністю.

Події в Україні та інших державах колишнього СРСР наочно демонструють розбалансованість раніше дієвих механізмів системи європейської безпеки, що змушує **повному оцінити закономірності виникнення викликів і загроз та їх переростання у кризову ситуацію¹** з реальною можливістю застосування сили.

У статті розглядається феномен тенденцій військово-політичної діяльності Російської Федерації, яка має багато аспектів, у зв'язку із чим можливі різні підходи до її оцінювання.

На підставі результатів системного аналізу військово-політичної діяльності Російської Федерації в рамках прийнятих нею міжнародних зобов'язань розглядається сукупність істотних факторів впливу на національну безпеку України, які зумовлюють необхідність запровадження в нашій державі нових механізмів військово-політичної протидії як складових системи забезпечення національної безпеки.

Мета статті – розглянути характерні особливості й нові тенденції військово-політичної діяльності Російської Федерації в галузі контролю над озброєннями; встановити залежність функціонування міжнародних військово-політичних механізмів та інструментів раннього попередження від сутності військової та політичної діяльності Росії; аргументувати рекомендації щодо оптимізації чинної системи формування та обстоювання військово-політичної позиції України.

¹ Згідно з Воєнною доктриною України «кризова ситуація» – це граничне загострення воєнно-політичної обстановки, за якої вичерпуються можливості врегулювання спірних питань мирними засобами і настає реальна загроза воєнної сили.

Виклад основного матеріалу

Фахівці у сфері теорії воєнної безпеки стверджують, що особливим станом військово-політичної обстановки є воєнний конфлікт, який характеризується антагоністичними, непримиренними суперечностями військово-політичних сил та використанням сторонами військової сили [1, с. 8].

Для виявлення індикаторів зародження воєнного конфлікту міжнародним співтовариством вироблений комплекс взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих військово-політичних механізмів та інструментів раннього попередження (early warning). Найбільш практичні серед них – Віденський документ 2011 р. про заходи зміцнення довіри та безпеки, Договір про звичайні збройні сили в Європі, Договір з відкритого неба, а також низка додаткових двосторонніх і багатосторонніх заходів зміцнення довіри та безпеки (ЗЗДБ)². Упродовж тривалого часу зазначені механізми й інструменти сприяли підтриманню сталого процесу транспарентності (прозорості, відкритості) військової діяльності з метою її передбачуваності.

Проте починаючи з 2007 р. контури цього процесу ставали розмитими. Замість довіри з'явилася недовіра. Увага фокусується на інформації, яка офіційно надається державами ОБСЄ, про суттєве переміщення озброєння і військової техніки та про військову діяльність, особливо в прикордонних районах.

З метою побудови цілісної картини діяльності збройних сил, передусім Російської Федерації, європейськими державами застосовуються альтернативні джерела оцінювання її параметрів. На даний час експертами для аналізу цих параметрів використовуються: розвідувальна інформація, офіційна обмінна інформація за Віденським документом 2011 р. про заходи зміцнення довіри та безпеки та Документом про глобальний обмін воєнною інформацією, а також дані з відомих відкритих джерел, серед яких Міжнародний інститут стратегічних досліджень та Європейська лідерська мережа. Інформація також отримується через офіційні веб-сайти, сторінки силових структур у Фейсбукі і Твіттері.

Водночас реанімуються раніше не задіяні положення чинних міжнародних документів, які регулюють процес обміну інформацією про параметри істотної військової діяльності та активований переговорний процес, метою якого є адаптація, трансформація чинних та впровадження нових механізмів транспарентності.

Віденський документ 2011 р. про заходи зміцнення довіри та безпеки (ВД-11)³ містить найдієвіші способи транспарентності (табл. 1).

² Під ЗЗДБ можна розуміти комплекс військових і політичних механізмів та інструментів, запроваджених у рамках ОБСЄ для підтримання сталого процесу транспарентності (прозорості, відкритості) військової діяльності з метою її передбачуваності.

³ ВД-11 перевиданий відповідно до Рішення Форуму ОБСЄ зі співробітництва в галузі безпеки (FSC.DEC/14/11) у Відні 30 листопада 2011 р. на 665-му спеціальному засіданні Форуму.

Зокрема, у ВД-11 зазначено, що держави-учасниці до 15 листопада кожного року надаватимуть офіційну інформацію про свої плани військової діяльності на наступний рік. За 42 дні або більше до початку такої діяльності держави ОБСЄ та Центр запобігання конфліктам ОБСЄ мають отримати попереднє офіційне повідомлення про її параметри, термін і райони проведення, кількість залученого особового складу, озброєння та військової техніки, мету кожного етапу.

Крім цього, відповідно до рішення Форуму ОБСЄ зі співробітництва в галузі безпеки (FSC 9/12) у разі відсутності будь-яких істотних військових навчань чи військової активності в календарному році держави-учасниці в цей самий термін надають повідомлення про одне найбільше військово-навчання чи військову активність (на свій розсуд), нижчі за порогові ВД-11.

Проте, як свідчать події останніх років, у зоні застосування ЗЗДБ функціонування механізмів та інструментів раннього попередження не завжди дає позитивний результат. Основною причиною цього є невиконання чи неприховане ігнорування деякими державами-учасницями прийнятих ними міжнародних військово-політичних зобов'язань.

Без перебільшень до списку цих держав можна віднести Російську Федерацію. Коротко окреслимо характерні особливості та нові тенденції її військово-політичної діяльності в рамках зобов'язань за ВД-11.

Суперечливість інформації про параметри військової діяльності. Свідченням цього є безліч випадків суттєвої розбіжності даних щодо терміну проведення військової діяльності та кількості залученого особового складу в прес-виданнях, офіційних прес-релізах та офіційних заявах керівництва міністерства оборони та генерального штабу Росії. Ця інформація також значно відрізнялася від тієї, яку вона офіційно надавала державам-учасницям і Центру запобігання конфліктам відповідними форматами повідомлення захищеною мережею зв'язку ОБСЄ.

Відрізняється також інформація про мету військової діяльності. Зокрема, під час проведення навчань «ЗАПАД-2009» з боку Росії були озвучені дві різні мети: нанесення ядерних ударів по об'єктах НАТО в Польщі та проведення антитерористичних операцій.

Фрагментація навчань. Росія часто дробить стратегічні навчання під єдиним замислом, проводячи їх у короткі терміни в різних районах, а також занижуючи кількість учасників з метою уникнення процедур спостереження державами – учасницями («КАВКАЗ-2016» та «КАВКАЗ-2020»). Наприклад, у навчаннях «КАВКАЗ – 2020» загальна кількість заявленого коаліційного особового складу становить до 12900 осіб, з них представників Росії – 11900 осіб. У разі проведення військової діяльності, яка підлягає спостереженню (13 тис. осіб особового

Військово-політичні зобов'язання в рамках ВД-11 прийняті 57 державами – учасницями ОБСЄ. Шість держав ОБСЄ, які не мають власних збройних сил, виконують політичну складову ВД-11.

Таблиця 1

**Механізми транспарентності військової діяльності за Віденським документом 2011 р.
про заходи зміцнення довіри та безпеки і двосторонніми міжурядовими угодами**

Військова діяльність	Особовий склад (осіб)	Бойові танки (од.)	Бойові броньовані машини (БМП, БТР, БРДМ) (од.)	Артилерійські системи калібру більше 100 мм (у тому числі РСЗВ) (од.)	Літако/вертоліт-овильоти	Дії понтонно-мостових підрозділів	Особовий склад при амфібійній, або вертолітній, або парашутній висадках (осіб)
I. За ВД-2011							
Проводиться не більше одного навчання протягом трьох років	> 40 000	> 900	> 2 000	> 900			
Проводяться не більше шести навчань протягом календарного року	13 000 – 40 000	300–900	500–2000	300–900			
Із зазначених вище шести не більше трьох навчань	> 25 000	> 400	> 800	> 400			
Проводяться одночасно не більше трьох навчань	> 13 000	> 300	> 500	> 300			
Повідомляється до 15 листопада попереднього року	> 40 000	> 900	> 2 000	> 900			
Повідомляється не менш ніж за 42 доби до початку або одночасно з початком	9 000	або 250	або 500	або 250	або 200		або 3 000
Запрошуються військові спостерігачі (по два представники від кожної країни)	13 000	або 300	або 500	або 250			або 3 500
II. За двосторонніми міжурядовими угодами⁴ (прикордонна зона 100–130 км) за 42 доби до початку заходу							
Між Кабінетом Міністрів України та Урядом Угорщини	6 000	або 100	або 150	або 75	або 50		
Між Кабінетом Міністрів України та Урядом Словацької Республіки	6 000	або 100	або 150	або 75	або 50		
Між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Білорусь	5 000	або 100	або 150	або 75	або 50		1 000
Між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща	6 000	або 100	або 150	або 75	або 50		
Між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії	6 000	або 100	або 200	або 75	або 50	15 км від кордону	1000
Зазначені в таблиці обмеження поширюються й на багатонаціональні навчання на території держав-учасниць. Військова діяльність за Документом про ЗЗДБ у військово-морській галузі на Чорному морі не обмежується							

складу і більше протягом усього періоду діяльності під єдиним командуванням), держава, яка її проводить, запрошує двох представників від кожної країни ОБСЄ, надає їм брифінги, топографічні карти, необхідне обладнання для спостереження, забезпечує вертолітні обльоти протягом усієї діяльності. Після завершення діяльності проводиться заключний брифінг із дискусіями.

Ненадання форматів повідомлення та інформації в щорічних планах. Росія систематично не надає інформацію про низку військових навчань на наступний рік у зоні застосування ЗЗДБ, масштаби яких є предметом ВД-11. Для прикладу: «ВОСТОК-2010», перевірка бойової готовності військ (сил) Південного військового округу в травні 2015 р., навчання повітрянодесантних військ у березні 2016 р.

Проведення раптових військових навчань. По декілька разів на рік Росія проводить раптові військові навчання, параметри яких невідомі, наприклад:

«В соответствии с решением Верховного Главнокомандующего Вооруженными Силами Российской Федерации с 25 по 28 марта 2020 г. проводится *внезапная проверка* органов военного управления, соединений и воинских частей Западного и Центрального военных округов, *Воздушно-космических сил, Ракетных войск стратегического*

⁴ Двосторонні міжурядові угоди підписані в розвиток ЗЗДБ згідно з розділом X ВД-11. З Республікою Молдова та Російською Федерацією двосторонні міжурядові угоди не підписані через проблеми делімітації та демаркації кордону (позиція Російської Федерації та Республіки Молдова, надана на запит України).

назначения, войск радиационной химической и биологической защиты, инженерных войск и организаций медицинского обеспечения центрального подчинения. Целью проверки является тренировка органов военного управления и войск в проведении противозидемических мероприятий»⁵.

Сумнів викликає ціль перевірки, особливо Ракетних військ стратегічного призначення, про яку зазначалося в офіційному повідомленні: «За результатами перевірки будуть проаналізовані транспортні можливості перевезення повітряним та залізничним транспортом необхідних сил та засобів у віддалені райони для ліквідації осередків зараження та надання допомоги хворим».

Інформація про такі заходи надавалася з їхнім початком та розцінена Москвою як «дух доброї волі» (див. F25 № SVM/RU/20/0025/F41/O).

Відмова в доступі. Одним зі способів приховування інформації є відмова інспекційним групам держав-учасниць у доступі до районів проведення навчань шляхом оголошення їх «чутливими пунктами»⁶.

Відмова від надання роз'яснень за розділом III ВД-11. Росія відмовляється надавати роз'яснення, передбачені розділом III ВД-11. Запити про надання роз'яснень щодо незвичайної військової діяльності надавала Україна у 2014 р., потім США, Канада, Естонія, Латвія. До цих пір відповіді не отримані.

Відмова в офіційній зустрічі. Україна, як держава, котра виражає стурбованість агресивною діяльністю Російської Федерації, надавала запит щодо проведення офіційної зустрічі із цією державою для роз'яснення нею її діяльності, на який Росія не відреагувала. Вона відмовила також у відвідуванні прикордонних районів на своїй території, ігноруючи процедури розділу III та IX ВД-11 і замість цього висунула звинувачення Україні.

Для ілюстрації: на пленарних засіданнях Форуму ОБСЄ зі співробітництва в галузі безпеки делегація Росії за участі військових експертів, на тлі схвальних відгуків держав ОБСЄ щодо належного виконання Україною міжнародних зобов'язань, звинувачувала Україну в невиконанні низки положень ВД-11 і нібито свідомій ескаляції ситуації в зоні «каральної операції». Зазначені звинувачування вона підтверджувала доповідями «ополченців», еkleктичними матеріалами звітів Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні та «фактами» про нібито порушення українськими військами та «нацистсько-бандерівськими добровільними батальйонами» режиму припинення вогню.

Отже, Росія, нібито опікуючись власною національною безпекою через «внутрішній конфлікт» в Україні,

⁵ З офіційного формату повідомлення Російської Федерації всіх держав – учасниць ОБСЄ та Центру запобігання конфліктам ОБСЄ (F25 № SVM/RU/20/0025/F41/O). – Відень, 2020.

⁶ Згідно з положеннями міжнародних договорів доступ до «чутливих пунктів» може бути обмежений чи взагалі не надаватися. При цьому їхня кількість має бути мінімальною, а вони мають охоплювати невелику територію чи окремі будівлі.

дипломатичним шляхом схиляє держави Європи до розуміння вимушеності Москви «асиметрично» реагувати військовими методами на тлі зовнішньої «асиметричної загрози», зокрема з боку України.

Розміщення особового складу та військової техніки поза межами національних територій. Принципово важливою складовою ЗЗДБ є надання державами інформації про розміщення особового складу та військової техніки поза межами їхніх національних територій.

Так, у рамках документа про Глобальний обмін військовою інформацією (GEMI)⁷ Росія зобов'язалася на добровільній основі щорічно надавати інформацію всім державам ОБСЄ про своїх військовослужбовців та «важке» озброєння поза межами національної території Російської Федерації. До такої інформації належать дані про 1-й та 2-й армійські корпуси на території окремих районів Донецької та Луганської областей. Маніпулюючи з метою виведення зазначених корпусів з режиму обміну інформацією за документом про Глобальний обмін військовою інформацією, РФ перейменувала їх на корпуси народної міліції.

За експертними даними, у складі створених Російською Федерацією формувань на тимчасово окупованих територіях на сході України перебувають важке озброєння та особовий склад, кількість яких перевищує чисельність збройних сил деяких держав Європи.

Отже, на території України виникла так звана «сіра зона», яка не охоплюється будь-яким обміном інформацією та інспекційним режимом з боку держав ОБСЄ. Частково цю прогалину заповнює Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні. Проте мандат місії не дозволяє застосовувати процедури ВД-11. Тим паче, патрулі місії, згідно з інструкцією, пересуваються виключно асфальтованими та бетонними дорогами. До того ж значна частка персоналу місії є громадянами Російської Федерації.

Таким чином, Російська Федерація не виконує зобов'язання в рамках GEMI. Крім того, окупувавши територію, які входять до складу України, вона не дотримується Статуту ООН та документів НБСЄ/ОБСЄ, зокрема одного з основоположних принципів міжнародного права – незастосування сили чи погрози силою в міждержавних відносинах.

Подібна ситуація непокоїть і суміжну з Україною Молдову у зв'язку з присутністю на її території військових РФ і розширенням їхньої діяльності в Придністров'ї, куди іноземні інспектори не можуть отримати доступу.

⁷ GEMI прийнятий на 91-му пленарному засіданні Спеціального комітету (CSCE FSC) у Будапешті 3 грудня 1994 р. Держави-учасниці погодилися щорічно обмінюватися інформацією про основні системи озброєння й техніки (MWES) та про особовий склад у своїх звичайних збройних силах, на їхній території, а також у всьому світі. Так званий GEMI відокремлений від інших режимів обміну інформацією, яка не підлягає перевірці. Інформація надається щорічно до кінця квітня і має відображати ситуацію станом на 1 січня поточного року.

Таким чином, РФ не виконує свої зобов'язання щодо завершення відведення сил і військової техніки з території Республіки Молдова, прийняті в 1999 р. у рамках Стамбульського саміту ОБСЄ.

Присутність оперативного угруповання російських військ і складів боєприпасів у Придністров'ї не виправдана юридично, не узгоджена з національною владою та суперечить принципам нейтралітету згідно з конституцією Молдови. За словами президентки Молдови Маї Санду, «не було договору і двосторонньої угоди про перебування оперативної групи військ у Придністров'ї. ОГРВ необхідно вивести з території Молдови» [2].

У 2017 р. Республіка Білорусь повідомила про спільне російсько-білоруське навчання «ЗАПАД-2017». Увага зосереджувалася на перевірці готовності Республіки Білорусь та Російської Федерації забезпечити їхню воєнну безпеку та відбити можливу агресію.

В основу замислу покладений один з варіантів виникнення кризової ситуації та зростання конфлікту, основний зміст якого лежить у загостренні відносин між державами на ґрунті міжнаціональних, етнорелігійних суперечок і територіальних претензій.

Під час цього навчання Російська Федерація згідно із чинними нормативно-правовими документами і союзницькими зобов'язаннями надає Республіці Білорусь політичну підтримку, фінансову, військово-технічну та військову допомогу. За схожим сценарієм починалися майже всі збройні конфлікти останнього часу.

Подібні сценарії підтверджують, що одним з основних принципів режиму контролю над озброєннями має бути згода приймаючої сторони на розміщення військового контингенту іноземної держави, оскільки це напряму стосується питань дотримання суверенітету й територіальної цілісності.

Європа намагається різними методами долучити РФ до діалогу щодо занепокоєнь у галузі безпеки в рамках ВД-11. Була велика надія на військово-політичний прогрес під час головування в ОБСЄ у 2016 р. Федеративної Республіки Німеччини. Головування ФРН мало завершитися перевиданням ВД-11, після чого доповнений новими механізмами документ міг мати назву «Віденський документ 2016 року про заходи зміцнення довіри та безпеки». Наступне доповнене видання мало вийти не пізніше 2021 р.

Проте Москва категорично заблокувала цей документ, посилаючись на відсутність бажання переробляти національну нормативно-правову базу. Водночас у пункті 4.5 запитальника Кодексу поведінки ОБСЄ з військово-політичних аспектів безпеки на запитання: «Яким чином ваша держава забезпечує, щоб її політика та доктрина в галузі оборони відповідали нормам міжнародного права?», Росія надає відповідь: «Відповідно до пункту 4 статті 15 Конституції Російської Федерації загальнови́знані принципи і норми міжнародного права та міжнародні договори Російської Федерації є складовою її системи. Якщо міжнародним договором Російської Федерації

встановлені інші правила, ніж передбачені законом, то застосовуються правила міжнародного договору»⁸.

Свою готовність до діалогу з оновлення військово-політичних інструментів ОБСЄ РФ пов'язує з готовністю НАТО припинити свою військову активність поблизу російських кордонів.

Головування ФРН в ОБСЄ у 2016 р. завершилося «формулою Штайнмайєра», чинною на той час Голови ОБСЄ, міністра закордонних справ Німеччини. Поряд з іншими ініціативами «формула Штайнмайєра» має на меті перезапуск режиму контролю над озброєннями шляхом початку структурованих переговорів із цієї проблематики між зацікавленими партнерами.

Починаючи з першої половини 2017 р. проведено безліч різноманітних засідань Неформальної робочої групи, Структурованого діалогу, Форуму ОБСЄ зі співробітництва в галузі безпеки, конференцій з питань безпеки, які поки що не принесли практичного результату.

У рамках засідань робочих органів ОБСЄ держави систематично закликали Росію скасувати свою політику опозиції до модернізації ВД-11 та приєднатися до переважної більшості держав-учасниць, які хочуть бачити позитивний результат. Спільна пропозиція, підтримана 33 державами-учасницями, дає можливість у короткий термін досягти реального прогресу в процесі запуску нових інструментів зміцнення основ європейської безпеки.

НАТО з огляду на відсутність у рамках ОБСЄ видимого прогресу створила Робочу групу високого рівня (High Level Task Force)⁹, яка є консультативним та дорадчим органом і формує єдину політику НАТО у сфері контролю над озброєннями. У подальшому політика реалізується через діяльність національних делегацій країн-союзників при ОБСЄ, Комітету НАТО з координації верифікаційної діяльності (Verification Coordination Committee) та Центру контролю над озброєнням, роззброєння та нерозповсюдження зброї масового ураження НАТО (Arms Control, Disarmament and WMD Non-proliferation Center).

Водночас на військово-політичному рівні значна кількість держав ОБСЄ намагається застосовувати додаткові заходи транспарентності як крок назустріч Росії.

В Україні починаючи від 2014 р. держави ОБСЄ провели більш як тридцять додаткових інспекцій згідно з ВД-11. Завдяки цим заходам уперше в Європі пройшли апробацію нові форми та способи підвищення транспарентності військової діяльності держави в умовах кризової ситуації, які значно вплинули на формування обрисів

⁸ Кодекс поведінки ОБСЄ з військово-політичних аспектів безпеки є окремим документом, згідно з яким усі держави ОБСЄ щорічно офіційно надають відповіді на запитальник, який є невід'ємною частиною Кодексу. Інформація узагальнюється Центром запобігання конфліктам ОБСЄ.

⁹ Засідання Робочої групи високого рівня НАТО проводяться на рівні посадових осіб оборонних відомств, керівників верифікаційних структур та високоповажних дипломатичних представників. Вони також можуть проводитись у форматах Co-sponsorship з державами-партнерами.

нової системи міжнародного контролю над озброєннями та військовою діяльністю.

Під час таких заходів інспекційним групам надавалися брифінги, не передбачені ВД-11, зокрема від органів місцевої влади, Державної прикордонної служби, Національної гвардії України, Міністерства внутрішніх справ та інших силових структур України.

Іноземні інспектори групи держав DUNC (Данії, США, Норвегії, Канади) мали можливість спілкуватися з військовослужбовцями Збройних Сил України та інших силових структур безпосередньо в зоні проведення операції Об'єднаних сил.

Держави Європи підтримали ініціативу України та намагаються схилити Росію до рішення організувати подібні заходи на її території. РФ уникає відповіді, чим ігнорує розділ III ВД-11 «Зменшення загрози».

Останнім часом проявляється зацікавленість у запровадженні одного з новітніх способів транспарентності, який полягає у внесенні до офіційної щорічної обмінної інформації за ВД-11 нових типів сил внутрішньої безпеки, котрі кваліфікуються як нетрадиційні сили (non-traditional forces) чи воєнізовані формування (paramilitary troops). Це важливо, оскільки ці сили в багатьох державах наділені повноваженнями одночасного виконання зовнішніх та внутрішніх функцій забезпечення безпеки.

У такий спосіб Європа намагається схилити Росію до транспарентності діяльності її нетрадиційних сил, які використовувалися й використовуються під час операцій, де раніше традиційно застосовувалися повноваження правоохоронних органів. У Росії кількість таких сил налічує більш як 650 тис. осіб (для порівняння: в Італії – близько 180 тис., у Франції та Білорусі – більш як по 100 тис., у ФРН – близько 500 осіб)¹⁰. До цих сил відносять і Федеральну службу військ національної гвардії Російської Федерації, яка налічує близько 400 тис. осіб.

Для України ця ініціатива принципово важлива, оскільки вона стосується діяльності 1-го та 2-го армійських корпусів («корпусів народної міліції») на території окремих районів Донецької та Луганської областей, функції яких збігаються з функціями нетрадиційних сил (non-traditional forces) чи воєнізованих формувань (paramilitary troops).

Документ про заходи зміцнення довіри та безпеки у військово-морській галузі на Чорному морі (Документ про ЗЗДБ ЧМ). Чітко проявилось ставлення Російської Федерації до прийнятих нею військово-політичних зобов'язань під час реалізації Документа про ЗЗДБ ЧМ, який набув чинності 1 січня 2003 р.

У багатосторонній домовленості політичного характеру, ініційованій Україною ще в 1993 р. і спрямованій на зміцнення довіри та безпеки у військово-морській галузі між причорноморськими державами (Болгарією, Грузією, Росією, Румунією, Туреччиною та Україною), Російська Федерація зобов'язалася розвивати співробітництво

й контакти у військово-морській сфері за основними напрямками: встановлення прямих каналів зв'язку між військово-морськими установами причорноморських держав, обмін інформацією з різноманітних питань функціонування Чорноморського флоту, організація відвідань своїх військово-морських баз, обмін відповідною інформацією щодо сил та корабельного складу Чорноморського флоту з країнами-підписантами, проведення на ротаційній основі військово-морських навчань довіри.

Проте, за висловом одного з відомих західних політиків, стратегія Росії нагадує поведінку гангстера, якому не потрібно дотримуватися законів. До яскравих прикладів піратсько-гангстерської поведінки можна віднести захоплення Росією частини території двох інших держав – учасниць Документа про ЗЗДБ ЧМ – Грузії та України, а також катерів ВМС Збройних Сил України.

Чорноморський регіон став свідченням російського розуміння світового порядку. Порушивши всі міжнародні норми, Росія перетворила український Крим на свою військово-морську базу, яка охоплює наземний, повітряний та морський компоненти. Порівняно з 2014 р. на півострові вдвічі зросла чисельність озброєння та військової техніки і, відповідно, особового складу, які перебувають поза інспекційним режимом держав ОБСЄ.

Швидка мілітаризація Чорноморського регіону суттєво змінила баланс сил та загострила загрози регіональній і загальноєвропейській безпеці. Якщо оцінити потужний арсенал російського угруповання на території Автономної Республіки Крим, у тому числі ядерний, то можна припустити, що він створений для:

- контролю зони підвищеної уваги (Південь України, північна та південна частини Чорного моря, Керченська протока, Азовське море, Абхазьке узбережжя Грузії);
- протидії планам розгортання елементів протиракетної оборони США в Румунії, відповіді на військову діяльність США/НАТО в басейні Чорного моря, тиску на Україну та Грузію в ближній операційній зоні;
- забезпечення постійної присутності ВМФ РФ у дальній операційній зоні (східному узбережжі Середземного моря та Сирії) під виглядом захисту російських інтересів на Близькому Сході.

За своїм змістом піратсько-гангстерські методи діяльності Росії ніяк не передбачені Документом про заходи зміцнення довіри та безпеки у військово-морській галузі на Чорному морі та основоположними принципами міжнародного права.

Непередбачувану військову діяльність Чорноморського флоту РФ з елементами провокативного характеру із залученням носіїв ядерної зброї в Чорному та Азовському морях можна віднести до прояву нового типу «гібридної загрози», а також вважати інструментом проєкції сили й тиску на Україну, Грузію та Румунію з метою посилення в цих країнах відчуття небезпеки та вразливості [3].

Договір про звичайні збройні сили в Європі (ДЗЗСЄ). До деструктивних дій Росії відносять тривале недотримання нею міжнародних правових зобов'язань у рамках

¹⁰ Дані з вікритих джерел.

ДЗЗСЄ, що підриває довіру і транспарентність, досягнуті завдяки механізму, створеному як наріжний камінь архітектури європейської безпеки.

Оскільки США та більшість держав-учасниць не визнають призупинення Росією своєї участі в Договорі законним, вважається, що для Росії залишаються обов'язковими для виконання взяті на себе зобов'язання згідно з ДЗЗСЄ.

У відповідь Росія обґрунтовує вихід із ДЗЗСЄ вимушеністю «стримувати» НАТО, яка порушила баланс сил після приєднання до Альянсу країн Балтії та колишньої Організації Варшавського договору. Зазначені країни, як і Україна, належали, поряд з Росією, до однієї групи держав. Ця група держав мала максимальну сумарну кількість озброєння та військової техніки, яка після розпаду СРСР була пропорційно розподілена між колишніми державами цього союзу (Ташкентська угода). Озброєння та військова техніка держав колишньої Організації Варшавського договору перейшли до іншої групи – держав НАТО.

Як додатковий аргумент розглядається розгортання нових військових частин Альянсу в Балтії, Польщі, Федеративній Республіці Німеччині (до складу ФРН увійшла колишня Німецька Демократична Республіка – держава колишньої Організації Варшавського договору), нарощування систем протиракетної оборони, підвищення інтенсивності оперативної та бойової підготовки в Європі з метою освоєння театру воєнних дій.

Проведення без попереднього повідомлення позапланових або незааявлених військових навчань поблизу Державного кордону України та кордонів з країнами Балтії, нарощування можливостей військ (сил) Західного стратегічного напрямку, зокрема збільшення бойового складу військ Західного військового округу й удосконалення системи їхнього базування Росія пояснює як дзеркальну відповідь на дії НАТО.

Загрозу становить те, що під виглядом перевірки бойової готовності здійснюються непрогнозовані переміщення комбінованим способом у короткі терміни з'єднань та військових частин зі штатним озброєнням та військовою технікою (ОВТ) з інших військових округів у Західний та Південний військові округи. Їх умовне розгортання забезпечують батальйонні тактичні групи, розміщені в прикордонних районах Західного стратегічного напрямку постійно на ротаційній основі.

Продовжуючи свою провокативну політику, під криттям навчань «ВОСТОК-2018» Росія перемістила 250 бойових танків Т-62 з Улан-Уде та Іркутська до Ростовської області. У рамках ДЗЗСЄ це було б неприпустимим, оскільки Договором установлені жорсткі обмеження, які стосуються введення ОВТ у європейську частину Росії з-за Уралу та їх виведення з баз (складів) довгострокового зберігання. При цьому на території Росії існували територіальні та кількісні обмеження – в центральному, тиловому та «фланговому» районах, а також щодо морської піхоти.

ДЗЗСЄ у межах європейської частини Росії встановлює лімітовані часові показники інформування держав-учасниць про переміщення ОВТ (не більше п'яти днів) з точною географічною прив'язкою. Опрацюванням інформації про переміщення ОВТ можна було би з максимальною вірогідністю визначити військові частини збройних сил РФ, з яких надійшли ОВТ у 1-й та 2-й армійські корпуси на території окремих районів Донецької та Луганської областей.

Отже, Російська Федерація, припинивши виконання зобов'язань за ДЗЗСЄ, створила собі умови безконтрольного пересування своїх військ (сил) не лише власною територією, а й територією інших держав, що з огляду на положення її воєнної доктрини створює воєнну небезпеку.

За оцінкою західних політиків, унаслідок деструктивної поведінки РФ, особливо впродовж останнього десятиліття, поточна ситуація у сфері контролю над озброєннями стала предметом спільного розчарування. На засіданнях робочих органів ОБСЄ зазначається, що проблема довкола ДЗЗСЄ полягає не в його недосконалості й частковій невідповідності потребам і викликам сьогодення, а радше в небажанні суворо дотримуватися своїх зобов'язань за ним. Нехтування взятими на себе зобов'язаннями за ДЗЗСЄ стоїть у ряду головних викликів європейській безпеці.

Намагання США та країн НАТО повернути Росію до виконання ДЗЗСЄ не мали успіху.

Договір з відкритого неба (ДВН). 21 травня 2020 р. президент Дональд Трамп зробив заяву про вихід США з ДВН. Відповідна американська нота була поширена в ОБСЄ 22 травня 2020 р. Вихід США з Договору не був несподіванкою. Можливості такого виходу анонсувалися Трампом ще у 2019 р. Причиною цього рішення США є вибіркоче виконання РФ своїх зобов'язань, що підриває внесок цього важливого Договору в безпеку і стабільність у євroatлантичному регіоні. Упродовж багатьох років Росія здійснює обмеження польотів, зокрема над Калінінградом, над 25-кілометровою зоною вздовж Державного кордону України, над полігонами в Ростовській області та поблизу кордонів з Грузією.

Росія також драгувала Дональда Трампа під час здійснення спостережних польотів над територією США. За повідомленням New York Times, РФ провокативно пролітала над Білим домом, а 2017 р. – над полем для гольфу Трампа в Нью-Джерсі, хоча за своїм змістом ДВН є інструментом «кооперативного моніторингу» та засобом перевірки дотримання державами – учасницями ДВН військово-політичних зобов'язань.

США заявили, що можуть переглянути своє рішення, якщо Росія повернеться до повної відповідності положенням ДВН. Подальша доля ДВН залежить від позиції РФ. Можна прогнозувати два варіанти: перший – Росія також виходить з Договору, і ця угода взагалі перестала бути потрібною, другий – Росія залишається у ДВН.

І перший, і другий варіанти влаштовують Російську Федерацію, адже вихід США з ДВН грає на її користь,

оскільки, з урахуванням обмеженого виконання ВД-11 та невиконання зобов'язань за ДЗЗСЄ, для неї зростають можливості безконтрольного нарощування військового потенціалу та мілітаризації територій, що перебувають під її впливом та вийшли з-під охоплення режимом контролю.

РФ вже заявила, що має свій план на випадок виходу США з Договору. Проте цей план Росія має намір презентувати після остаточного виходу Вашингтону з угоди, яка має відбутися після завершення всіх необхідних договірних процедур.

Узагальнюючи тенденції військово-політичної діяльності Російської Федерації, можна зазначити, що її сучасному етапу властиві нові риси:

- провокативна військова діяльність стала інструментом зовнішньої політики для демонстрації військової сили та використовується як аргумент для ствердження Росії як наддержави;
- порушення Російською Федерацією базових принципів європейської безпеки призвело до появи нових джерел небезпеки, а також до неконтрольованих накопичень озброєння, військової техніки, їх практичного використання, неконтрольованої військової діяльності із застосуванням сотень одиниць важкого озброєння, яке є носієм ядерної зброї з великим радіусом дії;
- за своїм змістом військово-політичну діяльність Російської Федерації можна віднести до складових гібридної війни.

Загалом діяльність Росії поступово призвела до викривлення військово-політичної парадигми¹¹ в зоні застосування ЗЗДБ. Що стосується України, зазначене проявляється, з одного боку, в розширенні та поглибленні додаткових заходів довіри та безпеки між державами Європи, особливо в прикордонних районах із суміжними державами (Румунією, Угорщиною, Словаччиною, Польщею), з другого – в агресії Російської Федерації на сході й південному сході України, захоплення території Автономної Республіки Крим та пасивності Республіки Білорусь у двосторонньому розширенні з Україною рамок ЗЗДБ.

Очевидно, що значна слабкість превентивних механізмів міжнародної системи контролю над озброєннями та військовою діяльністю поряд з відсутністю практичних засобів військово-політичного тиску надає можливість державам з агресивною політикою ігнорувати основні принципи міжнародного права, вільно проводити провокуючі військові навчання, іншу приховану та неприховану військову діяльність, яка є індикаторами воєнної загрози.

Як свідчать факти, цим активно користується Російська Федерація на порушення нею базових принципів

¹¹ Автори пропонують під поняттям військово-політична парадигма розуміти матрицю правил, принципів і понять, сформованих стосовно військово-політичних заходів, обов'язкових для виконання в рамках міжнародних зобов'язань.

ОБСЄ та міжнародного права. Дії Москви підтверджують, що через розриви в системі обмежувальних заходів стала проявлятися недосконалість і неспроможність усієї системи європейської безпеки впливати на зародження загроз воєнного характеру навіть на ранніх стадіях.

На глобальному рівні викривлення військово-політичної парадигми проявилось у посиленні спочатку прихованого, а згодом відкритого суперництва між світовими центрами сили за досягнення своїх стратегічних цілей щодо збереження, відновлення чи встановлення домінування в окремих регіонах євразійського континенту.

Росія це наочно демонструє під час одного із етапів стратегічного командно-штабного навчання «КАВКАЗ-2020»: «Будут отработаны вопросы взаимодействия между воинскими контингентами стран – участниц учения по борьбе с международным терроризмом, отражению ударов средств воздушного нападения, ведению разведывательно-поисковых и оборонительных действий против государств-агрессоров, поддерживающих вооруженные формирования террористических организаций в ходе защиты суверенитетов государства»¹².

Цікаві також райони проведення «боротьби з міжнародним тероризмом»: на території Південного воєнного округу – загальновійськові полігони «Прудбой», «Ашулук», «Капустін Яр»; наземні авіаційні полігони «Арзгирський» та «Копанської»; акваторії Каспійського моря та східної частини Чорного моря.

Глобальна та регіональна конкуренція спровокувала нові контури відносин між державами, які мають конфронтаційні, коопераційні (союзні) та коопераційно-конфронтаційні ознаки. Тож і глобальні, і національні виклики не мають системного та очікуваного походження, вони мають викривлений гібридний характер, що ускладнює можливості своєчасного попередження та мінімізації загроз [4].

Висновки та рекомендації

Системний аналіз феномена сучасної військово-політичної діяльності Російської Федерації в галузі контролю над озброєннями та військовою діяльністю засвідчує прояв керованих агресивних дій. Стрімка еволюція сутнісних характеристик військово-політичної поведінки в умовах розбалансування глобальної та європейської систем безпеки дає підстави стверджувати, що гібридні й асиметричні військово-політичні кроки Росії спрямовані на відновлення домінування на пострадянському просторі та досягнення рівня центру глобального військово-політичного впливу.

Дослідження схиляє до позиції, що за виходом Російської Федерації з ДЗЗСЄ у 2007 р. та просуванням у рамках безпекових організацій своєї версії системи європейської безпеки проглядаються тенденції до створення

¹² З офіційного формату повідомлення Російської Федерації всіх держав – учасниць ОБСЄ та Центру запобігання конфліктів ОБСЄ (F25 № СВМ/RU/20/0041/F25/C2). – Відень, 2020.

умов для безперешкодного маневрування військами (силами) та до поступового нав'язування світоустрою за сценарієм Кремля.

Як показує практика, чинна схема нейтралізації чи мінімізації загроз була дієвою в разі лінійної військово-політичної активності держав ОБСЄ, у тому числі й Російської Федерації. Помилки у функціонуванні європейської військово-політичної системи, які були допущені міжнародними організаціями через недостатні превентивні заходи, змушують звернутися до переоцінки результативності міжнародних зусиль, ефективності законодавчої та інституційної баз.

Оскільки Росія більше не грає за правилами ОБСЄ та інших безпекових організацій система забезпечення національної безпеки, України потребує запровадження нових нестандартних превентивних (попередження) та регулятивних (усунення проблем чи їх пом'якшення політичними і правовими методами) механізмів та інструментів протидії.

Набуття Україною нового статусу партнерства з НАТО надає розширені можливості запровадити нові моделі кваліфікованого військово-політичного менеджменту в рамках певних міжнародних стандартів із застосуванням сучасних інноваційних технологій.

Для вирішення військово-політичних питань, передусім невійськовими шляхами, доречним було би сформувати новий дорадчий та консультативний орган, яким може бути Національний комітет України з військово-політичних питань [5]. Високий статус Національного комітету сприятиме долученню до діяльності Робочої групи високого рівня НАТО й відкриє шлях до процесу формування та просування в рамках діяльності ОБСЄ стратегії НАТО (з урахуванням інтересів України) як

держави-партнера (Co-sponsorship), як це зробила Грузія ще два роки тому.

Це не суперечить Стратегії реформування державного управління України на період до 2021 р. та сприятиме створенню національної системи стійкості як комплексного механізму оцінювання ризиків та реагування на кризову ситуацію.

Перелік літератури

1. *Свешніков С. В.* Системні риси воєнного конфлікту на території України / С. В. Свешніков, В. П. Бочарніков // Воєнні аспекти протидії «гібридній» агресії: досвід України : монографія / за заг. ред. А. М. Сиротенка. – К. : НУОУ, 2020. – Розд. 1. – С. 8–21.

2. Большая пресс-конференция избранного президента Молдовы Майи Санду. Трансляция NM [Електронний ресурс] // NewsMaker. – Режим доступу : <https://newsmaker.md/rus/novosti/bolshaya-press-konferentsiya-izbrannogo-prezidenta-moldvoy-maji-sandu-translyatsiya-nm>.

3. *Максименко І.* Перспективи регіонального співробітництва в Чорному морі: пошук нової парадигми / І. Максименко // Криза сучасної системи безпеки: у пошуках нового міжнародного порядку : матеріали міжнародної наукової конференції, Львів, 25 вересня 2020 р. / упорядники: М. Мальський, Р. Вовк, О. Кучик, П. Байор. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. – С. 96–99.

4. *Новікова О.* Глобальні та національні виклики до формування та забезпечення соціальної безпеки / О. Новікова, О. Сидорчук // Криза сучасної системи безпеки: у пошуках нового міжнародного порядку : матеріали міжнародної наукової конференції, Львів, 25 вересня 2020 р. / упорядники: М. Мальський, Р. Вовк, О. Кучик, П. Байор. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. – С. 116–119.

5. *Гудзь А. М.* Міжнародний контроль над озброєннями та військовою діяльністю: новий етап / А. М. Гудзь // Наука і оборона. – 2020. – № 3. – С. 20–26.

DOI 10.33099/2618-1614-2020-13-4-12-19

УДК [351.86+338.246](477)

В. М. Рижих,*доктор наук з державного управління, провідний науковий співробітник Центрального науково-дослідного інституту озброєння та військової техніки Збройних Сил України,***П. П. Богуцький,***доктор юридичних наук, доцент, завідувач науково-дослідної лабораторії регіональної безпеки та військового права Науково-дослідного інституту інформатики і права Національної академії правових наук України, генерал-майор юстиції запасу*

Організаційно-правові засади реалізації державної політики у сфері оборонно-промислового комплексу

У статті розглядаються проблемні питання реалізації державної політики у сфері оборонно-промислового комплексу держави, розробки та впровадження в практику методологічного підходу на основі правового забезпечення й системного аналізу оцінки його ефективності, реалізації ідеї гармонійного поєднання наукової, науково-технічної політики з промисловою, економічною, соціальною та оборонною політикою, створення умов для ефективного поєднання у структурному і часовому аспектах стратегічного планування, програмування, розробки бюджету, вироблення організаційно-правового механізму прийняття необхідних для розвитку оборонно-промислового комплексу науково обґрунтованих управлінських рішень.

Ключові слова: національна безпека, оборонно-промисловий комплекс, державна політика у сфері ОПК, організаційне і правове забезпечення діяльності ОПК, управління ОПК.

© В. М. Рижих, П. П. Богуцький, 2020

Реалізація державної політики у сфері оборонно-промислового комплексу України має забезпечити поступальний розвиток оборонного сектора національної економіки. Оцінка ситуації, що склалася за роки незалежності України, свідчить, що в основі негативних явищ лежить неефективне державне управління науково-технічними, технологічними, воєнно-економічними, соціально-економічними та іншими процесами життєдіяльності країни.

Відсутність єдиної, системно відпрацьованої стратегії та державної політики, технології прийняття управлінських рішень органами державної влади, яка б забезпечила взаємозв'язок і гармонійні відносини між розвитком науки, техніки, технологій, виробництвом, цілями, пріоритетами й завданнями науково-технічної та промислової політики (включно з військово-технічною та військово-промисловою політикою), з одного боку, а з другого – стратегічними цілями, пріоритетами й завданнями політики національної безпеки, економічного, оборонного та соціального розвитку, вкрай негативно позначаються на воєнно-економічному та соціально-економічному розвитку країни.

Теорією та практикою визнано, що **основними факторами, які впливають на воєнно-економічний та соціально-економічний розвиток країни і які необхідно враховувати в процесі прийняття управлінських рішень, є:**

- внутрішній економічний потенціал;
- науково-технічний потенціал;
- стан інфраструктури;
- стан і кваліфікація трудових ресурсів;
- рівень управління економічним комплексом;
- ступінь впливу державної політики на створення конкурентного середовища;
- ступінь участі в міжнародній торгівлі та потоці інвестицій;
- якість та ефективність фінансової системи.

Аналіз зазначених факторів, які характеризують наявний потенціал та сферу управління, свідчать, що в Україні все ще існує достатньо високий науково-технічний, економічний і кадровий потенціали, які за ефективного їх використання здатні в достатньо короткі історичні строки забезпечити досягнення середньоєвропейських соціально-економічних показників та підвищити обороноздатність держави.

Метою статті є визначення організаційних і правових засад реалізації державної політики України у сфері оборонно-промислового комплексу держави.

Основні фактори, які визначають управлінську діяльність в оборонно-промисловому комплексі держави (ОПК), не знайшли свого належного застосування у визначенні основних засад реалізації державної політики України у сфері ОПК.

Водночас відсутність комплексної системи керівництва й оцінювання результатів діяльності в державному управлінні, єдиної технології прийняття управлінських рішень усіма органами державної влади, відсутність

механізмів реалізації єдиної військово-технічної, військово-промислової та воєнно-економічної політики держави, взаємопов'язаної з цілями, пріоритетами й завданнями політики національної безпеки та оборони, розрізненість цих політик не дають змоги подолати негативні явища в оборонному секторі економіки країни, своєчасно забезпечити потреби Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань і правоохоронних органів озброєнням, військовою та спеціальною технікою.

Оборонний сектор економіки України, попри всі складнощі, здатний створювати нові наукоємні конкурентоздатні види продукції військового і цивільного призначення та подвійного використання, забезпечувати організацію їх серійного виробництва, стати локомотивом відродження економіки країни, задовольнити першочергові національні потреби. Але для цього необхідно розробити і впровадити нові принципи та механізми створення єдиної технології прийняття управлінських рішень, керівництва та оцінювання управлінської діяльності в державному управлінні, функціонування системи стратегічного програмно-цільового управління за цілями та пріоритетами (тобто системи «Стратегічне планування – Програмування – Розробка бюджету» (системи «ППБ»), яка дає можливість розглядати розвиток оборонного сектору економіки в єдиному інноваційному циклі «наука – техніка – технології – виробництво – реалізація – технічне обслуговування»), з одного боку, та критично важливими для національної безпеки, захисту національних інтересів проблемами, стратегічними цілями, завданнями, пріоритетами розвитку держави і суспільства, національними потребами, з другого.

Воєнною доктриною України, затвердженою Указом Президента України № 555 від 24 вересня 2015 р. [1], визначено, що воєнно-економічне та військово-технічне забезпечення воєнної безпеки держави безпосередньо залежить від оборонно-промислового комплексу і що економічне забезпечення воєнної безпеки здійснюватиметься шляхом формування й реалізації принципово нової єдиної воєнно-економічної, військово-промислової та військово-технічної політики, основними напрямками якої є зокрема:

- упровадження системи стратегічного планування розвитку оборонно-промислового комплексу, взаємопов'язаного із цілями та завданнями державної політики у сфері національної безпеки та оборони, соціально-економічного та науково-технічного розвитку України;
- визначення на державному рівні довгострокових наукових та матеріально-технічних потреб оборони, забезпечення створення, виробництва, ремонту й модернізації озброєння, військової та спеціальної техніки і боєприпасів для задоволення потреб безпеки та оборони відповідно до характеру і масштабів воєнних загроз, цілей, пріоритетів та завдань воєнної політики держави;
- формування збалансованої структури оборонно-промислового комплексу, визначення пріоритетних напрямів його реформування і розвитку, технічного пере-

озброєння, забезпечення максимального завантаження і нарощування науково-виробничого потенціалу оборонного сектору економіки.

Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України, затверджена в березні 2016 р. Указом Президента України № 92, у частині, що стосується організації заходів з оборонного планування, передбачає, що планування сектору безпеки та оборони здійснюватиметься, зокрема, шляхом:

- інтеграції системи планування розвитку сектору безпеки та оборони до системи державного прогнозування і стратегічного планування;
- узгодження планування розвитку сектору безпеки та оборони з бюджетним плануванням з урахуванням соціально-економічного розвитку держави;
- узгодження, збалансування та синхронізації між собою в часі за якісними, ресурсними параметрами з урахуванням фінансово-економічних можливостей держави завдань державних цільових оборонних програм розвитку озброєння та військової техніки, програм розвитку складових сектору безпеки та оборони з Державною програмою реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу;
- визначення головних цілей цих програмних документів, виходячи із завдань адаптації системи озброєння до змін характеру війн і збройних конфліктів, форм і способів ведення збройної боротьби, визначених Воєнною доктриною України [2].

Цією Концепцією також визначена необхідність запровадження системи планування на основі спроможностей у всіх складових сектору безпеки та оборони, узгоджуючи цей процес із програмно-цільовим та іншими сучасними методами планування фінансових та інших матеріально-технічних ресурсів.

Закон України «Про національну безпеку України» визначає, що оборонно-промисловим комплексом є сукупність органів державного управління, підприємств, установ та організацій промисловості й науки, що розробляють, виробляють, модернізують та утилізують продукцію військового призначення, надають послуги в інтересах оборони для оснащення та матеріального забезпечення сил безпеки і сил оборони, а також здійснюють постачання товарів військового призначення та подвійного використання, надання послуг військового призначення під час виконання заходів військово-технічного співробітництва України з іншими державами. Цей Закон передбачає також прийняття Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України [3]. Така Стратегія схвалена Кабінетом Міністрів України розпорядженням № 442-р від 20 червня 2018 р. та має термін дії до 2028 р. [4]. Проте Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу не містить послідовних, обґрунтованих заходів щодо розвитку вітчизняного оборонно-промислового комплексу та досягнення задекларованих у Стратегії цілей, які не мають конкретного змісту, містять внутрішні суперечності.

Аналіз схваленої Урядом Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу вкотре підтверджує думку про те, що без розроблення і впровадження системи стратегічного програмно-цільового управління забезпечити розвиток сектору безпеки та оборони, насамперед оборонно-промислового комплексу, неможливо. Основними функціями такої системи є:

1) *організаційна* – впорядкування процесу прийняття управлінських рішень у системі державного управління за допомогою відповідних процедур, введення в практику системи управління за цілями та пріоритетами, зокрема виділення ресурсів залежно від важливості й терміновості завдань, які необхідно вирішувати, та проблем, що підлягають першочерговому розв'язанню;

2) *планова* – забезпечення підготовки даних, необхідних для обґрунтування рішень з проблем довгострокового розвитку держави і суспільства, державних програм, їх ресурсного забезпечення та економічної ефективності;

3) *контрольна* – використання системи «ППБ» для контролю за станом та якістю підготовки управлінських рішень, формуванням і реалізацією стратегічних документів розвитку держави й суспільства, планів, програм та проектів, відповідності їх національним цілям, інтересам, пріоритетам і завданням розвитку країни, їх ресурсному забезпеченню;

4) *політико-ідеологічна* – використання даних системи «ППБ» для обґрунтування стратегії й тактики економічного, промислового, науково-технічного, соціального та військового розвитку країни, бюджетного фінансування суб'єктів господарювання;

5) *правова* – нормативно-правове регулювання на основі положень Конституції діяльності органів державної влади, оборонно-промислового комплексу, визначення правових статусів, прав, обов'язків, стимулюючої відповідальності за невиконання визначених стратегічним плануванням та відповідними програмами завдань.

Стратегія розвитку оборонного сектору економіки України за своєю сутністю має передбачати економічне забезпечення воєнної безпеки шляхом формування принципово нової єдиної воєнно-економічної, військово-промислової та військово-технічної політики, базою реалізації якої має стати впровадження системи «Стратегічне планування – Програмування – Розробка бюджету», яка дасть змогу забезпечити стратегічне планування розвитку оборонного сектору економіки в тісному взаємозв'язку із цілями, пріоритетами, завданнями державної політики у сфері національної безпеки та оборони, соціально-економічного й науково-технічного розвитку України.

За таких обставин організаційно-правові та економічні аспекти реформування й розвитку оборонно-промислового комплексу України потребують ретельного опрацювання задля ефективного застосування. Метою реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу є підвищення обороноздатності та безпеки держави, експортного потенціалу й задоволення першочергових соціально-економічних потреб країни шляхом створення

нових видів продукції військового, цивільного призначення і подвійного використання, розроблення, освоєння та впровадження нових сучасних технологій, організації серійного виробництва такої продукції, розширення номенклатури та обсягів її виготовлення. Зазначена мета може бути досягнута лише в поєднаному вирішенні завдань в економічній сфері, у сфері оборони, соціальній, екологічній сферах, за рахунок кадрового забезпечення, внаслідок удосконалення системи організації управління, врешті-решт, у науково-технічній, технологічній та виробничій сферах.

Основними завданнями розвитку ОПК в економічній сфері слід вважати:

- збільшення в найближчі п'ять років обсягів виробництва й реалізації продукції військового і цивільного призначення та подвійного використання на підприємствах оборонного сектору економіки не менш як удвічі;

- забезпечення в наступні десять років щорічного приросту продукції не менше 7%;

- доведення питомої ваги продукції цивільного призначення, яка має вироблятися на підприємствах оборонно-промислового комплексу, до 60–70% від загального обсягу виробництва;

- забезпечення випуску складної побутової техніки й товарів для населення в обсягах, не менших за обсяги фондів заробітної плати працівників підприємств оборонних галузей промисловості;

- зниження залежності України від критичного імпорту продукції (товарів, технологій, робіт, послуг) військового та цивільного призначення і подвійного використання шляхом заміщення продукцією власного виробництва на підприємствах оборонно-промислового комплексу;

- забезпечення щорічного випуску підприємствами оборонного сектору економіки критичної імпортозаміщуючої продукції військового та цивільного призначення і подвійного використання для задоволення потреб внутрішнього ринку в обсягах, не менших ніж 17%;

- розширення номенклатури та ринків збуту продукції військового і цивільного призначення та подвійного використання в рамках міжнародного науково-технічного, в тому числі військово-технічного, співробітництва в обсягах, не менше ніж на 10% щорічно;

- забезпечення рівня рентабельності виробництва продукції не менше 15%;

- запровадження економічних механізмів державної підтримки, державного протекціонізму та державного стимулювання оборонного сектору економіки для відродження стратегічної ролі та забезпечення ефективного функціонування і сталого розвитку підприємств оборонних галузей промисловості.

У сфері оборони мають бути визначені та виконані завдання щодо:

- забезпечення Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань продукцією військового призначення і подвійного

використання в обсягах та строки, визначені Урядом, шляхом безумовного виконання державного оборонного замовлення;

- забезпечення розвитку пріоритетних видів озброєння, військової та спеціальної техніки, боєприпасів, критично важливої продукції подвійного використання шляхом створення та освоєння її виробництва на підприємствах оборонно-промислового комплексу для поставки на експорт з паралельним чи послідовним прийняттям на озброєння Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів військових формувань, правоохоронних органів;

- забезпечення виконання затверджених Кабінетом Міністрів України програм і планів ремонту, модернізації та утилізації продукції військового призначення і подвійного використання.

Поряд із цим у **соціальній сфері** підлягають вирішенню такі завдання:

- збереження та створення нових робочих місць на підприємствах оборонно-промислового комплексу, впровадження комплексу заходів щодо стимулювання, правового і соціального захисту його працівників;

- збільшення обсягів заробітної плати працівникам підприємств оборонного сектору економіки в найближчі п'ять років не менш як удвічі.

Водночас в **екологічній сфері** мають вирішуватися завдання щодо розроблення, освоєння й впровадження мало- та безвідходних технологій, які забезпечать сумісне досягнення ресурсозбереження і природоохоронних цілей, зниження матеріалоемності не менш як на 20%.

Важливо під час реформування і розвитку ОПК реалізувати виконання визначених завдань [2] у **сфері кадрового забезпечення**, зокрема створити систему державного замовлення щодо безперервної підготовки робітничих, технічних та інженерних кадрів для задоволення потреб оборонно-промислового комплексу, серед іншого, шляхом відновлення діяльності навчальних комбінатів на підприємствах, підготовки спеціалістів у професійно-технічних закладах, відтворення діяльності спеціалізованих кафедр у вищих навчальних закладах.

У **сфері вдосконалення системи організації управління** необхідно сформувати організаційно та функціонально збалансовану структуру оборонно-промислового комплексу, запровадити принципово нову систему організації управління підприємствами шляхом створення за галузевим принципом на їхній базі вертикально та горизонтально інтегрованих науково-виробничих об'єднань.

У **науково-технічній, технологічній та виробничій сферах** найважливішими завданнями є:

- створення та освоєння виробництва нових наукоємних видів продукції військового і цивільного призначення та подвійного використання для задоволення першочергових потреб країни і поставки на експорт;

- забезпечення нарощування промислових потужностей, технічного переозброєння, структурної перебудови, диверсифікації, розвитку науково-виробничої бази та

нових сучасних технологій для розширення номенклатури та обсягів випуску конкурентоздатної продукції військового й цивільного призначення і подвійного використання, зокрема імпортозаміщуючої;

- забезпечення, збереження, захист і розвиток базових та критичних технологій;

- створення умов для підвищення конкурентоздатності продукції за рахунок упровадження нових і високих технологій та використання прогресивного обладнання в оборонному секторі економіки;

- упровадження на підприємствах оборонно-промислового комплексу сучасних енергозберігаючих технологій, які сприяють підвищенню ефективності використання ресурсів, що імпортуються, забезпечують енергозбереження, підвищення енергоефективності виробництва, зниження енергоємності продукції не менш як на 20%;

- освоєння науково-технічних розробок, запит на які диктується не лише потребами замовників та споживачів, а й необхідністю захисту внутрішнього ринку та вітчизняних виробників, економії сировини й енергоносіїв, забезпечення економічної безпеки держави.

Реалізація науково-технічної та промислової політики традиційно здійснюється за трьома напрямками: структурним, регулюючим іноземні інвестиції та зовнішньоторговельним. Усі вони взаємопов'язані. Частина з них має універсальний характер, інші використовуються селективно. Реалізація науково-технічної та промислової політики проводиться програмно-цільовим методом, який дає змогу здійснити трансформацію цілей і завдань національної політики, положень стратегічних концепцій економічного, соціального, військового і господарського розвитку країни у визначені заходи науково-технічного й економічного характеру, у конкретні плани, програми і проекти, а також пріоритети і бюджетні категорії за допомогою спеціальних систем управління на кшталт згаданої системи «Стратегічне планування – Програмування – Розробка бюджету».

Вирішення завдань за пріоритетними напрямками розвитку оборонно-промислового комплексу

Можливі декілька основних варіантів розв'язання визначених проблем. *Оптимальний варіант полягає в реалізації державної політики щодо системного розв'язання проблем у пріоритетних напрямках розвитку оборонно-промислового комплексу*, які мають стати основою для формування й реалізації конкретних проектів та заходів, виходячи з мети і завдань державної політики науково-технічного та промислового розвитку оборонного сектору економіки країни.

Пріоритетні напрями мають ґрунтуватися на засадах державної політики у сфері національної безпеки та оборони і мають бути спрямовані на забезпечення національних інтересів, задоволення першочергових потреб держави, здійснення сталого та ефективного розвитку оборонного сектору економіки.

Такий підхід дасть можливість сконцентрувати ресурси для розв'язання критично важливих проблем, збільшення частки вітчизняних розробок на основі поєднання інноваційної та промислової політики, проведення структурно-технологічних перетворень, раціонального використання науково-технічного й виробничого потенціалу, максимального завантаження за призначенням науково-виробничої бази оборонного сектору економіки.

Перевагою даного варіанта є сприяння інноваційному розвитку підприємств оборонно-промислового комплексу в усіх перспективних сферах воєнно-економічної та соціально-економічної діяльності, створення вертикально і горизонтально інтегрованих науково-виробничих об'єднань за галузевим принципом, комерціалізація власних наукових розробок з використанням незадіяних виробничих потужностей підприємств і наукових установ.

Основним ризиком у застосуванні такого підходу є потенційні можливості держави в прямій та опосередкованій підтримці оборонного сектору економіки, реальність запровадження механізмів державного протекціонізму, а також цільове використання запланованих фінансових ресурсів для розвитку оборонного сектору економіки за рахунок коштів державного бюджету на засадах державно-приватного партнерства, залучення кредитів, інвестицій та позичок.

У зв'язку із цим як **пріоритетні напрями розвитку оборонно-промислового комплексу** слід розглядати:

1) формування організаційно та функціонально збалансованої структури оборонно-промислового комплексу, забезпечення поглибленої інтеграції науки і виробництва;

2) проведення раціональної диверсифікації оборонних галузей промисловості шляхом створення конкурентоздатної наукоємної продукції військового і цивільного призначення та подвійного використання, забезпечення підготовки виробництва для її випуску;

3) розвиток базових та критичних технологій, які стосуються розроблення, освоєння та впровадження сучасних технологій, новітніх технологій, що базуються на сучасних досягненнях і розробках академічної, вузівської та галузевої науки, енергозбереження, підвищення енергоефективності виробництва та зменшення енергоємності і матеріалоємності продукції;

4) технічне переозброєння, структурна перебудова і технологічне оновлення та розвиток науково-виробничої бази підприємств оборонних галузей промисловості;

5) удосконалення системи управління якістю продукції;

6) створення, розвиток та утримання виробничих потужностей мобілізаційного призначення;

7) підвищення ефективності науково-технічного співробітництва з іноземними державами;

8) забезпечення фінансового оздоровлення підприємств оборонно-промислового комплексу та їх стало-го функціонування;

9) створення системи безперервної підготовки кадрів;

10) науковий супровід виконання завдань і заходів щодо реформування й розвитку оборонно-промислового комплексу, що передбачає зокрема розробку нової Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України, взаємопов'язаної із цілями, завданнями та пріоритетами державної політики у сфері національної безпеки та оборони, воєнно-економічного, соціально-економічного й науково-технічного розвитку країни;

11) інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності оборонно-промислового комплексу, в тому числі створення і впровадження автоматизованої інформаційно-аналітичної системи обліку та аналізу діяльності підприємств оборонних галузей промисловості;

12) нормативно-правове забезпечення розвитку оборонно-промислового комплексу, в тому числі розробка і прийняття Закону України «Про оборонно-промисловий комплекс України» та на його основі інших нормативно-правових актів, які передбачали би відродження стратегічної ролі оборонно-промислового комплексу, забезпечення його реформування та сталого й ефективного розвитку.

Законодавством має бути визначений суб'єкт управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі з наданням такому суб'єктові повноважень щодо забезпечення формування і реалізації воєнно-економічної, воєнно-промислової та військово-технічної політики, державних цільових програм реформування і розвитку оборонних галузей промисловості. Крім того, потрібно закріпити в нормативно-правових актах запровадження економічних механізмів стимулювання імпортозаміщення та інноваційної діяльності на підприємствах оборонної промисловості, які передбачають структурні зрушення, залучення інвестицій і запозичень в обсягах, достатніх для поповнення обігових коштів, створення та освоєння нових видів продукції, розроблення й запровадження сучасних технологій, оновлення та розвитку їхньої науково-виробничої бази, а також зниження відсоткових ставок кредитів для підприємств оборонних галузей промисловості. У законі має бути встановлено запровадження механізмів державного протекціонізму та державної підтримки вітчизняних підприємств-виробників шляхом удосконалення системи державних замовлень на продукцію цивільного призначення, яка має загальнонаціональне значення (медицина, паливно-енергетичне обладнання, сільсько-господарська техніка тощо), та прямої її закупівлі в підприємств оборонних галузей промисловості [5].

Нормативно-правовими актами (актом) Уряду слід передбачити рівні переліку базових та критичних технологій, запровадження механізмів їх державної підтримки в інтересах оборони, безпеки та економіки держави, а в законі – створення Державного фонду розвитку базових та критичних технологій і підтримки інновацій в оборонно-промисловому комплексі. Важливо також законодавчо визначити вдосконалення механізмів

державно-приватного партнерства підприємств, які забезпечують розроблення та виготовлення продукції військового призначення і подвійного використання, залучення приватного капіталу та інвестицій, у тому числі іноземного походження, в оборонно-промисловий комплекс України.

Неможливо залишити поза увагою **впровадження механізмів удосконалення державного регулювання у сфері трансферу технологій**, упровадження механізмів державної підтримки для придбання ліцензій на виробництво сучасної техніки та передових прогресивних технологій [5]. Потрібно передбачити підготовку, затвердження та впровадження нормативно-технічних документів, які регламентують і регулюють розроблення, виготовлення, технічне обслуговування, ремонт, модернізацію та утилізацію продукції військового призначення і подвійного використання в єдиному інноваційному циклі.

Україні необхідно визначити в законодавстві та запровадити механізми й комплекс заходів щодо захисту вітчизняного виробництва і розвитку внутрішнього ринку; розроблення та впровадження механізмів пільгового кредитування підприємств оборонно-промислового комплексу, які виконують державне замовлення, реалізують зовнішньоекономічні контракти з постачання озброєння та військової техніки і комплектуючих до них, забезпечують створення й випуск імпортозаміщуючої продукції. Запровадження механізмів стимулювання підприємств оборонно-промислового комплексу є можливим шляхом використання цільового рефінансування Національним банком України заходів з енергозбереження, імпортозаміщення та експорту готової продукції національного виробника [5]. Необхідно також визначити на державному рівні довгострокові наукові матеріально-технічні потреби Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань, номенклатури та обсягів продукції військового й цивільного призначення і подвійного використання для задоволення пріоритетних державних потреб. У законодавстві обов'язково мають міститися норми щодо створення механізмів стимулювання, правового й соціального захисту працівників оборонно-промислового комплексу, підвищення мотивації молодих спеціалістів, а також щодо розробки, запровадження економічних механізмів, спрямованих на забезпечення максимального використання бюджетних коштів і коштів державних підприємств на придбання виробів та надання послуг національного походження, з дотриманням норм і правил СОТ, на чому акцентувалася увага [5].

Реалізація державної політики у сфері ОПК як запровадження системи стратегічного програмно-цільового управління

Отже, реалізація державної політики науково-технічного та промислового розвитку оборонного сектору економіки має здійснюватися шляхом запровадження системи стратегічного програмно-цільового управління –

системи «Стратегічне планування – Програмування – Розробка бюджету» (системи «ППБ»), яка дасть змогу створити умови для довгострокового планування воєнно-економічного та соціально-економічного розвитку оборонного сектору економіки країни, пов'язати в єдине нерозривне ціле розвиток науки, техніки, технологій і виробництв (як єдиного інноваційного процесу) у взаємозв'язку з економічним розвитком держави, іншими складовими сфери національної безпеки.

Ураховуючи, що в державному управлінні не можуть прийматися безсистемні, випадкові, фрагментарні рішення, оскільки їхні наслідки мають руйнівний характер для галузей, регіонів, держави та суспільства загалом, запровадження вказаної системи має для України особливе значення. Така система повинна стати механізмом трансформації положень Конституції України, цілей і завдань політики національної безпеки держави, стратегічних та концептуальних документів економічного, соціального, військового, господарського та науково-технічного розвитку країни в конкретні заходи стосовно їхнього досягнення.

Оскільки система «ППБ» передбачає гармонійний розвиток «науки – техніки – технологій – виробництв – технологічного обслуговування» в єдиному інноваційному циклі та тісному взаємозв'язку із цілями, пріоритетами, завданнями соціально-економічного й воєнно-економічного розвитку, із забезпеченням підвищення обороноздатності та безпеки держави, вона дає змогу створити максимально можливі замкнуті технологічні цикли власного виробництва озброєння і військової техніки, наукоємної продукції цивільного призначення та подвійного використання.

Без розробки та впровадження системи стратегічного програмно-цільового управління забезпечити раціональний розвиток оборонного сектору економіки країни, до речі, як і цивільного сектору економіки, в сучасних умовах неможливо.

Для цього необхідно розробити й запровадити організаційні та правові акти, які дадуть можливість розглядати основні функції управління: планування, організацію, мотивацію та контроль у єдиному технологічному циклі прийняття і реалізації управлінських рішень, керівництва й оцінювання управлінської діяльності в системі державного управління.

Упровадження в практику нового методологічного підходу на базі правового забезпечення і системного аналізу оцінки ефективності управлінських рішень на всіх рівнях влади з використанням методів «управління за цілями», «управління за пріоритетами», «аналізу політики», «програмного аналізу», «програмного оцінювання», «витрати/ефективність», «контролю виконання» тощо, дає змогу запровадити ідею гармонійного поєднання наукової, науково-технічної політики з промисловою, економічною, соціальною та оборонною політикою, створити умови для кращого пов'язання стратегічного планування, програмування та розробки бюджету

в структурному і часовому плані, розробити технологію прийняття науково обґрунтованих управлінських рішень у державному управлінні, запровадити принципово новий підхід та алгоритм формування й реалізації державної політики складових національної безпеки, програм та розробки бюджету.

Саме такий підхід, принципи й механізми мають бути покладені в основу реалізації державної політики науково-технічного та промислового розвитку оборонного сектору економіки країни, яка є базою широкомасштабної модернізації промисловості й запровадження системного інноваційного соціально-економічного та воєнно-економічного розвитку держави.

Генеральною метою стратегічного програмно-цільового управління оборонним сектором економіки країни є реалізація завдань державної політики, спрямованої на досягнення конкретних цілей і завдань соціально-економічного та воєнно-економічного розвитку держави, задоволення першочергових потреб сектору безпеки та оборони, економіки й соціальної сфери, населення країни в продукції цивільного і військового призначення та подвійного використання, а також зменшення залежності держави від критичного імпорту та підвищення її експортного потенціалу.

Під час розробки на основі Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України Державних програм реформування та розвитку ОПК України, які складаються з державних цілевих науково-технічних програм, проектів і заходів, що формуються відповідно до переліку пріоритетних напрямів розвитку оборонно-промислового комплексу, увага концентрується як на створенні конкурентоздатних наукоємних кінцевих видів продукції, так і на процесах, необхідних для їх серійного виробництва. Це зумовить єдиний підхід до виробничих процесів, характеристик продукції, її якості, вартості та конкурентоздатності. Даний методологічний підхід є прийнятним як для оборонних, так і для цивільних галузей промисловості (з урахуванням своєї специфіки).

Використання такого підходу як інструменту реалізації державної політики науково-технічного та промислового розвитку оборонного сектору економіки дає можливість забезпечити гармонійний взаємозв'язок і розвиток науки, техніки, технологій та виробництва в єдиному інноваційному циклі, з одного боку, і першочергових критично важливих проблем і завдань, стратегічних цілей розвитку країни в економічній, соціальній і військовій сферах, з другого.

Пріоритетні напрями розвитку оборонно-промислового комплексу за своєю сутністю є національними критичними технологіями розвитку оборонного сектору економіки держави.

У процесі розробки, розгляду та відбору цілевих науково-технічних програм і проектів для державної підтримки має здійснюватися науково-технічна та економічна експертиза. До цієї експертизи необхідно залучати

провідних компетентних фахівців з різних галузей науки, техніки, технологій, економіки й державного управління, генеральних та головних конструкторів, представників державного замовника продукції.

Критерії відбору цілевих науково-технічних програм і проектів, що пропонуються для державної підтримки, розробляються на основі світового та вітчизняного досвіду з урахування особливостей сучасного економічного стану держави. Ці критерії умовно можливо поділити на дві групи. Перша з них відображає внесок програми в забезпечення економічної, воєнної, соціальної, екологічної та інших складових національної безпеки. Друга група критеріїв в основному має характер обмежень і відображає реальні можливості держави щодо розвитку тих чи інших видів техніки, технологій, виробництв.

Вихідним моментом стратегічного програмно-цільового управління є чітке формування в якісних і кількісних показниках цілей та завдань розвитку на основі аналізу суспільних потреб, тенденцій, що склалися, і досягнутого рівня. Щодо окремих цілевих науково-технічних програм такі цілі мають бути подані у вигляді нормативів і цілевих показників. Головні цілі, різні цілі і підцілі програм складають систему цілей – ієрархічну структуру.

Під час переходу до нижчих рівнів структури підвищується конкретність і кількісна визначеність цілевих нормативів та показників. Цілі нижчих рівнів виявляються у вигляді конкретних завдань. Таким чином здійснюється вертикальний балансовий зв'язок: «цілі – пріоритети – завдання – заходи (проекти) – виконавці – ресурси – очікувані результати».

Як свідчить світовий досвід, повний цикл підготовки організаційно-правових, планових, методологічних та програмних документів щодо впровадження системи стратегічного програмно-цільового управління становить близько двох років.

Висновки

1. Реалізація державної політики науково-технічного та промислового розвитку оборонного сектору економіки країни потребує концентрації зусиль планів державної влади та управління, академічної, вузівської та галузевої науки, підприємств оборонних галузей промисловості, залучених підприємств цивільного сектору економіки для впровадження системних організаційних, правових, економічних, технічних, управлінських заходів, спрямованих на відродження стратегічної ролі оборонно-промислового комплексу України та його сталий розвиток.

2. Реалізація державної політики у сфері ОПК має здійснюватися на основі впровадження системи стратегічного програмно-цільового управління.

3. Запровадження системи стратегічного програмно-цільового управління забезпечить раціональний розвиток ОПК, що передбачає, у свою чергу, розробку та реалізацію організаційних, нормативно-правових актів, які дають змогу розглядати планування, організацію,

мотивацію та контроль у єдиному циклі прийняття й реалізації управлінських рішень, керівництва та оцінювання управлінської діяльності у сфері ОПК.

4. Формування цілей і завдань розвитку здійснюється в якісних і кількісних показниках на основі аналізу потреб оборони й усталених тенденцій, що забезпечує досягнення визначених цілей та виконання поставлених завдань.

5. Реалізація державної політики у сфері ОПК має забезпечити надійний балансовий зв'язок визначених цілей та програм, а саме: цілі – пріоритети – завдання – заходи (проекти) – виконавці – ресурси – очікувані результати.

Перелік літератури

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Военної доктрини України» [Електронний ресурс] : Указ Президента

України № 555/2015 від 24 вересня 2015 р. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про концепцію розвитку сектора безпеки і оборони України» [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 92/2016 від 14 березня 2016 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016#Text>.

3. Про національну безпеку України [Електронний ресурс] : Закон України № 2469-VIII від 21 червня 2018 р. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

4. Про схвалення Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України на період до 2028 року [Електронний ресурс] : розпорядження Кабінету Міністрів України № 442-р від 20 червня 2018 р.- Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442-2018-p>.

5. Державна підтримка підприємств ОПК. Що потрібно робити [Електронний ресурс] // Український мілітарний портал. – Режим доступу : <https://mil.in.ua/uk/derzhavna-pidtrymka-pidpryyemstv-opk-shho-potribno-robyty/>.

DOI 10.33099/2618-1614-2020-13-4-20-23
УДК 355.425

Yuriy Loboda,

*Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Leading Researcher at the Social Science Department,
the National Defence University of Ukraine named
after Ivan Cherniakhovskiy*

The concept of «hybrid war/warfare»: origin and complexity

The article analyses the genesis, semantical shifts and contemporary role of the term «hybrid war/warfare» in the cognitive domain. The main aim of the article is to define the possible causes and consequences of the alleged semantic redundancy of the term «hybrid war/warfare». As the result of the analysis, it was concluded how the term «hybrid war/warfare» works in favour of the empowering of the «fog of war»: it substitutes the concept of the conventional war, which is commonly obvious, and directs public attention towards the semantic fuzziness, which implicitly eliminates the essential features of the conventional armed conflict. This creates a cognitive bias, which still does not seem properly analysed and understood.

Key words: hybrid war/warfare, cognitive bias, concept, semantics, public discourse, buzzwords, metaphor.

© Yu. Loboda, 2020

Introduction. Contemporary war studies are a realm where foregather different academic disciplines with different methodologies. As a result, we have interdisciplinary debates where the core concepts are discussed, which influence not only the academic circle but public opinion as well. In addition, the opposite direction is possible: civil activists, journalists, politicians may start discussions that can affect academics and the military. These cases are quite rare, but sometimes they can make significant contribution to military scholarship. One of these cases is the discussion about the essence and relevance of the concept of «hybrid war/warfare».

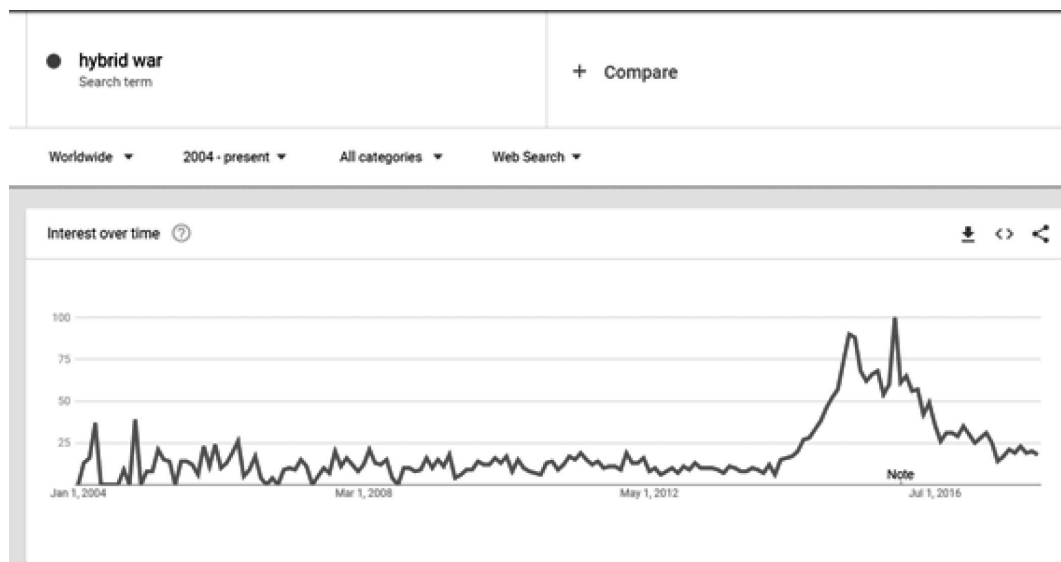
Aim and tasks. The aim of the article is to consider the concept of hybrid war/warfare in the contexts of contemporary military theory and military history in order to disclose its role in professional military agenda and public discourse. The tasks of the article are: to analyse the scholarly utterance of the term «hybrid war/warfare», to define the role of this term in the contexts of academic military narratives.

Research results. Nowadays the «hybrid war/warfare» is a very popular term widely used by scholars in war studies, military officers, journalists etc, but it still is being criticized by military historians and military academics.

According to Google Trends, the popularity of the concept of «hybrid war» has raised since August 2014 (*pict. 1*).

This can be explained by the start of the active phase of Russian-Ukrainian war. It also can signify some semantic changes of the concept «hybrid war/warfare» as it will be analysed further.

The authors and editors of the latest military encyclopedias totally ignored the concept of «hybrid war» (Encyclopedia of War (2012) [1], Encyclopedia of Military Science (2013) [2], as well as editors of the newest dictionary of the terms of the US Department of Defense [3]. Nonetheless, the term «hybrid threat/war/warfare» was represented in military scholarship before 2014. For example, it was included to doctrinal documents: «Frank Hoffman, of the U.S. National Defense University, defined the hybrid threat as, «Any adversary that simultaneously employs a tailored mix of conventional weapons, irregular tactics, terrorism, and criminal behavior in the same time and battlespace to obtain their political objectives.» The «hybrid threat» term has likewise already been adopted in U.S. Marine corps, Army and Navy doctrines along with national-level planning documents» [4, p. 2]; «A hybrid threat is the diverse and dynamic combination of regular forces, irregular forces, terrorist forces, and/or criminal elements all unified to achieve mutually benefitting effects» [5, p. V]. Well before 2014 J. Mattis and F. Hoffman, while interpreting the experience of wars in Afghanistan and Iraq, closely approached to the contemporary meaning of the concept of «hybrid war»: «In Hybrid Wars we can expect to simultaneously deal with the fall out of a failed state that owned but lost control of some biological agents or missiles, while combating an ethnically motivated paramilitary force, and a set of radical terrorists who

Picture 1

have now been displaced. We may face remnants of the fielded army of a rogue state in future wars, and they may employ conventional weapons in very novel or nontraditional ways. We can also expect to face unorthodox attacks or random acts of violence by sympathetic groups of non-state actors against our critical infrastructure or our transportation networks. We may also see other forms of economic war or crippling forms of computer network attacks against military or financial targets» [6]. Dealing with insurgents of failed and collapsed states, military theorists and practitioners at that time did not expect the highly organized, equipped, trained and funded activity directed from one state centre. Military theorists did not envisage this feature of «hybrid warfare» at that time.

In some cases, military professionals avoid the term «hybrid war/warfare» preferring «hybrid threat», like General Sir Nicholas Carter, Chief of the General Staff of the United Kingdom did enumerating conventional military threats: «A hybrid version that might involve little green men, big green tanks and huge green missiles» [7]. It is not easy to explain the reasons of avoiding the concept of «hybrid war/warfare». The possible reasons could be:

- previous criticism of military historians: «Nevertheless, as war in the twenty-first century morphs into seemingly unfamiliar forms that combine regular and irregular forces on the same battlefields, some defense analysts have posited the emergence of a new type of war – hybrid war. That buzzword has become fashionable among both civilian and military leaders in the Pentagon and elsewhere. However, as Clausewitz stated nearly two centuries ago, although war changes its characteristics in various circumstances, in whatever way it manifests itself, war is still war. War in the twenty-first century has been and will remain a complex phenomenon, but its essence has not and will not

change. Through a careful examination of history, this study illustrates that although there is little new in hybrid war as a concept, it is a useful means of thinking about war's past, present, and future» [8, p. 1]. Historians insist that there is «no anything principally new in the «hybrid war»;

- criticism of military theorists: «In brief, the theory holds that warfare has evolved through four generations: 1) the use of *massed manpower*, 2) *firepower*, 3) *maneuver*, and now 4) an evolved form of *insurgency* that employs all available networks -political, economic, social, military – to convince an opponent's decisionmakers that their strategic goals are either unachievable or too costly» [9, p. V]. The main point of Echevarria's attack against the «4th generation war theorists» is that this substitution of «hybrid war» does not contain anything essentially new: «there is no reason to reinvent the wheel with regard to insurgencies – super or otherwise – and their various kin. A great deal of very good work has already been done, especially lately, on that topic, to include the effects that globalization and information technologies have had, are having, and are likely to have, on such movements. We do not need another label, as well as an incoherent supporting logic, to obscure what many have already made clear» [9, p. 16]. It is notable that in his latest book «Military Strategy. A very Short Introduction» (Oxford University Press, 2017) he does not mention «hybrid war/warfare» at all.

It is hard to say what turns away scholars and the military from using the term «hybrid war/warfare» – it's too wide meaning, too fashionable character or mere unwillingness to join the circle of journalists and bloggers, but there are some other sides of criticism that the concept of «hybrid war» has received, maybe from the source less academic but still probably influential: «A former army intelligence

officer, Mr Donnelly spent 10 years running the Soviet Studies Centre at the UK's Sandhurst military academy and for 13 years was a special adviser to the NATO secretary-general. «The covert forms of power that Russia is using are not just military,» he says. «Firstly there is money. They buy members of parliament as consultants. They buy companies. They buy the City of London. They buy individuals: bankers who get jobs in Moscow and then find themselves compromised, blackmailed when they return to the west. Secondly, there is corruption. A lot of governments in countries around the world do not like that aid comes with strings attached. Russia is happy to bribe and use organized crime as a tool.» He also argues that Moscow is better at espionage – not just traditional undercover work but also «the standard open source analysis of the kind that the west has forgotten how to do». Hybrid war, Mr Donnelly suggests, is perhaps the wrong term. «It is hyper competition,» he says» [10]. This was claimed in August 2014, when the conventional war on the East of Ukraine approached its peak – with tank battles, heavy artillery shelling, shooting down Ukrainian military aircraft, sieges of cities, attacks with tactical rockets against terrorists. However, it is possible to agree with Mr. Donnelly in other point: the scale of non-military activity in current Russian-Ukrainian war is truly unprecedented.

Another version of criticism could be linked with a political bias of a researcher, which forces him or her to ignore the facts: «Perhaps the most dangerous aspect of the current chasm that divides Russia and NATO is the mythical interpretation that Moscow has devised a lethal and new hybrid warfare doctrine. If this is, in fact, in error, then NATO and its governments eventually will have to correct it» [11, p. 105]. Some writers even deny the relevance of the concept of «hybrid war» in particular cases: «When members of the 810th Naval Infantry Brigade in Crimea took off their unit patches and moved out to seize key roads on the peninsula in February 2014, they did not become «hybrid warriors.» They were merely naval infantry without unit patches on. Is there anything hybrid about using special forces, with the support of elite infantry, to prepare the battlespace for a conventional invasion? This is standard practice for military forces around the world, to include those of the United States. If a Russian missile cruiser lowers its ensign, does it become a hybrid cruiser about to engage in a new form of naval hybrid warfare? Of course not. There is simply not much hybrid war to be found in the case of Crimea» [12]. M. Kofman makes a mistake comparing covert operations with occupation of territories and, of course, forgetting about quantity of compared troops and their weapons.

The concept of «hybrid war» has another misleading effect: since it unites different aspects of a complex armed conflict, it can work for overshadowing of its military component. While talking about a «hybrid war» it is easy to make emphasis on the cyberattacks, propaganda and bribery of politicians, ignoring the fact of presence of the regular Russian troops on the East of Ukraine. The concept

of «hybrid war/warfare» can have all the chances to turn into another tool of propaganda.

Thus, military thinkers and civil scholars may find themselves in a very complicated situation: military historians insist on the non-originality of the concept of «hybrid war», which is not totally applicable to contemporary reality, especially in the case of cyberattacks and mass media as the tools of propaganda; theorists could find their own reasons to distance themselves from the overused term, which long ago became a favourite buzzword of journalists.

A tension of complicated academic and political debates about the concept of «hybrid war» was to a certain extent calmed down by official military and political acceptance of this concept. NATO has opened the European Centre for Countering Hybrid Threats in Helsinki [13]; a concept of «hybrid warfare» has become a core of the narrative of the NATO Strategic Communications Centre of Excellence [14]. Public speeches of the former NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen [15] and the current NATO Secretary General Jens Stoltenberg have «legalized» the conventional meaning of the concept of «hybrid war»: «Of course, hybrid warfare is nothing new. It is as old as the Trojan horse. What is different is that the scale is bigger; the speed and intensity is higher; and that it takes place right at our borders. Russia has used proxy soldiers, unmarked Special Forces, intimidation and propaganda, all to lay a thick fog of confusion; to obscure its true purpose in Ukraine; and to attempt deniability. So NATO must be ready to deal with every aspect of this new reality from wherever it comes. And that means we must look closely at how we prepare for; deter; and if necessary defend against hybrid warfare... We need classical conventional forces. Hybrid is about reduced warning time. It's about deception. It's about a mixture of military and non-military means... And so when we are increasing the readiness and the preparedness of our forces, well that is also an answer to the hybrid threat. When we are doing more to increase our capacity when it comes to intelligence, surveillance, reconnaissance, then it's also an answer to hybrid threats» [16].

Reducing uncertainty from the concept of «hybrid war», NATO leaders did not eliminate the complexities of the sense and meaning of this term, but essentially decreased chances of its too biased interpretation.

Semantic redundancy of the concept of «hybrid war/warfare» (if to assume that the concept of «war» equals to the concept of «hybrid war») can be considered as a sign of some more fundamental and even hidden shifts of the international relations. After the «Cold War» (which has not always been a historically relevant metaphor), one of the most usable terms «deterrence» was substituted by the term «competition». This semantic elimination of the elements of rhetoric of total war, turning into more neutral and even peaceful mainstream could be interpreted as the symptoms of the policy change: radical pacifism («peace for any cost»), «no military solution» doctrines, prevailing of diplomatic methods of conflict resolution over military

ones. The term «hybrid war/warfare» can be included into this tendency.

Being implicitly opposed to the concept of «conventional war», as far as we can assume the presence of binary oppositions in the structure of popular mind, the fuzzy and obscured concept of «hybrid war/warfare» displaces unambiguous concept of «conventional war». This shift excludes connotations of «conventional war», familiar to a person who is not professional in military affairs, in favour of professional military slang, which reduces clarity of expression, turning audience to the realm of poorly defined buzzwords. Along with ambiguity, «hybrid war/warfare» excludes such essential feature of «conventional war» as aggressiveness. Such dominating elements of «hybrid war/warfare» as propaganda and cyberattacks conceal atrocities against prisoners of war, killing of civilians, wide-scale military operations of conventional troops. The term «hybrid war/warfare» brings the real conventional war into the political context rather than military, which can mean that the solution of current Russian-Ukrainian war may be directed to exclusively diplomatic, non-military way. Taking into account the implicit doctrine of «peace at any cost», which is quite fashionable in contemporary theory and practice of international relations, the emergence of the term «hybrid war/warfare» can be interpreted as a sign of the perspective of forced surrender to a side which has the wider political and economic relations with major participants of negotiation process, or an option of «frozen» or «low intensity conflict».

Conclusion. Thus, intentionally or unintentionally, the buzzword taken from the military context into discourse of public policy is able to make cognitive shift, switching attention of civil audience into non-essential and even disguising aspects of the conventional armed conflict. The question how military professionals (military bureaucracy, academics and/or decision makers) are involved into generating and spreading «buzzwords» needs further research.

Literature

1. Encyclopedia of War / ed. by G. Martel. – Hoboken : Wiley-Blackwell, 2012. – 3142 p.
2. Encyclopedia of Military Science / ed. by G. Piehler. – Thousand Oaks : SAGE Publications, 2013. – 1928 p.
3. DOD Dictionary of Military and Associated Terms [Електронний ресурс] // Joint Chiefs of Staff. – Режим доступу : // <https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/dictionary.pdf>.
4. *Kofman M.* A Closer look at Russia's «Hybrid War» [Електронний ресурс] / M. Kofman, M. Rojansky // Kennan

Cable. – 2015. – № 7. – Режим доступу : <https://www.files.ethz.ch/isn/190090/5-KENNAN%20CABLE-ROJANSKY%20KOFMAN.pdf>.

5. Hybrid Threat [Електронний ресурс] : Training Circular No. 7-100 // Army Publishing Directorate. – Режим доступу : https://armypubs.army.mil/epubs/DR_pubs/DR_a/pdf/web/tc7_100.pdf.

6. *Mattis J. N.* Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars [Електронний ресурс] / J. N. Mattis, F. Hoffman // Proceedings. US Naval Institute. – November 2005. – Vol. 131/11/1,233. – Режим доступу : <https://www.usni.org/magazines/proceedings/2005/november/future-warfare-rise-hybrid-wars>.

7. *Carter N.* Dynamic Security Threats and the British Army [Електронний ресурс] / N. Carter // RUSI. – Режим доступу : <https://rusi.org/event/dynamic-security-threats-and-british-army>.

8. *Mansoor P. R.* Introduction. Hybrid Warfare in History / P. R. Mansoor // Hybrid Warfare. Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present / ed. by W. Murray, P. R. Mansoor. – Cambridge : Cambridge University Press, 2012. – 329 p.

9. Echevarria II A. J. 2005. Fourth-Generation War and Other Myths [Електронний ресурс] / A. J. Echevarria II // JSTOR. – Режим доступу : <https://www.jstor.org/stable/resrep11404>.

10. *Jones S.* Ukraine: Russia's new art of war [Електронний ресурс] / S. Jones // Financial Times. – Режим доступу : <https://www.ft.com/content/ea5e82fa-2e0c-11e4-b760-00144feabdc0>.

11. *McDermott R. N.* Does Russia Have a Gerasimov Doctrine? / R. N. McDermott // Parameters. – 2016. – Vol. 46 (No. 1). – P. 98-105.

12. *Kofman M.* Russian Hybrid Warfare and Other Dark Arts [Електронний ресурс] / M. Kofman // War on the Rocks. – Режим доступу : <https://warontherocks.com/2016/03/Russian-Hybrid-Warfare-And-Other-Dark-Arts/>.

13. NATO welcomes opening of European Centre for Countering Hybrid Threats [Електронний ресурс] // NATO. – Режим доступу : https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_143143.htm.

14. Social Media as a Tool of Hybrid Warfare [Електронний ресурс] / ed. A. Reynolds // NATO StratCom COE. – Режим доступу : <https://www.stratcomcoe.org/social-media-tool-hybrid-warfare>.

15. *Landler M.* NATO Chief Warns of Duplicity by Putin on Ukraine [Електронний ресурс] / M. Landler, M. R. Gordon // The New York Times. – Режим доступу : https://www.nytimes.com/2014/07/09/world/europe/nato-chief-warns-of-duplicity-by-putin-on-ukraine.html?_r=0.

16. Keynote speech by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the opening of the NATO Transformation Seminar [Електронний ресурс] // NATO. – Режим доступу : https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_118435.htm.

DOI 10.33099/2618-1614-2020-13-4-24-26

УДК 351.861

А. П. Гандзюк,*кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри військової підготовки, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського,***М. М. Петренко,***доцент кафедри військової підготовки, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського,***М. Я. Клонцак,***кандидат військових наук, професор кафедри військової підготовки, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, полковник*

Актуальні питання військово-інженерної підготовки місцевості та об'єктів об'єднаних територіальних громад України

Започатковані реформи в адміністративній, економічній та соціально-політичній сферах України передбачають оптимізацію управлінської діяльності, підвищення рівня та якості життя населення, а також забезпечення мобілізаційної діяльності як системи, до якої висуваються специфічні вимоги, в тому числі підготовка й утримання місцевості та об'єктів інфраструктури у військово-інженерному плані. Метою статті є обґрунтування підходів до облаштування місцевості та об'єктів, розташованих у межах об'єднаних територіальних громад.

Зміст підходів полягає в реалізації специфічних вимог військово-інженерного характеру з метою підвищення оборонної спроможності утримання території та місцевих об'єктів як складових імовірного театру воєнних дій. Пропонується ще в мирний час на законодавчій основі залучати підрозділи інженерних військ Збройних Сил України для виконання специфічних інженерних робіт військового спрямування в рамках бойової підготовки.

Ключові слова: особливий період, військово-інженерна підготовка, об'єднані територіальні громади, ешелонування матеріальних ресурсів, об'єкти інфраструктури, план оборони, живучість об'єктів.

© А. П. Гандзюк, М. М. Петренко, М. Я. Клонцак, 2020

Постановка проблеми. Об'єктивна реальність, у якій перебуває сучасний світ, характеризується такими процесами, як глобалізація економіки, перерозподіл сфер політико-економічного впливу між надпотужними державами, кліматичні зміни, наростаючі загрози техногенних катастроф, неконтрольовані міграційні процеси, збільшення населення на земній кулі та зменшення світових запасів продовольчих ресурсів, що, у свою чергу, призводить до міждержавних протистоянь та збройних конфліктів, яких на сьогодні у світі налічується понад 50.

Події на сході України з 2014 р. свідчать, що відсутність військово-інженерної підготовки території дала військам агресора змогу порушити наш кордон та захопити стратегічно значущі об'єкти на сході України.

Наведені факти та обставини підтверджують необхідність завчасної військово-інженерної підготовки всієї території країни, особливо зважаючи на те, що російські агресори своєї кінцевої мети не досягли і продовжують нагромаджувати угруповання військ біля Державного кордону України.

Найближчим часом до сесійної зали Верховної Ради України для розгляду на черговій сесії буде поданий законопроект про територіальну оборону країни. Важливо, щоб у цьому законопроекті були враховані питання військово-інженерного облаштування території країни і накопичення, з подальшим зберіганням у суб'єктах господарювання, обґрунтованих недоторканих запасів матеріально-технічних ресурсів на випадок військової агресії проти нашої країни.

У привітальній промові з нагоди святкування чергової річниці Збройних Сил України Міністр оборони України А. Таран акцентував увагу на основних напрямках реформування Збройних Сил України у 2021–2022 рр., у тому числі побудові нової системи територіальної оборони країни, одним зі складових якої є облаштування місцевості й інфраструктурних об'єктів у військово-інженерному плані.

Мета статті полягає в обґрунтуванні підходів до підготовки території, місцевості та об'єктів інфраструктури об'єднаних територіальних громад (ОТГ) в інженерному плані як імовірного театру воєнних дій та доцільності покладання відповідальності за підготовку їх у мирний час до можливих воєнних дій на органи місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу

Децентралізація та реформа адміністративно-територіального устрою України повинна враховувати положення основних законодавчих актів у сфері національної безпеки та оборони.

Зокрема це стосується виконання органами місцевого самоврядування функцій із забезпеченні національної безпеки та підготовки держави до оборони відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» [1]

та організації ними на відповідній території заходів, пов'язаних з територіальною обороною, що визначено Законом України «Про оборону України» [2].

Під час проведення цієї реформи також потрібно врахувати недоліки, зазначені в низці досліджень і публікацій [3, 4], особливо стосовно формування мобілізаційних ресурсів та управління їх розподілом (ешелонуванням). Адміністрації центральних органів і органів місцевого самоврядування під час формування бюджетних запитів мають визначати потребу в коштах на фінансування підготовки (дообладнання) об'єктів інфраструктури й місцевості у військово-інженерному плані, а в подальшому – на їх утримання в належному стані. Для цього доцільно було б згадати досвід не зовсім далекого минулого, приклади якого викладені нижче.

У часи «холодної війни» (70–80-ті роки минулого століття) цьому питанню приділялась особлива увага на території прикордонних військових округів. Так, наприклад, для захисту населення (особливо виробничо-технічного персоналу підприємств) виділялися ділянки місцевості для розбудови садових кооперативів. Згідно зі спеціально-технічними умовами щодо їх облаштування, прокладалися дороги до їх розташування та облаштовувалися основна й запасні свердловина для питної води.

На підприємствах облаштовувалися окремі укриття для особового складу з автономними системами енергозабезпечення та запасом медикаментів, харчів і води. За кожним підприємством (окрім автодорожніх організацій) були закріплені ділянки доріг і споруд існуючої інфраструктури з метою підтримання їх у належному стані для застосування в особливий період, регулярно проводилися заняття із цивільної оборони, а у визначені терміни – спільні навчання із цивільної оборони з підрозділами військових частин, які дислокувалися поблизу підприємств.

Сільськими господарствами утримувалися лісосмуги методом санітарної чистки, але так, щоб посередині лісосмуги був можливий проїзд техніки з метою її маскуваня. Підтримувалися у належному стані з'їзди з твердим покриттям з доріг інфраструктури до лісосмуг та водних перешкод у місцях бродів. Контроль за станом об'єктів покладався на територіальні військомати, військові підрозділи цивільної оборони та організаційно-мобілізаційні групи військових частин. Це далеко не весь перелік організаційно-технічних заходів інженерного спрямування з підтримання й підготовки місцевості та об'єктів на випадок особливого періоду (ймовірного воєнного вторгнення).

У цьому питанні показовий історичний досвід облаштування території сучасної Словаччини в інженерному плані ще в період протистояння навалі татаро-монголів під проводом хана Батия. І досі в цій країні багатотипові фортифікаційні споруди різного типу підтримуються в гарному стані не лише як пам'ятки історії.

Нині в Литві на певних танконебезпечних напрямках влаштовані постійні протитанкові надовби з бетонних конструкцій паралельно до існуючих доріг.

Яскравим прикладом може бути Албанія, яка в часи розпаду Югославії та виникнення на її території збройних конфліктів зберегла територіальну цілісність завдяки раніше збудованим довготривалим вогневим спорудам по периметру всього її кордону.

Наведені історичні й сучасні приклади інженерного обладнання місцевості підтверджують тезу «хочеш жити в мирі – готуйся до війни». Потенційному агресору «корисно» знати, що йому протистоятимуть не лише збройні сили держави, на територію якої він зазіхає, а й уся місцевість території країни з інфраструктурою та підготовленим у моральному, матеріально-технічному й військовому сенсі населенням.

Набуття членства України в НАТО триватиме незначений час. Така ситуація ще раз підкреслює актуальність створення системи оборони по периметру державного кордону й углиб країни на всіх важливих об'єктах інфраструктури. Реалізація такого підходу можлива після завершення адміністративної реформи та розподілу на законодавчому рівні сфер відповідальності для державних інституцій і підприємств та суб'єктів об'єднаних територіальних громад. Лише спільними зусиллями територіальних громад і підрозділів Збройних Сил можливе виконання плану оборони держави в поточний період, коли немає достатнього фінансування всіх завдань мобілізаційної готовності з державного бюджету.

Ураховуючи історичний досвід, поточні військово-політичні зміни в Україні до відповідальності адміністрацій ОТГ доцільно віднести такі заходи з підготовки й утримання місцевості та об'єктів у військово-інженерному плані:

1. Розчищення лісосмуг з метою маскуваня військової техніки.
2. Облаштування з'їздів із твердим (гравійно-щебневим) покриттям з доріг інфраструктури до лісосмуг.
3. Обладнання та утримання в населених пунктах резервних свердловин питної води.
4. Накопичення поновлюваних обґрунтованих запасів матеріально-технічних ресурсів і продуктів на складах суб'єктів підприємницької діяльності та організацій.
5. Уточнення розрахунків хвилі попуску та районів затоплення місцевості внаслідок можливої руйнації греблі гідроелектростанцій.
6. Будівництво укріплених споруд для спостереження за станом мостів і можливою їх обороною.
7. Планування та проведення занять із цивільної оборони із залученням військових фахівців.
8. Забезпечення утримання та охорони державних матеріальних ресурсів на територіях ОТГ.
9. Відновлення або спорудження укриттів для особового складу підприємств чисельністю від 100 осіб і більше.
10. Розроблення та погодження планів евакуації підприємств та виробничого персоналу виробничих підприємств.

Це далеко не весь перелік заходів щодо підготовки місцевості ОТГ, які можливо й необхідно виконувати.

Для цього в штаті адміністрацій ОТГ потрібно мати відповідні органи й фахівців для методологічного супроводу і контролю за виконанням заходів з виконання плану оборони країни.

Ефективним вирішенням завдань інженерного обладнання територій ОТГ могло би бути залучення інженерних військ Збройних Сил України. Для цього бажане узгодження деяких планів бойової підготовки інженерних військ із планами ОТГ. Це дасть можливість на законодавчому рівні залучати військово-інженерну техніку та особовий склад інженерних військ для виконання робіт з облаштування місцевості та об'єктів ОТГ з одночасним відпрацюванням нормативів з урахуванням особливостей умов реальної місцевості, а не навчальних центрів. Для правового регулювання такого роду взаємодії підрозділів інженерних військ та ОТГ Кабінету Міністрів України потрібно розробити і прийняти відповідну постанову. Подібна практика існує в багатьох країнах Європи.

Інженерні підрозділи Збройних Сил України могли б залучатися для виконання специфічних робіт, таких як:

- виготовлення і зберігання елементів конструкцій низьководних дерев'яних мостів і дорожніх споруд;
- проектування і будівництво низьководних дерев'яних мостів на пальових опорах з матеріалів, наданих замовником;
- виготовлення та облаштування водопропускних труб з матеріалу замовника;
- укріплення окремих ділянок берегів річок і дамб;
- улаштування, обслуговування та облік глибинних свердловин прісної води;
- проведення інженерних розрахунків хвилі попуску внаслідок руйнації греблі гідроспоруд;
- облаштування з'їздів до місць переправи техніки вбхід;
- виконання підривних робіт щодо захисту мостів під час льодоходів, локалізації осередків пожеж;
- улаштування тимчасових переправ і переходів через природні перешкоди;
- проведення занять з персоналом підприємств, організацій та навчальних закладів з питань забезпечення живучості.

Організація співпраці адміністрацій ОТГ, підрозділів інженерних військ Збройних Сил України та Державної служби з надзвичайних ситуацій значно підвищуватиме можливості з протистояння техногенним катастрофам та природним катаклізмам.

Перелік робіт, до яких можуть залучатися підрозділи інженерних військ, у кінцевому підсумку визначатиметься особливостями адміністративного й фізико-географічного положення ОТГ.

Висновок

1. Зважаючи на поточну зовнішньополітичну ситуацію та кон'юнктуру, державі слід розраховувати на власні сили й ресурси.

2. Потрібно виконувати реальні завдання і роботи, починаючи з простих і фінансово забезпечених проєктів у сфері військово-інженерної підготовки місцевості та об'єктів ОТГ, що буде реальним внеском у реалізацію Закону України «Про оборону України», «Про національну безпеку України».

3. Потенційний агресор, спостерігаючи постійну підготовку країни до оборони, надаватиме перевагу політиці мирного співіснування.

4. Економічне зростання після стагнації економіки – це тривалий процес, який вимірюється роками. Це означає, що бюджетне забезпечення всього комплексу питань щодо обороноздатності України не завжди відповідатиме їхнім вимогам і потребам. Тому співпраця на законодавчій основі інженерних військ Збройних Сил України з адміністраціями ОТГ могла би бути взаємовигідною для обох сторін.

Загалом автори статті виокремили одне специфічне питання оборонної спроможності країни і сформулювали вимоги та рекомендації щодо забезпечення оборони країни в частині підготовки її території як імовірного театру воєнних дій, що було б реальним внеском у загальну справу виконання нормативно-правових актів у сфері національної безпеки та оборони держави. У мирний час заходи військово-інженерної підтримки місцевості та об'єктів об'єднаних територіальних громад актуальні в плані запобігання та ліквідації наслідків природних явищ і техногенних катастроф.

Перелік літератури

1. Про національну безпеку України [Електронний ресурс]: Закон України // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
2. Про оборону України [Електронний ресурс]: Закон України // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.
3. Фролов В. С. Формування перспективної моделі організації оборони України / В. С. Фролов, В. М. Семененко // Наука і оборона. – 2019. – № 3. – С. 3–9.
4. Ширалієв Р. Ш. Чинники, що впливають на процес мобілізаційного планування національної економіки України / Р. Ш. Ширалієв, П. Б. Волотівський, С. П. Леонтович // Наука і оборона. – 2019. – № 3. – С. 10–17.

DOI 10.33099/2618-1614-2020-13-4-27-31
УДК 356.169

С. Л. Мордвинов,

провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії кафедри розвідки, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського,

М. В. Адаменко,

кандидат військових наук, начальник науково-дослідної лабораторії кафедри розвідки, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, полковник,

О. В. Іванов,

провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії кафедри розвідки, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського

Аналіз досвіду проведення заходів з десантування вантажів парашутним способом в антитерористичній операції

Пріоритетним способом доставки органів розвідки в тил противника та підтримання (забезпечення) їхніх подальших дій є парашутне десантування. Останнім часом цей напрям стрімко розвивається в провідних країнах світу та набуває широкого застосування під час проведення спеціальних і загальновійськових операцій у локальних конфліктах. З огляду на це важливим є поглиблений аналіз власного досвіду та оцінювання наявних сил та засобів доставки повітряних десантів.

Стаття містить загальний опис проблем, виявлених у процесі виконання практичних завдань з десантування вантажів під час ведення бойових дій на сході України. За результатами проведеного аналізу запропоновані шляхи вирішення висвітлених проблемних питань, надані пропозиції до проектів керівних документів, методичних рекомендацій. Висвітлені нові перспективні способи застосування повітрянодесантної техніки, що може сприяти підвищенню ефективності застосування повітряного десантування розвідувальних органів.

Ключові слова: десантування, міжвидова взаємодія, організація постачання.

© С. Л. Мордвинов, М. В. Адаменко, О. В. Іванов, 2020

Передумови. Протягом тривалого часу, а практично від початку розбудови Збройних Сил України, деякі керівники різних рівнів державного та військового управління дотримувалися думки, що застосування повітряного, парашутного десанту не перспективне. Унаслідок цього шляхи формування та розвитку Збройних Сил України були відповідні: до 2014 р. у зв'язку з обмеженим фінансуванням і так званою «доцільністю» підрозділи з високим ступенем бойової готовності були або скорочені кількісно (95-й навчальний центр аеромобільних військ, м. Житомир), або зовсім розформовані (1-ша аеромобільна дивізія у 2003 р., м. Болград). Повітрянодесантна техніка та майно знищувалися.

Як підґрунтя для подібних дій називалися: занадто складне забезпечення організації парашутного десантування (кількість авіації, що залучається, в тому числі підтримки та прикриття, забезпечення смуг польоту, засоби артилерії та протиповітряної оборони); збитковість (велика кількість ресурсів (боєприпасів та палива зокрема), повітрянодесантна техніка була практично одноразового використання, бо назад не поверталася).

Як головний аргумент називалася відсутність удалого досвіду застосування повітряних десантів, зокрема тих, що десантувалися парашутним способом. Основними прикладами були так звана «Дніпровська (Букринська) повітрянодесантна операція» підрозділів РККА та операція «Меркурій» із захоплення острова Крит силами Вермахту. Відповідно до поглядів деяких експертів обидва епізоди визнані провальними з погляду військового мистецтва. Без сумніву, втрати сил десантів, наведені в описах Другої світової війни, були катастрофічними, але завдання (мету), що покладалися на операції, було досягнуто. Цьому сприяли безпосередньо сили десанту (острів Крит був захоплений, а десант на березі Дніпра відтягнув на себе сили Вермахту та скував їх, що сприяло форсуванню на іншому напрямку). Вдалий досвід охоплення повітрям також вивчався, наприклад, в операції «Буря в пустелі» [1]. Зазначена операція сил міжнародної коаліції на Близькому Сході мала беззаперечний успіх завдяки, в тому числі, застосуванню повітряних десантів. Загалом у низці статей деякі автори намагалися звернути увагу на порушене питання, але, на жаль, широкого обговорення з невідомих причин досі не відбулося. Проблеми десантного забезпечення дій, зокрема розвідувальних підрозділів, увага майже не приділялася.

Водночас у період до 2014 р. мета повітрянодесантної підготовки підрозділів була зосереджена в основному на виконанні особовим складом річної програми стрибків з парашутом. Тренування доставки техніки та вантажів парашутним способом мали періодичний характер (від навчань до навчань). Програма підготовки передбачала класичне застосування масових десантів за нормативами повітрянодесантних військ Радянського Союзу. Отже, питання, висвітлені в статті, виникли внаслідок слідування спадщині радянської системи у військових

підрозділах. Такій підхід впливав на процеси, які проходили під час розбудови та розвитку аеромобільних (згодом десантно-штурмових) військ України, що стало каталізатором виникнення майже всіх цих питань [2].

Так, наприклад, рівень планування та взаємодії під час виконання спільних завдань у процесі розбудови українського війська викликав чимало питань. Підрозділи та посадові особи різних родів військ і видів збройних сил ніби існували в різних вимірних площинах. Військо-вий консерватизм та зосередженість виключно на внутрішніх інтересах у радянські часи не дали змоги за тривалий період досягти інтеграції дій та наклали відбиток на взаємини в сучасному українському війську. Це тривало до початку 2014 р. Як наслідок підрозділи мали недостатній рівень сталого та однострійного розуміння щодо планування та виконання спільних (міжвидових) завдань.

Усі перелічені чинники стали перепоною для виконання завдання з постачання підрозділів шляхом десантування вантажів парашутним способом під час проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей, з метою виконання якого була створена група забезпечення десантування.

Варто зазначити, що проведення десантувань посадочним способом на вертольотах вирішувало тактичні завдання із захоплення й утримання важливих об'єктів і ділянок місцевості (зокрема Донецького аеропорту, околиць населеного пункту Старобешеве).

Доставка способом парашутного десантування вантажів давала змогу виконувати завдання підрозділам Збройних Сил України, які перебували в оточенні. Упродовж майже місяця у 2014 р. шляхом десантування парашутним способом було доставлено вантажів загальною вагою понад 110 тон, з них до 70 тон боеприпасів (з яких до 1,5 тони інженерних); близько 4 тон паливо-мастильних матеріалів; до 35 тон харчових продуктів і питної води. Здійснювалося також постачання озброєння, обмундирування, засобів захисту, медикаментів тощо [3]. Для виконання завдання десантування вантажів парашутним способом були використані понад 250 комплектів парашутно-вантажних систем ПГС-500 серії 2 та майже 50 комплектів парашутно-десантних систем ПДСБ-1 серії 2, які в достатній кількості перебували в режимі зберігання. При строках служби до 12 років відповідно до паспортів і технічних описів зазначеної повітрянодесантної техніки та майна (роки виготовлення – з 1964 по 1985) терміни придатності повітрянодесантної техніки були перевищені у два-три рази. Їхні характеристики наведені в таблиці 1.

Парашутні системи ПГС-500 серії 2 та ПДСБ-1 вважалися такими, що застаріли. Водночас проведені попередні практичного виконання завдання випробовування показали, що попри завершення термінів експлуатації відмов у роботі зазначеної повітрянодесантної техніки не було.

Водночас десантно-транспортне обладнання на літаках військово-транспортної авіації (Ан-26, Ан-22, Ан-12)

Таблиця 1

Характеристика	ПГС-500 серії 2	ПДСБ-1 серії 2
Загальна маса системи, кг	92	86
Маса тари з підвісною системою, кг	68	69
Маса вантажу, кг	500	200
Площа купола, м ² :		
основного	55	55
стабілізуючого	5,25	1,5
Розміри платформи (тари), мм :		Бочка 200 л, стандарт
довжина	1400	
ширина (діаметр)	1180	–
Мінімальна висота скидання, м	500	300
Габаритні розміри вантажів, м	1,4 × 1,176 × 0,8	–
Швидкість зниження біля землі, м/с	15	10–13

вислужило встановлені терміни та протягом багатьох років не застосовувалось у Збройних Силах України. Зазначені парашутні системи не десантуються з літаків типу Іл-76, Ан-70 (за винятком режиму тангажу). У свою чергу, наявні транспортні літаки Ан-26 не мають штатного озброєння та систем захисту.

Проблеми, виявлені в процесі практичного виконання серії десантувань під час проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей

До моменту прийняття рішення керівництвом антитерористичної операції щодо забезпечення підрозділів, які ведуть активні бойові дії, військовим майном шляхом десантування парашутним способом у Збройних Силах України мали місце такі умови:

- обмежена кількість повітряних суден, здатних проводити десантування;
- обмежена кількість засобів винищувальної, бомбардувальної та штурмової авіації, яка може вести прикриття та здійснювати підтримку десанту в тилу противника;
- обмежена кількість ракетно-артилерійського озброєння та його обмежені можливості із забезпечення смуг прольоту десантів у класичному їх застосуванні;
- обмежена кількість засобів десантування особового складу й великі строки експлуатації засобів десантування техніки та вантажів;
- погляди на принципи застосування наявних сил та засобів десанту мали часткову невідповідність наявним можливостям, за рідкісним винятком мали ознаки радянських;
- обмежене фінансування на пряму розвитку, закупівель повітрянодесантної техніки та майна призвело до необхідності виконання завдання застарілими їх зразками;
- завод-виробник при науково-дослідному інституті аеропружних систем (м. Феодосія) опинився на тимчасово

окупованій території, що внаслідок поповнення (відновлення ушкоджених або надходження нових) парашутних систем.

З початком виконання завдання з постачання підрозділів шляхом десантування вантажів почали виникати проблеми організаційно-технічного характеру. Так, заявки на вантаж від підрозділів органам управління подавалися з використанням засобів мобільного зв'язку. У такий самий спосіб органи управління віддавали розпорядження відповідним виконавцям. Завдання віддавалися у міру надходження заявок. Можливості їх виконання наявними засобами не обраховувалися. Послідовність (першочерговість) доставки вантажу визначалася в умовах обмеженого часу. Організація виконання завдань поспіхом призвела до повного недотримання норм скритого управління військами та прихованості дій, що, у свою чергу, наражало на небезпеку отримувачів вантажу та призвело до втрат, у тому числі й повітряного судна.

Прихованість виконання завдання фізично унеможливлювалася. Завдання, склад вантажу, місце призначення та час зльоту були відомі майже всім. Система управління питаннями організації міжвидової взаємодії в цьому напрямі на час виконання завдання виявилася частково неспроможною вчасно й ефективно реагувати на зміни, які відбувалися в обстановці в районах десантування, що, відповідно, впливало на план і порядок виконання завдання десантування.

Щодо питання подачі озброєння, набоїв та майна підкреслимо, що вантаж постачався й зосереджувався безпосередньо на аеродромі. Група, призначена на укладання парашутних систем, була змушена або приймати вантаж на себе, або постачальники мали затримуватися на місці формування вантажу задля особистого контролю відправки вантажу. Це призводило до відволікання посадових осіб від виконання функціональних обов'язків, затримки транспорту та збільшення часу підготовки вантажів. Процес передачі вантажу (майна) не був регламентований і, як наслідок, майже не проводився. Усе подане майно розміщувалося біля злітно-посадкової смуги та окремо не охоронялося. Постачальники вантажу й тари (бочок, каністр під паливно-мастильні матеріали тощо) намагалися майно, що десантувалося, захищати на баланс або авіаційної частини, яка базувалась на аеродромі зльоту, або на авіаційну частину, що виконувала десантування, або на представників частин, котрі працювали у складі швартувально-завантажувальної команди.

Порядок передачі зазначених засобів у частину-отримувач не був узгоджений. Документи на передачу вантажу, як правило, не оформлювалися через відсутність стандарту документування (чи комплекту формалізованих документів), що регламентує порядок підготовки, десантування, списання вантажу та повітрянодесантної техніки. Цикл процесу прописаний у керівних документах частково. Це стало наслідком втрати обліку майна та виникнення плутанини з місцями його перебування

(артилерійські боеприпаси були поставлені на облік бригади транспортної авіації, а каністри від паливно-мастильних матеріалів виявилися закріплені за фахівцем повітрянодесантної служби десантно-штурмової бригади, який був у складі швартувально-завантажувальної команди). Попри ці факти визначений чіткий алгоритм не був відпрацьований і в подальшому.

Під час доставки при безпосередньому здійсненні серії десантувань парашутним способом, поряд з переліченими вище, виникла низка непередбачених обставин. Багато підрозділів потребували отримання вантажів. Це були не лише повітрянодесантні підрозділи (згодом десантно-штурмові), від яких була призначена та сформована швартувально-завантажувальна команда. Але визначеного підрозділу, завданням якого була б доставка вантажу для решти родів військ не передбачалося. У всіх підрозділах, служба яких пов'язана зі здійсненням стрибків з парашутом, у пунктах постійної дислокації були відсутні посадові особи, які мали допуск до підготовки особового складу техніки (вантажів) до десантування парашутним способом та проведення передпольотного огляду (практично всі фахівці повітрянодесантної служби перебували у штатних підрозділах у зоні бойових дій). Рішенням командування швартувально-завантажувальної команди була сформована з офіцерів, прапорщиків та сержантів різних частин та повітрянодесантних підрозділів, пізніше доповнена курсантами Військової академії м. Одеса відповідного факультету. Функції та обов'язки розподілялися на місці з урахуванням поточної обстановки. Заняття з підготовки повітрянодесантної техніки до застосування та завантажування повітряних суден проводилися на місці. Місця для роботи швартувально-завантажувальної команди (ангар, намет, майданчик) були відсутні. Це ускладнювало роботу, яка велася цілодобово та в негоду.

Крім зазначеного, прихованість робіт за таких умов була неможлива. Такелажне обладнання, інструмент збиралися на місці або виготовлялися кустарно. Відсутність підготовленої розвантажувально-завантажувальної команди зумовила виконання цих робіт групою, призначеною на укладання парашутних систем, що, у свою чергу, не лише збільшувало час підготовки вантажів, а й вимагало додаткових трудовитрат. Відсутність достатньої кількості особового складу призводила до збільшення часу на підготовку вантажів.

Літак зі змонтованим справним транспортером виявився один. Як наслідок, у випадку зміни завдання десантування виникала негайна потреба в розвантаженні літака та завантаженні іншого вантажу, що призводило до втрати часу. Заявки, які надходили позачергово та потребували негайного виконання, швидко виснажували особовий склад і примушували керівництво організувати роботу групи (швартувально-завантажувальної команди) по змінах.

Виникала також необхідність постачання вантажів (особливо гуманітарного характеру), що подавалися у нестандартній упаковці чи без неї. Причому

повітрянодесантна тара – це малогабаритна вантажна тара й парашутні системи, до неї призначені, для десантування військового майна в заводський упаковці, яка, у свою чергу, не перевищує габаритні та вагові норми. З огляду на це виникали деякі ускладнення зі швартуванням і комплектуванням вантажів на платформі. Досягнення потрібної якості пакування вантажу запобігає втраті вантажу під час польоту, десантування та приземлення. Фахівцям повітрянодесантної служби доводилось обмірковувати й застосовувати нестандартні заходи (укріплення зовнішніх боків картонних мішків та коробок додатковим прокладочним матеріалом; підсилення проміжків дерев'яними перемичками задля стягування вантажу без провалу швартувальних ременів та пошкодження ними м'яких упаковок вантажів; додаткове використання амортизаційного матеріалу під скло, прилади, інше крихке устаткування; перехресне затягування швартувальних ременів тощо). У результаті цих заходів цілісність доставки, як правило, отримувач підтверджував. Зазначений вище досвід фіксувався, описувався, але, на жаль, у подальшого не був прийнятий і впроваджений.

Під час отримання вантажу виникали також питання, що суттєво заважали виконанню завдання. Так, прогноз погоди видавався лише двічі на добу, що, у свою чергу, давало можливість провести максимально точні розрахунки на десантування лише на найближчий проміжок часу. Решту розрахунків проводили з використанням метеорологічної інформації з Інтернет-ресурсів. Виконував десантування один борт, що перенавантажувало екіпажі, процес обслуговування повітряного судна та підготовка парашутних систем з вантажами тривали цілодобово. Пізніше, у зв'язку з виникненням необхідності підтвердження доставки вантажу, була призначена посадова особа, яка не входила до складу екіпажу під час польоту (супроводжуючий вантажу). Доставка вантажів здійснювалася літаком Ан-26 із висот 600–6500 м із затримкою введення в дію парашутних систем на висотах до 500 м. З появою в противника засобів протиповітряної оборони літак, який здійснював доставку вантажів, регулярно зазнавав обстрілів. З метою підвищення живучості повітряного судна виникла потреба у збільшенні висоти десантування вантажів. Це збільшило еліпс розсіювання вантажів, унаслідок чого подовжився час на його пошуки й ускладнився процес збирання [3]. Водночас відсутність у деяких підрозділів навичок зі зняття координат для отримання вантажу парашутним способом та незрозуміння принципу планування зазначеного заходу призводили до отримання неочікуваного результату (неточне місце для доставки, визначення майданчиком району взводного опорного пункту, що наражало особовий склад на небезпечну небезпеку, тощо). Питання щодо подальших дій з повітрянодесантною технікою після отримання вантажу частини-отримувачі вирішували на власний розсуд. Установленим порядком діяли лише частини високомобільних десантних військ та підрозділи спеціального призначення.

Загальний підсумок

Наявність цілої низки проблемних питань щодо забезпечення дій підрозділів шляхом десантування вантажів парашутним способом зумовлена не лише умовами ведення бойових дій, а й іншими об'єктивними причинами. Без сумніву, ситуація, що склалася на початок організації виконання завдання, стала можливою внаслідок безвідповідального ставлення до підготовки всього спектру дій у мирний час.

Так, наприклад, швартувально-завантажувальна команда військовими частинами формувалася ситуативно, лише для проведення навчань із залученням фахівців повітрянодесантної служби та підрозділів десантного забезпечення (що складаються лише з автомобільного підрозділу підвозу повітрянодесантного майна і ремонтного органу). Зазначені підрозділи функціонально неспроможні виконати завдання швартувально-завантажувальної команди.

Підтримання в підрозділах (включно з авіаційними) потрібного рівня навченості щодо десантування вантажів парашутним способом на мінімально допустимому рівні (як наслідок обмеженого фінансування) не давало змогу наращувати навички, досвід і майстерність.

Напрями відновлення навичок з підготовки та проведення десантування озброєння та військової техніки, опрацювання питань безпарашутного десантування за допомогою комплектів наземного бортового обладнання вертольотів, закупування парашутних систем підвищеної керованості набули розвитку тільки з 2015 р.

Деякі прорахунки в програмах підготовки призвели до відсутності навичок та розуміння основ взаємодії з авіаційними підрозділами в командирів молодшої ланки та підрозділів, що ведуть бойові дії. Обмежена кількість авіаційних навідників при частинах Повітряних сил та армійської авіації Сухопутних військ Збройних Сил України призводила до виникнення незрозуміння спільних завдань та, як наслідок, не завжди досить ефективного їх виконання.

Документи організації взаємодії не відображали та не фіксували низку питань на достатньому рівні. Крім того, під час планування (зокрема під час навчань) увага приділялася лише доставці десанту й водночас спостерігалася відсутність плановості за напрямом забезпечення його подальших дій. Недосконалість керівних документів щодо проведення десантування виникла внаслідок можливості затвердження керівних документів для забезпечення та організації сумісних (міжвидових) дій відповідними начальниками за напрямами. При цьому не враховувалися погляди та вимоги вже існуючих керівних документів у решти виконавців. Це призвело до несумісності дій виконавців у «точках функціональних дотиків» (перетину виконання функцій у загальному процесі чи передачі виконання процесу на визначених етапах). Непорозуміння, які виникали внаслідок цього, вирішувалися на розсуд і відповідальність старших на місцях.

Шляхи вирішення

Варіантом вирішення проблемних питань загалом може стати опрацювання посібників і настанов (чи внесення змін в існуючі керівні документи) щодо організації сумісних дій з авіаційними підрозділами. Вони мають бути узгоджені всіма командувачами та затверджені Головнокомандувачем Збройних Сил України як керівні документи для всіх підрозділів. Керівні документи повинні охоплювати розгляд усього переліку питань від порядку зняття координат, порядку цілевказання для вертольотів (літаків) та вибору майданчиків приземлення десанту до оформлення документів взаємодії.

Розроблення програми підготовки та рекомендації щодо застосування і складу швартувально-завантажувальної команди, у свою чергу, вирішило би питання щодо організації десантування в подальшому.

Потребою є визначення у функціях структурних підрозділів, родів військ та служб відповідальності за організацію постачання повітрям парашутним способом військового майна, зброї та боєприпасів своїм підрозділам, а в разі необхідності – й підрозділам інших частин та військових формувань. Ураховуючи перехід Збройних Сил України на стандарти НАТО потрібно опрацювати пропозиції щодо створення (реорганізації, закріплення функцій): органів управління всіх ланок – відповідальних за планування, організацію та контроль постачання вантажів способом парашутного десантування; підрозділів, функціями яких буде виконання комплексу зазначених заходів.

Під час проведення бойових дій при кожному підрозділі, який виконує окреме завдання (діє на окремому напрямку), повинні бути авіаційні навідники із засобами зв'язку (що забезпечують управління в повітрі) та навігаційною апаратурою. Військові частини під час проведення всіх навчань мають відпрацьовувати організацію взаємодії виключно методом обміну рекогносцировочних груп. Активні фази навчань із практичним застосуванням авіації потрібно проводити в тісній взаємодії з групами бойового управління від відповідних авіаційних підрозділів. Спільна робота сприятиме накопиченню та обміну досвідом виконання міжвидових завдань, а також розумінню можливостей сил та засобів підрозділів, які зазвичай задіяні для виконання спільних завдань. Адже обізнаність із фактичним станом будь-якого процесу надає спроможність формувати завдання, які мають бути чіткими, цільовими, максимально ефективними та, що не менш важливо, адекватними. Що, у свою чергу, надає можливість організувати й ефективно керувати процесом – це перша складова запоруки успіху. Друга складова – це симбіоз умілого використання наявних засобів та роботи фахово підготовлених сил.

Висновки

Процес десантування вантажів парашутним способом з метою організації забезпечення дій підрозділів під час

проведення антитерористичної операції був контролюваний, але надати оцінку його ефективності неможливо.

Системи критеріїв оцінювання ефективності зазначеного процесу не існує. На час виконання завдання не було також еталонів (стандартів) чи допустимих норм усього переліку дій та показників процесу парашутного десантування.

Беручи до уваги зазначене, доставка вантажів повітрям з подальшим десантуванням парашутним способом має бути детально проаналізована й досліджена. Під час подальшого розгляду (дослідження) зазначених питань потрібно виявити критичні елементи в кожній дії (етапі) з метою досягнення зменшення часу та підвищення ефективності процесу парашутного десантування, розробити критерії та методикку його оцінювання, переглянути його організаційну складову з метою врахування особливостей процесу управління, підготовку фахівців та роботу групи забезпечення десантування (чи швартувально-завантажувальної команди), зменшення витрат на організацію процесу, відпрацювання рекомендацій щодо формалізованих документів організації взаємодії та циклу контролю за обліком майна, тощо.

Крім зазначеного, поглиблене вивчення досвіду десантування вантажів парашутним способом у сучасних умовах дасть змогу надати пропозиції щодо вдосконалення процесу. За результатами проведеного аналізу практичних дій у 2014 р. можна запропонувати сукупності критеріїв, за допомогою яких можна провести оцінювання ефективності процесу планування та десантування вантажів парашутним способом.

Подальший розгляд указаних питань може надати поштовх пошуку й упровадженню нових перспективних способів застосування повітрянодесантної техніки та перегляду деяких застарілих принципів застосування повітряних десантів (із прив'язкою до реальних умов, потреб, вимог, наявних сил та засобів). Це може бути першим кроком у коригуванні поглядів і напрямів розвитку повітрянодесантної техніки та підготовки особового складу.

Перелік літератури

1. Оленев В. М. Аналіз застосування повітрянодесантних військ Сполучених Штатів Америки в ході військового конфлікту в зоні Перської затоки / В. М. Оленев, В. І. Дяченко, І. С. Азаров // Збірник наукових праць Військової академії (м. Одеса). Технічні науки. – 2016. – Вип. 2. – С. 82–90.
2. Таранець С. В. Історичний досвід формування та застосування десантно-штурмових військ в СРСР (60–80-ті рр. XX ст.) / С. В. Таранець, О. М. Печорін // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2017. – Вип. 48. – С. 188–194.
3. Адаменко М. В. Проблеми забезпечення підрозділів, які виконують бойові завдання в тилу противника / М. В. Адаменко, С. Л. Мордвінов, О. В. Іванов // Актуальні проблеми застосування Збройних Сил України, управління ними, їх оперативного та матеріально-технічного забезпечення : матеріали науково-практичної конференції, 17–18 вересня 2020 р., м. Київ / Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України. – Київ, 2020. – С. 194–195.

DOI 10.33099/2618-1614-2020-13-4-32-37

УДК 355.4

О. М. Загорка,*доктор військових наук, професор, головний науковий співробітник центру воєнно-стратегічних досліджень, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського,***С. В. Поліщук,***кандидат військових наук, старший викладач кафедри радіотехнічних та спеціальних військ, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, полковник,***І. О. Загорка,***старший науковий співробітник центру воєнно-стратегічних досліджень, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського*

Методичні положення оцінювання можливостей стримування агресора від розв'язання воєнного конфлікту

Стимування агресора від розв'язання воєнного конфлікту є одним з основних завдань забезпечення воєнної безпеки держави. У статті наведені методичні положення оцінювання можливостей стримування агресії, які базуються на урахуванні коефіцієнтів експансії конфлікту. Під час оцінювання можливостей стримування агресії розглядаються очікувані стратегії дій сторін, які характеризуються ймовірностями завершення воєнного конфлікту в кожній фазі (на кожному) етапі воєнних дій.

Наведені методичні положення утворюють концептуальну аналітичну модель стримування агресора, призначену не лише для оцінювання можливостей стримування агресії, а й для обґрунтування заходів з метою запобігання ескалації воєнного конфлікту. Порядок застосування моделі показаний на прикладі оцінювання можливостей стримування агресора від розв'язання воєнного конфлікту з метою відокремлення окремих районів держави.

Ключові слова: воєнний конфлікт, стримування агресії, ескалація воєнних дій, виграш (програш) агресора.

© О. М. Загорка, С. В. Поліщук, І. О. Загорка, 2020

Для розв'язання протиріч між державами, зокрема територіальних, економічних, етнічних та інших, часто застосовується воєнна сила. У сучасних умовах можливість виникнення воєнних конфліктів різко зростає і стає основною небезпекою для стабільності й миру. Для країни, яка може зазнати нападу, особливої важливості набувають питання, пов'язані з оцінюванням обстановки у кризовій ситуації та можливості стримування агресора від застосування воєнної сили. Оцінювання можливостей стримування агресора дає змогу не лише своєчасно застосовувати заходи з недопущення переростання кризової ситуації у воєнну фазу, а й визначити дії щодо вирішення воєнного конфлікту в разі його виникнення.

Завдання стримування агресора від застосування воєнної сили покладається на збройні сили. Для оцінювання можливостей щодо стримування агресора необхідно застосовувати відповідні методичні підходи, методичні положення, розробка яких є актуальною практичною та науковою проблемою.

У глобальному масштабі суттєвим фактором стримування вважається ядерна зброя. Однак безглуздо застосовувати ядерні засоби в локальних конфліктах, тому що втрати і наслідки при цьому будуть непередбачуваними і непорівнянними з досягнутими цілями.

У праці [1] зазначається, що для запобігання воєнній фазі воєнного конфлікту необхідно створювати умови, які визначають безперспективність розв'язання і ведення воєнних дій збройними силами та озброєними формуваннями потенційного противника. На це мають бути спрямовані політичні, дипломатичні, економічні, воєнні та інші заходи. Що стосується воєнних заходів, то вони повинні виступати достатньо потужним і надійним фактором стримування агресора. Під час оцінювання можливостей зі стримування агресора потрібно враховувати багато факторів, які для умов гібридної війни достатньо повно викладені у праці [2].

Концептуальна модель стримування агресора розглянута в праці [3], у якій вважається, що агресор може піти на ескалацію конфлікту, якщо вигода (виграш) суттєво перевищуватиме збиток (програш). Прийняття рішення на ескалацію конфлікту здійснюється на підставі співвідношення «вигода – збиток», що доцільно використати під час розробки методичних положень оцінювання можливостей стримування агресора. Однак наведена модель розглянута на прикладі оцінювання можливостей стримування дій США та їхніх союзників при прийнятті рішення на проведення операції «Шок і трепет» в Іраку і потребує узагальнення для застосування в інших кризових ситуаціях. Величини виграшу, програшу, коефіцієнти, які використовуються в моделі, визначаються експертним шляхом, що потребує вдосконалення застосування експертних методів.

Мета статті полягає в удосконаленні методичних положень оцінювання можливостей стримування агресора від застосування воєнної сили в кризовій ситуації.

Виклад основного матеріалу. У процесі оцінювання можливостей зі стримування агресора необхідно насамперед визначити мету воєнного конфлікту, сили й засоби, які можуть застосовуватись у воєнному конфлікті, форму і способи бойових дій військ противника. Це дає змогу визначити фази (етапи) воєнних дій агресора для досягнення мети воєнного конфлікту.

Схильність агресора до ескалації конфлікту на кожній фазі (кожному етапі) воєнних дій характеризується коефіцієнтом експансії K_{exi} , який з урахуванням праць [3, 4] визначається за формулою

$$K_{exi} = \frac{\omega_i Q_i}{(1 - \omega_i) D_i}; \quad i = \overline{1, n}; \quad D_i > 0, \quad (1)$$

де n – кількість фаз (етапів) воєнних дій агресора;
 Q_i – величина виграшу агресора в i -й фазі (на i -му етапі) воєнних дій;
 D_i – величина програшу агресора в i -й фазі (на i -му етапі) воєнних дій;
 ω_i – коефіцієнт відносної важливості виграшу, який характеризує рішучість агресора вести бойові дії, не зважаючи на втрати.

Якщо коефіцієнт експансії $K_{exi} > 1$ або різниця виграшу і програшу $\Delta F_i = \omega_i Q_i - (1 - \omega_i) D_i > 0$, агресор має користь від застосування воєнної сили.

За показник, який характеризує вигідність ескалації конфлікту, доцільно прийняти математичне сподівання коефіцієнта експансії

$$F_{еск} = \sum_i P_i K_{exi}, \quad i = \overline{1, n}, \quad (2)$$

де P_i – прогнозована агресором імовірність можливості завершення воєнного конфлікту в i -й фазі (на i -му етапі) воєнних дій.

За аналогією з працею [3] функцію $F_{еск}$ можна назвати функцією ескалації конфлікту.

Критерієм вигоди ескалації конфлікту є умова

$$F_{еск} > 1. \quad (3)$$

При $F_{еск} \leq 1$ здійснюється стримування агресора від розв'язання воєнного конфлікту.

Структурна схема методики оцінювання можливостей стримування агресора наведена на *рисунку 1*.

Визначення мети агресії здійснюється на підставі аналізу протиріч із країною, яка може становити найбільшу небезпеку. Для аналізу протиріч визначаються чинники, які найбільш суттєво впливають на мету воєнного конфлікту (воєнну небезпеку) [5]. Аналізуючи відносини між країнами та сучасні воєнні конфлікти, можна вважати, що метою агресії може бути:

- розв'язання неврегульованих політичних протиріч силовими методами;
- воєнна підтримка сепаратистських рухів;
- позбавлення державного суверенітету країни, захоплення територій;

- установлення домінування;
- розділення країни на декілька країн;
- оволодіння сировинними ресурсами тощо.

У праці [6] можливі цілі агресії розглядаються як альтернативи. Для визначення мети воєнного конфлікту достатньо докладно наведено застосування методу аналізу ієрархій, методів таксономії та теорії нечітких множин.

Фази (етапи) воєнних дій противника в конфлікті визначаються з урахуванням досвіду конфліктів, що відбулися.

Під час визначення величин виграшу (програшу) агресора в різних фазах (на різних етапах) воєнного конфлікту потрібно враховувати фактори, які характеризують міць протиборчих сторін, матеріальні (людські, економічні, військові) втрати, морально-психологічний стан суспільства всередині країн, ставлення світової спільноти. Тому виграш (програш) агресора доцільно визначати за військовим, економічним, моральним та іншими факторами. Для експертного оцінювання виграшу (програшу) агресора за кожним фактором можна використати семибальну шкалу [7]: 1 – дуже малий; 2 – малий; 3 – нижче середнього; 4 – середній; 5 – вище середнього; 6 – великий; 7 – дуже великий виграш (програш).

Якщо величина виграшу (програшу) оцінюється за K факторами

$$Q_i = \sum_k \beta_k q_{ki}; \quad D_i = \sum_k \beta_k^* d_{ki}; \quad k = \overline{1, K}, \quad (4)$$

де g_{ki} , d_{ki} – величина виграшу, програшу агресора за k -м фактором в i -й фазі воєнних дій відповідно;
 β_k , β_k^* – коефіцієнти важливості k -го фактору.

Для визначення коефіцієнтів важливості факторів можна використати метод ранжирування [8].

Під ранжируванням розуміється процедура встановлення відносної значущості (переваги) об'єктів (у нашому випадку – факторів) на підставі їх упорядкування. Ранг характеризує порядкове місце фактора в групі всіх факторів. Фактору, який має найбільший вплив на виграш (програш) агресора, надається перший ранг, а найменш впливову – останній ранг. Визначаючи коефіцієнти важливості факторів β_k , β_k^* , експерт має розташувати фактори в порядку їх значущості і приписати кожному числу натурального ряду: 1, 2, ..., n .

Коефіцієнти, які характеризують вплив факторів на виграш, визначаються за формулою [9]

$$C_{kz} = 1 - \frac{r_{kz} - 1}{K}; \quad k = \overline{1, K}; \quad z = \overline{1, Z}, \quad (5)$$

де r_{kz} – ранг, наданий z -м експертом k -му фактору;
 Z – кількість експертів.

Якщо компетентність експертів однакова, коефіцієнти важливості β_k визначаються за формулою

$$\beta_k = \frac{1}{Z} \sum_z \left(\frac{C_{kz}}{\sum_k C_{kz}} \right); \quad k = \overline{1, K}; \quad z = \overline{1, Z}. \quad (6)$$

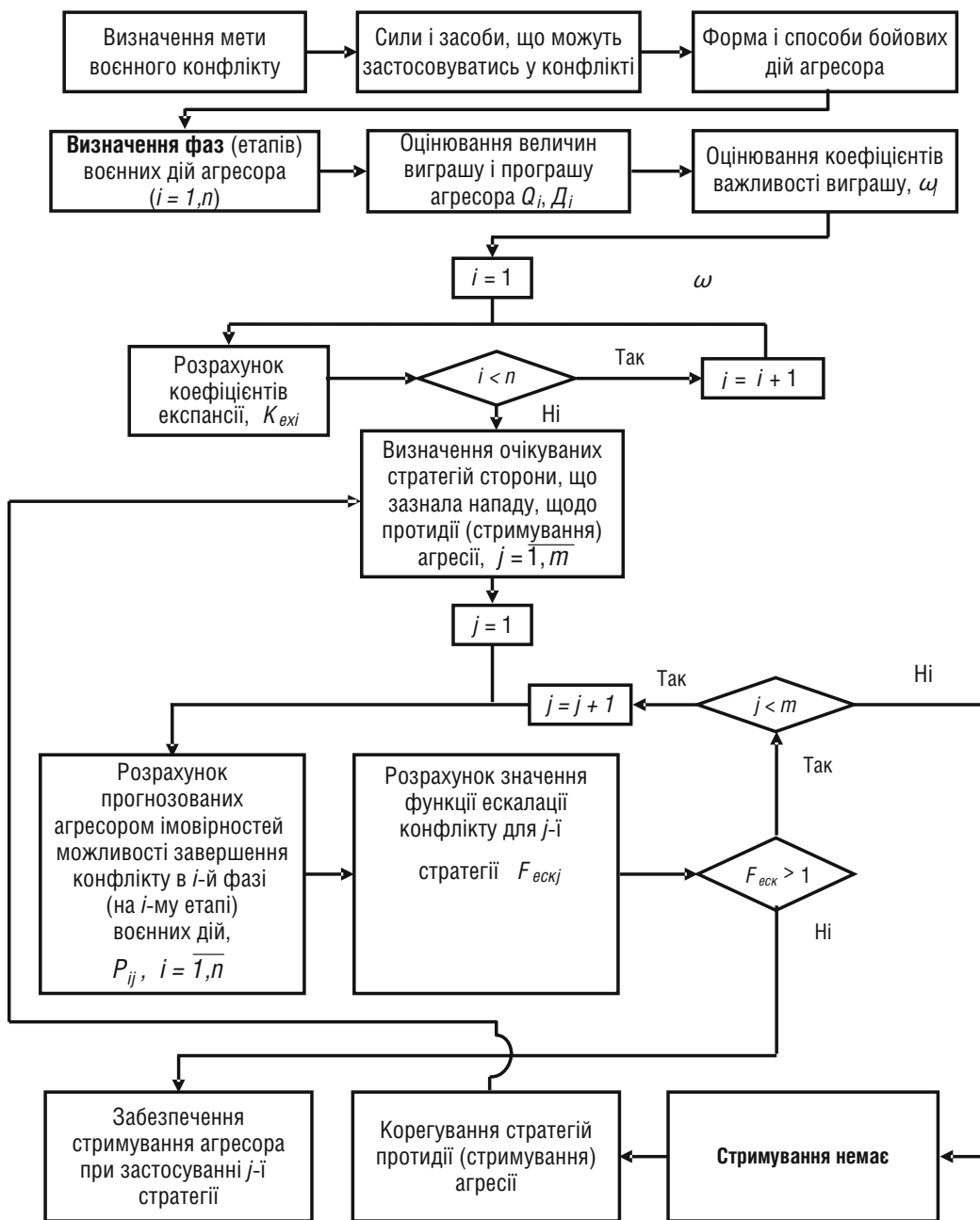

Рис. 1. Структурна схема методики оцінювання можливостей стримування агресора

Якщо компетентність z -го експерта оцінюється коефіцієнтом ξ_z , то

$$\beta_k = \sum_z \xi_z \left(\frac{C_{kz}}{\sum_k C_{kz}} \right). \quad (7)$$

Аналогічно визначаються коефіцієнти важливості β_k^* , які використовуються в разі визначення програшу агресора.

Для оцінювання вірогідності результатів оцінювання використовується коефіцієнт конкордації [9].

Коефіцієнти відносної важливості виграшу ω_i , які характеризують рішучість агресора досягати мети воєнного конфлікту, не зважаючи на втрати, доцільно прийняти відповідно до праці [3] (табл. 1).

Отримані значення величин виграшу Q_i , програшу D_i , коефіцієнтів відносної важливості виграшу ω_i дають змогу визначити коефіцієнти експансії в кожній фазі (на кожному етапі) воєнних дій.

Очікувані стратегії щодо протидії (стримування) агресії визначаються, виходячи з оцінювання прогнозованої можливості переведення воєнних дій з однієї фази

Таблиця 1

Коефіцієнти відносної важливості виграшу ω агресора

Умови прийняття рішення агресором на досягнення мети воєнного конфлікту	ω
Досягнення мети воєнного конфлікту за будь-яку ціну (враховується тільки виграш)	1,00
Під час прийняття рішення агресор орієнтується більше на виграш, ніж на втрати (величина виграшу має більше значення, ніж величина програшу)	0,75
Під час прийняття рішення агресор рівною мірою враховує виграш і втрати (величини виграшу і програшу рівнозначні)	0,50
Агресор більшою мірою орієнтується на втрати, ніж на виграш (величина програшу має більше значення, ніж величина виграшу)	0,25
Агресор намагається за будь-яку ціну мінімізувати втрати (враховується тільки величина програшу, не зважаючи на величину виграшу)	0

(одного етапу) в іншу фазу (на інший етап). При цьому для стратегій визначаються відносні частоти (ймовірності) завершення воєнного конфлікту у фазах (на етапах) воєнних дій P_{ij} . Максимальне значення ймовірності P_{ij} відповідає фазі (етапу), в якій вважається найбільш імовірним завершення воєнного конфлікту, а мінімальні значення – фазі (етапу), в якій завершення воєнного конфлікту вважається найменш імовірним. Виходячи з таких передумов, можна прийняти, що номер стратегії j (рис. 1) дорівнює номеру фази (етапу) воєнних дій i , в якій вважається найбільш імовірним завершення воєнного конфлікту.

Для експертного оцінювання ймовірності P_{ij} також застосовується метод ранжирування. Ймовірності P_{ij} визначаються за формулою

$$P_{ij} = \left(1 - \frac{r_{ij} - 1}{n}\right) \frac{1}{\sum_i \left(1 - \frac{r_{ij} - 1}{n}\right)}; i = \overline{1, n}; j = \overline{1, m}. \quad (8)$$

де r_{ij} – ранг i -ї фази (етапу), який відповідає j -й стратегії.

У таблиці 2, як приклад, наведені ранги фаз (етапів) r_{ij} та значення ймовірностей P_{ij} для відповідних стратегій і різної кількості фаз (етапів) воєнного конфлікту.

Більш обґрунтовано ймовірності P_{ij} можуть визначатися методом попарних порівнянь фаз (етапів) воєнних дій з використанням дев'ятибальної шкали [10].

Для кожної стратегії будується квадратна обернено симетрична матриця попарних порівнянь фаз (етапів) воєнних дій за умовою переважного завершення воєнного конфлікту у фазі (на етапі) відносно до стратегії, що розглядається. Перевага завершення воєнного конфлікту у визначеній фазі (на визначеному етапі) воєнних дій визначається співвідношенням α_l/α_i , де α_i, α_l – оцінки, які надаються експертом щодо завершення воєнного конфлікту в i -й, l -й фазі воєнних дій відповідно. При

Таблиця 2

Ранги фаз (етапів) воєнних дій r_{ij} та прогнозовані агресором імовірності P_{ij} завершення воєнного конфлікту у визначеній фазі (на визначеному етапі) воєнного конфлікту

Номер стратегії, j	Номер фази (етапу) воєнних дій, i									
	1		2		3		4		5	
	r_{1j}	p_{1j}	r_{2j}	p_{2j}	r_{3j}	p_{3j}	r_{4j}	p_{4j}	r_{5j}	p_{5j}
$n = 3$										
1	1	0,50	2	0,33	3	0,17	–	–	–	–
2	2	0,33	1	0,50	3	0,17	–	–	–	–
3	3	0,17	2	0,33	1	0,50	–	–	–	–
$n = 4$										
1	1	0,40	2	0,30	3	0,20	4	0,10	–	–
2	2	0,30	1	0,40	3	0,20	4	0,10	–	–
3	3	0,20	2	0,30	1	0,40	4	0,10	–	–
4	4	0,10	3	0,20	2	0,30	1	0,40	–	–
$n = 5$										
1	1	0,33	2	0,27	3	0,20	4	0,13	5	0,07
2	2	0,27	1	0,33	3	0,20	4	0,13	5	0,07
3	3	0,20	2	0,27	1	0,33	4	0,13	5	0,07
4	4	0,13	3	0,20	2	0,27	1	0,33	5	0,07
5	5	0,07	4	0,13	3	0,20	2	0,27	1	0,33

цьому $\alpha_i = 1/\alpha_l$, при $i = l$ $\alpha_l/\alpha_i = 1$ ($i = \overline{1, n}, l = \overline{1, n}$). Вигляд матриці попарних порівнянь фаз (етапів) воєнних дій наведений у таблиці 3.

Таблиця 3

Вигляд матриці попарних порівнянь фаз (етапів) воєнних дій

Фази (етапи)	1	2	...	l	...	n
1	1	α_1/α_2	...	α_1/α_l	...	α_1/α_n
2	α_2/α_1	1	...	α_2/α_l	...	α_2/α_n
...
i	α_i/α_1	α_i/α_2	...	α_i/α_l	...	α_i/α_n
...
n	α_n/α_1	α_n/α_2	...	α_n/α_l	...	1

Компоненти вектора пріоритетів визначаються як геометричне середнє за рядками матриці попарних порівнянь

$$\theta_i = \sqrt[n]{\prod_l \alpha_i/\alpha_l}. \quad (9)$$

Прогнозована агресором імовірність можливості завершення воєнного конфлікту в i -й фазі (на i -му етапі) воєнних дій для j -ї стратегії визначається за формулою

$$P_{ij} = \frac{\theta_{ij}}{\sum_i \theta_{ij}}, i = \overline{1, n}, j = \overline{1, m}. \quad (10)$$

Приклад заповнення експертом матриці попарних порівнянь для другої стратегії при $n = 4$ наведений у таблиці 4.

Таблиця 4

Матриця попарних порівнянь для другої стратегії при $n = 4$

Номер фази (етапу), i	Номер фази (етапу), l				ϑ_i	P_i
	1	2	3	4		
1	1	1/2	3	6	1,732	0,338
2	2	1	2	7	2,300	0,449
3	1/3	1/2	1	2	0,757	0,148
4	1/6	1/7	1/2	1	0,331	0,065

Несуперечність суджень експерта оцінюється індексом узгодженості, застосування якого приведене в працях [7, 10].

З урахуванням коефіцієнтів експансії K_{exi} та ймовірностей P_{ij} для кожної стратегії визначаються значення функції ескалації конфлікту F_{eckj} . При $F_{eckj} \leq 1$ вважається, що забезпечується стримування агресора. Інакше потрібно корегувати стратегії протидії (стримування) агресії та повторювати розрахунки.

Застосування наведених методичних положень розглянемо на прикладі оцінювання можливостей стримування агресора від розв'язання воєнного конфлікту з метою відторгнення окремих районів держави, яка може зазнати напад. При цьому держава-агресор має суттєву перевагу у воєнній силі. Очевидно, що агресор під час прийняття рішення на розв'язання воєнного конфлікту розглядатиме не лише можливості швидкого завершення воєнних дій, а й тривале виконання завдань. Тому доцільно розглянути такі фази воєнних дій:

1. Повітряна наступальна операція, яка проводиться агресором на території окремих районів держави з метою знищення воєнних, воєнно-економічних об'єктів, інфраструктури, вузлів комунікацій, основних сил угруповання військ.

2. Систематичні бойові дії авіації з метою ураження воєнних об'єктів, військ та придушення здатності (волі) країни, що зазнала напад, до опору.

3. Наступальна операція сухопутних військ із метою розгрому угруповання військ, що обороняється.

4. Затяжні бойові дії з метою утримання захоплених районів держави та їх окупації.

Результати розрахунку коефіцієнтів експансії K_{exi} для перелічених фаз воєнних дій наведені в таблиці 5.

Результати оцінювання очікуваних ймовірностей можливостей завершення воєнного конфлікту в i -х фазах воєнних дій з використанням методу попарних порівнянь і розрахунку значень функції ескалації воєнного конфлікту наведені в таблиці 6.

З аналізу таблиці 6 випливає, що стримування противника забезпечується в разі використання четвертої

Таблиця 5

Результати розрахунків коефіцієнтів експансії

Номер фази, i	Виграш	Q_i	Програш	D_i	ω_i	K_{exi}
1	Дуже великий	7	Вище середнього	5	0,75	4,20
2	Вище середнього	5	Ниже середнього	3	0,50	1,66
3	Вище середнього	5	Середній	4	0,25	0,41
4	Малий	2	Середній	4	0,25	1,16

Таблиця 6

Очікувані ймовірності можливостей завершення воєнного конфлікту у фазах воєнних дій та значення функції ескалації воєнного конфлікту

Номер стратегії, j	Очікувана ймовірність завершення воєнного конфлікту в i -й фазі				Значення функції ескалації конфлікту, F_j
	P_{1j}	P_{2j}	P_{3j}	P_{4j}	
1	0,42	0,28	0,17	0,13	2,310
2	0,34	0,45	0,15	0,06	2,245
3	0,21	0,34	0,37	0,08	1,611
4	0,11	0,19	0,31	0,39	0,966

стратегії протидії агресії, тобто при найбільшій ймовірності завершення воєнного конфлікту в останній фазі воєнних дій. Однак потрібно зазначити, що коефіцієнт експансії (табл. 5) для третьої фази воєнних дій $K_{exi} < 1$, що визначає недоцільність проведення сухопутної операції та продовження агресором воєнних дій. Це може зумовлюватися зростанням втрат особового складу й техніки, падінням рішучості вести бойові дії, зниженням морального стану населення держави-агресора тощо. Відповідно до наведеного прикладу стійкість і здатність країни, яка може зазнати агресії, витримувати і протидіяти діям авіації агресора в перших двох фазах забезпечує переведення воєнних дій у наступні фази, що обумовлює безперспективність розв'язування воєнного конфлікту.

Висновок. Наведені методичні положення за сутністю утворюють концептуальну аналітичну модель стримування агресора, яка дає змогу не лише оцінювати можливості щодо стримування агресора, а й обґрунтувати необхідні заходи з метою запобігання ескалації воєнного конфлікту. Модель стримування базується на застосуванні співвідношення «виграш/програш», яке визначається експертним шляхом та обумовлює її суб'єктивний характер. Застосування в моделі експертних методів оцінювання зумовлює її простоту і прозорість результатів моделювання. Результати, які отримуються з використанням наведеної моделі стримування, є вельми приблизними. Для підвищення їхньої вірогідності доцільно в моделі використовувати методи моделювання двосторонніх бойових дій, що є подальшим напрямом її розвитку.

Перелік літератури

1. *Омельченко Ю. И.* Методологический аспект оценки кризисных ситуаций / Ю. И. Омельченко, В. А. Милешкевич // Военная мысль. – 1998. – № 3. – С. 56–60.
2. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. – Харків : Фоліо, 2017. – 496 с.
3. *Василенко В. В.* Теория сдерживания: возможности концептуальных моделей / В. В. Василенко, В. И. Кузнецов, В. Д. Ролдугин // Военная мысль. – 2004. – № 11. – С. 76–80.
4. *Шкідченко В. П.* Елементи теорії воєнної безпеки / В. П. Шкідченко, В. Д. Кохно ; НІСД. – К. : БФ «Миротворець», 2001. – 194 с.
5. Теоретико-методологічні основи забезпечення національної безпеки України : монографія : у 7 т. – Т. 4. Воєнна безпека держави і шляхи її забезпечення / В. Ю. Богданович, І. Ю. Свида, Є. Д. Скулиш ; за заг. ред. Є. Д. Скулиша. – К. : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2012. – 464 с.
6. *Загорка О. М.* Використання експертно-аналітичних методів для прогнозування мети воєнного конфлікту / О. М. Загорка, І. Ю. Марко // Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. – 2013. – № 2 (17). – С. 76–80.
7. *Самохвалов Ю. Я.* Экспертное оценивание : методический аспект / Ю. Я. Самохвалов, Е. М. Науменко. – К. : ДУІКТ, 2007. – 263 с.
8. *Бешелев С. Д.* Математико-статистические методы экспертных оценок / С. Д. Бешелев, Ф. Г. Гурвич. – М. : Статистика, 1974. – 160 с.
9. *Денисов А. А.* Теория больших систем управления : учебное пособие для студентов вузов / А. А. Денисов, Д. Н. Колесников. – Л. : Энергоиздат, Ленингр. отд-ние, 1982. – 288 с.
10. *Саати Т.* Аналитическое планирование: Организация систем / Т. Саати, К. Кернс ; пер. с англ. Р. Г. Вачнадзе. – М. : Радио и связь, 1991. – 224 с.

DOI 10.33099/2618-1614-2020-13-4-38-45

УДК 355.4:355/359

В. М. Горбенко,*кандидат військових наук, доцент,
професор кафедри авіації,
Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського, полковник,***О. А. Коршець,***кандидат технічних наук,
заступник начальника кафедри Повітряних Сил,
Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського, полковник*

Методика обґрунтування потрібного складу угруповання тактичної авіації повітряних сил в операціях

У статті на основі порівняння визначеного значення потрібного льотного ресурсу тактичної авіації в операції (бойових діях) з математичним сподіванням числа літако-вильотів за визначений період запропоновано методику обґрунтування потрібного складу угруповання тактичної авіації повітряних сил для виконання завдань в операціях (бойових діях), яка також може бути застосована для оцінювання спроможностей і визначення можливостей створеного угруповання авіації визначеного складу.

Ключові слова: бойове напруження, літако-вильоти, льотний ресурс, математичне сподівання числа літако-вильотів, повітряні сили, тактична авіація, угруповання авіації.

© В. М. Горбенко, О. А. Коршець, 2020

Постановка проблеми. Обґрунтування потрібного складу угруповання тактичної авіації повітряних сил для виконання завдань в операціях (бойових діях) залишається актуальним завданням, яке постійно виникає як у процесі підготовки військ (сил), так і в процесі реформування та розбудови Повітряних Сил Збройних Сил України [1]. Проблемою, яка потребує розв'язання, є те, що, за існуючими підходами, під час проведення оперативних розрахунків можливостей авіації в операціях як основний показник ефективності використовують математичне сподівання числа уражених наземних (морських) об'єктів противника та засобів повітряного нападу, значення якого розраховують для вже визначеного складу угруповання авіації [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Даній проблематиці присвячені публікації [2, 3], у яких зазначено, що склад і чисельність військових формувань (угруповань) залежить від рівня та обсягу їхніх завдань за призначенням. Для тактичної авіації повітряних сил основним показником, який визначає обсяг оперативних завдань в операції (бойових діях), є потрібне значення математичного сподівання числа уражених наземних (морських) об'єктів противника під час нанесення авіаційних ударів (для штурмової та бомбардувальної авіації) та потрібне значення математичного сподівання числа знищених засобів повітряного нападу під час повітряних боїв (для винищувальної авіації).

Використання таких імовірнісних показників, як математичне сподівання числа уражених (знищених) цілей для різних родів тактичної авіації, ускладнює розрахунки, знижує їхню оперативність і в більшості випадків унеможливує їх виконання через значну частку невизначеності та відсутність необхідних вихідних даних на етапі планування операції.

Ще однією проблемою на даному етапі є використання такого показника, як льотний ресурс, – кількість літако-вильотів, які плануються (визначаються) на конкретну операцію (бойові дії) військ [4]. Визначений старшим начальником льотний ресурс розподіляється за завданнями чи етапами (періодами) операції, окремими оперативними (оперативно-тактичними) завданнями та напрямками зосередження зусиль. Льотний ресурс також є одиницею ресурсного забезпечення і має бути забезпечений необхідними матеріальними засобами (авіаційними засобами ураження, паливно-мастильними матеріалами тощо). Проте льотний ресурс може бути визначений тільки якщо відомі склад і можливості створеного угруповання авіації.

Мета статті – розробити методику обґрунтування потрібного складу угруповання тактичної авіації повітряних сил для виконання завдань в операціях (бойових діях).

Виклад основного матеріалу. З метою обґрунтування потрібного складу угруповання тактичної авіації повітряних сил для виконання завдань в операціях (бойових діях) пропонується підхід, який базується на використанні

одного показника оперативних можливостей – потрібної кількості літако-вильотів для виконання завдань в операції (потрібний льотний ресурс авіації). На підставі порівняння визначеної потреби з прогнозованими можливостями угруповання авіації – математичним сподіванням числа літако-вильотів у визначених умовах операції можна визначити потрібний склад і потрібні значення змінних параметрів умов та показників, які характеризують способи застосування авіації в операціях (бойових діях).

У загальному вигляді потрібний льотний ресурс авіації визначається для кожного роду авіації (конкретного типу літального апарату) як відношення потрібного обсягу завдання до можливості виконати його за один виліт одним літаком (вертольотом). У свою чергу, потрібний льотний ресурс літаків (вертольотів) i -го типу для виконання завдань в операції є сумою потрібної кількості літако-вильотів для виконання визначених оперативних завдань

$$B_i^* = \sum_{z=1}^Z \frac{V_{zi}^*}{M_{zi}^{(1)}}, \quad (1)$$

де Z – кількість оперативних завдань, до виконання яких залучається авіація;

V_{zi} – визначений обсяг z -го завдання для літаків (вертольотів) i -го типу;

$M_{zi}^{(1)}$ – математичне сподівання обсягу z -го завдання, яке може бути виконане за один виліт літака (вертольота) i -го типу.

Так, визначення потрібного льотного ресурсу авіації для ураження засобів повітряного нападу (ЗПН) противника під час планування прикриття військ та об'єктів силами винищувальної авіації повітряних сил та армійської авіації сухопутних військ можна розрахувати з виразу

$$B_i^* = \sum_{r=1}^R \sum_{k=1}^K \frac{N_{kr}^*}{M_{ki}^{(1)}}, \quad (2)$$

де R – кількість авіаційних ударів противника (масованих, зосереджених, групових), од.;

K – кількість типів ЗПН, які застосовуються противником під час авіаційних ударів, од.;

N_{kr}^* – потрібна кількість знищених ЗПН k -го типу, яка призначається до ураження силами авіаційного прикриття під час відбиття r -го авіаційного удару противника, од.;

$M_{ki}^{(1)}$ – математичне сподівання числа знищених ЗПН k -го типу за один виліт винищувача i -го типу.

Визначення потрібного льотного ресурсу авіації для ураження заданих об'єктів противника під час планування вогневого ураження противника та авіаційної підтримки військ силами бомбардувальної, штурмової авіації повітряних сил та армійської авіації сухопутних військ визначається з використанням обсягу вогневих завдань в операції, норм витрат розрахункових одиниць (боєприпасів, боєкомплектів, потрібних нарядів літаків тощо) на ураження об'єктів певного типу та коефіцієнту співроз-

мірності вогневих засобів. У даному випадку потрібний льотний ресурс літаків (вертольотів) i -го типу визначається з виразу

$$B_i^* = \frac{\sum_{k=1}^K N_k \cdot N_{PO_k}}{\chi_i \cdot K_{уч_i} \cdot Q_i}, \quad (3)$$

де N_k – кількість об'єктів k -го типу, од.;

N_{PO_k} – норма витрати розрахункових одиниць для завдання k -му об'єкту заданого ступеня ураження, в розрахункових одиницях;

K – кількість типів об'єктів противника, які призначаються до ураження авіацією, од.;

χ_i – коефіцієнт переведення одного вильоту літака (вертольота) i -го типу до розрахункової одиниці, в розрахункових одиницях;

$K_{уч_i}$ – коефіцієнт участі авіації в безпосередньому виконанні вогневого завдання (безпосередньому вогневному впливі на об'єкт)

$$K_{уч_i} = 1 - K_{заб_i};$$

$K_{заб_i}$ – коефіцієнт, що показує, яка частка літаків (вертольотів) i -го типу виділяється на забезпечення авіаційного удару (придушення об'єктів протиповітряної оборони (ППО) противника на маршруті й у районі цілі, дорозвідку, позначення (підсвічування) цілей, контрольну розвідку цілей (результатів авіаційних ударів) тощо);

Q_i – прогнозована ймовірність подолання ППО противника літаками (вертольотами) i -го типу.

Величина потрібного льотного ресурсу B_i^* (1)–(3) повинна також урахувувати частку, яка має бути виділена до резерву. У середньому резерв становить 10–15% від потрібної кількості літако-вильотів. Тому потрібне значення математичного сподівання числа літако-вильотів має бути збільшене на кількість літако-вильотів виділених до резерву. Слід зазначити, що розраховане значення потрібного льотного ресурсу B_i^* (1)–(3) округлюється до найближчого більшого цілого числа літако-(вертольото-)вильотів.

Визначення прогнозованої кількості літако-вильотів за певний період у певних умовах є актуальною та складною задачею [5–7]. В основному дослідження базуються на моделюванні процесу бойових польотів та обслуговування літаків на аеродромі. Дані моделі є складними для застосування з погляду реалізації та оперативності розрахунків.

Кількість літако-вильотів, яку може здійснити один літак, залежить насамперед від [4]:

- інтенсивності польотів (бойового напруження) γ , вильотів за добу;
- тривалості періоду операції (бойових дій), $T = 1 \dots T_0$, діб;
- коефіцієнта боєготовності, $K_{БГ} = 0 \dots 1$;
- імовірності подолання ППО противника, $Q = 0 \dots 1$.

Значення бойового напруження γ різне для кожного роду авіації та залежить від багатьох чинників: погодних умов (за відсутності польотів $\gamma = 0$), потенційної кількості польотів за добу SR , максимального бойового напруження на екіпаж γ_{\max} та коефіцієнта укомплектованості льотним складом $K_{\text{ЛС}}$ – кількості підготовлених екіпажів на один літак.

Для оперативних розрахунків, як правило, використовують середнє значення бойового напруження

$$\gamma = 0, \min(SR, (K_{\text{ЛС}} \cdot \gamma_{\max})), \quad (4)$$

Потенційна кількість польотів за добу SR залежить від: часу, який літак перебуває на землі GT (час на обслуговування, підготовку до вильоту, запуск двигунів, руління до зльоту та після посадки); часу, який літак проводить у повітрі FT (час польоту до району виконання завдання, час над ціллю, ведення повітряного бою, час повернення і посадки на аеродромі); тривалості часу доби, впродовж якого літак може здійснювати польоти для виконання завдань T_d (24 години для цілодобового циклу застосування або тривалості тільки світлого/темного часу доби, залежно від можливостей прицільно-навігаційного комплексу літака, тактики і специфіки виконання бойових завдань) [5]

$$SR = \frac{T_d}{FT + GT}.$$

Бойове напруження γ є показником, значення якого може змінюватись у визначених межах (4) також залежно від виду, характеру та загальної тривалості операції (бойових дій) T_o і може бути неоднаковим на різних етапах однієї операції. Це дає змогу враховувати важливість етапів, різний обсяг завдань та економити льотний ресурс авіації.

Коефіцієнт бойової готовності літаків (вертольотів) у j -й частині (підрозділі) i -го роду авіації $K_{\text{БГ}_{ji}}$, визначає величину частки літаків частини (підрозділу), які можуть виконувати бойові завдання. Залежить від коефіцієнта справності авіаційної техніки $K_{\text{АТ}}$ ($K_{\text{АТ}} = 0 \dots 1$) та коефіцієнта укомплектованості льотним складом $K_{\text{ЛС}}$ і не перевищує їхнього найменшого значення

$$K_{\text{БГ}_{ji}} = \min\{K_{\text{АТ}_{ji}}, K_{\text{ЛС}_{ji}}\}. \quad (5)$$

Число польотів, які здійснює літак упродовж операції, є випадковою дискретною величиною. Під час виконання бойового польоту літак може бути збитий засобами ППО противника з імовірністю

$$P = 1 - Q, \quad (6)$$

де Q – імовірність невтрати літака під час бойового польоту (імовірність подолання літаком ППО противника на маршруті польоту та в районі цілі).

Бойові польоти літака, в кожному з яких випадкова подія «втрати літака» може виникнути з імовірністю P , тривають до втрати літака і після виникнення цієї події припиняються.

За таких умов розподіл дискретної випадкової величини B , якою є число польотів, має вигляд, наведений у таблиці 1.

Таблиця 1

Імовірнісний розподіл числа польотів до втрати літака

Число польотів літака до його втрати, B_t	1	2	3	...	m	...
Імовірність втрати літака, $P(B_t)$	P	$P \cdot Q$	$P \cdot Q^2$...	$P \cdot Q^{m-1}$...

У таблиці 1 значення ймовірностей $P(B_t)$ відповідають числу польотів літака до його втрати B_t та обчислюються за теоремою добутку ймовірностей незалежних подій (так, $B_t = 1$ означає, що літак втрачений вже в першому польоті, ймовірність цієї події $P(1) = P$, $B_t = 2$ – літак успішно виконав перший політ, але був втрачений у другому польоті, ймовірність цієї події – $P(2) = P \cdot Q$, і т. д.).

Як видно з таблиці 1, випадкова дискретна величина B має геометричний розподіл зі знаменником геометричної прогресії Q . Відомо, що для нескінченного числа іспитів, коли $B_t \rightarrow \infty$, а знаменник задовольняє умову $0 < Q < 1$, математичне сподівання випадкової дискретної величини, яка має геометричний розподіл, дорівнює

$$M(B) = \frac{1}{P} = \frac{1}{1 - Q}. \quad (7)$$

Вираз (7) визначає максимальне значення математичного сподівання числа літако-вильотів, які здійнить один літак до його втрати з імовірністю $P(B_t) \rightarrow 1$. Проте на практиці кількість польотів завжди обмежена, наприклад для доби – максимальним бойовим напруженням (γ_{\max}), а для періоду часу – тривалістю операції (γT).

Тому, якщо в таблиці 1 за таке обмеження прийняти певне число m (тобто при $B_t = m$ вильоти припиняються, незалежно від того, яка подія матиме місце – або літак, який до цього здійснив $m-1$ успішний політ, буде втрачений, або ж m -й політ літака також буде успішним), то останній член розподілу P_m визначатиметься за теоремою добутку ймовірностей незалежних подій і складання ймовірностей несумісних подій:

$$P_m = P \cdot Q^{m-1} + Q^m = Q^{m-1} \cdot (P + Q) = Q^{m-1}. \quad (8)$$

Розподіл з кінцевою кількістю значень випадкової величини m з урахуванням (8) матиме вигляд, наведений у таблиці 2.

Таблиця 2

Імовірнісний розподіл числа польотів літака до його втрати з кінцевою кількістю спроб

Число польотів літака до його втрати, B_t	1	2	3	...	$m-1$	m
Імовірність втрати літака, $P(B_t)$	P	$P \cdot Q$	$P \cdot Q^2$...	$P \cdot Q^{m-2}$	$P \cdot Q^{m-1}$

За визначенням, математичне сподівання дискретної випадкової величини є сумою добутків значень цієї величини і відповідних імовірностей, тому на підставі значень, наведених у таблиці 2,

$$M(B) = \sum_{i=1}^m B_i \cdot P_i = P + 2 \cdot P \cdot Q + 3 \cdot P \cdot Q^2 + \dots + (m-1) \cdot P \cdot Q^{m-2} + m \cdot Q^{m-1}. \quad (9)$$

З урахуванням (6) доданки у виразі (9) можна записати таким чином:

$$M(B) = (1-Q) + (2Q - 2Q^2) + (3Q^2 - 3Q^3) + \dots + ((m-1) \cdot Q^{m-2} - (m-1) \cdot Q^{m-1}) + m \cdot Q^{m-1}. \quad (10)$$

Спростивши (10) отримаємо вираз для суми перших m членів геометричної прогресії з першим членом 1 та знаменником Q , обчислення якої здійснюється за відомою формулою:

$$M(B) = 1 + Q + Q^2 + Q^3 + \dots + Q^{m-2} + Q^{m-1} = \frac{1-Q^m}{1-Q}. \quad (11)$$

Вираз (11) дає змогу розрахувати математичне сподівання числа бойових вильотів для одного літака у випадку протидії сил та засобів ППО противника при заданому обмеженні на добову інтенсивність вильотів.

Математичне сподівання числа літако-вильотів для i -го роду авіації за період операції (бойових дій) T у випадку протидії сил та засобів ППО противника з урахуванням $m = \gamma_i T$ розраховується як:

$$B_i = \sum_{j=1}^{n_i} N_{0_{ji}} \cdot K_{БГ_{ji}} \frac{1 - Q_i^{\gamma_i T}}{1 - Q_i}. \quad (12)$$

У випадку, якщо протидія сил та засобів ППО противника i -му роду авіації відсутня ($Q_i = 1$), кількість літако-вильотів обчислюється як для детермінованої величини:

$$B_i = \sum_{j=1}^{n_i} N_{0_{ji}} \cdot K_{БГ_{ji}} \cdot \gamma_i \cdot T, \quad (13)$$

де n_i – кількість частин (підрозділів) i -го роду авіації, які залучаються до виконання завдань в операції (бойових діях), од.;

$N_{0_{ji}}$ – наявна кількість літаків (вертольотів) у j -й частині (підрозділі) i -го роду авіації на початок операції (бойових дій), од.;

$K_{БГ_{ji}}$ – коефіцієнт бойової готовності літаків (вертольотів) у j -й частині (підрозділі) i -го роду авіації (5);

γ_i – середнє бойове напруження для i -го роду авіації, вильотів за добу (4);

T – визначений період операції (бойових дій), упродовж якого значення показників n_i , $K_{БГ_{ji}}$, γ_i та Q_i можна вважати сталими, діб;

Q_i – імовірність подолання літаками (вертольотами) i -го роду авіації ППО противника. Це може бути як нормативне (чи допустиме) значення, прийняте для оператив-

них розрахунків, так і статистичне за досвідом бойових дій

$$Q_i = 1 - \frac{G_i}{N_{б.в_i}},$$

тут G_i – кількість втрат літаків i -го роду авіації під час виконання бойових завдань, од.;

$N_{б.в_i}$ – кількість вильотів, які виконано літаками авіації i -го роду під час виконання бойових завдань, од.

Для практичного використання розраховане значення математичного сподівання числа літако-вильотів (12) або кількості літако-вильотів (13) округлюється до найближчого меншого цілого числа.

На підставі аналізу досвіду сучасних локальних війн та збройних конфліктів, а також проведення АТО на сході України відновлення втрат авіації впродовж операції в більшості випадків буде неможливим. За таких умов слід урахувувати, що угруповання авіації буде змушене припинити виконання завдань з досягненням певної граничної межі втрат [8] G_{lim} , тобто

$$G_i \geq G_{\text{lim}} \cdot \sum_{j=1}^{n_i} N_{0_{ji}}, \quad (14)$$

яка на момент закінчення операції може становити до 30% від початкового складу створеного угруповання.

Прогнозовані втрати (математичне сподівання числа втрат) літаків i -го роду за період операції T розраховують з виразу

$$G_i = \sum_{j=1}^{n_i} N_{0_{ji}} \cdot (1 - Q_i^{\gamma_i T}). \quad (15)$$

Для практичного використання розраховане значення G_i округлюється до найближчого більшого цілого числа.

Порівняння значень потрібного льотного ресурсу авіації (1)–(3) і математичного сподівання числа літако-вильотів (12), або кількості літако-вильотів (13) для кожного i -го роду авіації дає змогу оцінити спроможності створеного угруповання авіації щодо виконання визначеного обсягу завдань в операції. Різниця між ними визначатиме дефіцит ($B_i < B_i^*$) або профіцит ($B_i > B_i^*$) льотного ресурсу авіації в операції, величина яких є основою для математичного обґрунтування пропозицій щодо потрібного початкового складу угруповання для кожного i -го

роду авіації $\sum_{j=1}^{n_i} N_{0_{ij}}$ та/або потрібних умов його застосування (допустимих значень таких показників, як Q_i , $K_{БГ_{ji}}$, γ_i , або навіть тривалості операції T). Наприклад, завчасний початок і безпрецедентна тривалість повітряної фази операції «Буря в пустелі» зумовлені саме спроможностями створеного угруповання авіації коаліційних сил щодо виконання потрібного обсягу завдань, визначеного планом операції [9].

Після кількісного складу угруповання авіації ймовірність подолання ППО має визначальний вплив на значення математичного сподівання числа літако-вильотів ($B \xrightarrow{Q \rightarrow 1} B_{\max}$), тому розв'язання проблеми завоювання та утримання переваги в повітрі ($Q \rightarrow 1$) є першочерговим завданням у всіх операціях і вирішальним для досягнення загального успіху [8, 9]. Водночас досягнення критичного рівня втрат (14) або навіть загроза такої ситуації можуть призвести до припинення застосування i -го роду авіації в операції взагалі. З даного моменту (доби операції) $\gamma_i = 0$, а значення математичного сподівання числа літако-вильотів більше не зростає.

Загальна блок-схема методики обґрунтування потрібного складу угруповання тактичної авіації повітряних сил для виконання завдань в операціях (бойових діях) наведено на *рисунку 1*. Представлена блок-схема відображає порядок розв'язання часткової задачі – обґрунтування потрібного складу угруповання i -го роду авіації. На *рисунку* блок-схеми позначено:

блок 1 – введення вихідних даних щодо умов застосування i -го роду авіації в операції: тривалість операції T_o , потрібний льотний ресурс авіації B_i^* (1)–(3) та їхніх граничних значень $\lim U_i = F(\max T_o, \min B_i^*)$;

блок 2 – введення вихідних даних граничних значень показників бойових можливостей i -го роду авіації: $\max C_i$ і граничний рівень втрат G_{\lim} ;

блок 3 – введення вихідних даних значень показників бойових можливостей i -го роду авіації

$$C_i = F(n_i, N_{0_{ji}}, K_{B_{\Gamma_{ji}}}, \gamma_i, Q_i):$$

кількість частин (підрозділів), які залучаються до виконання завдань в операції n_i ; наявна кількість літаків (вертольотів) у j -й частині (підрозділі) на початок операції $N_{0_{ji}}$; коефіцієнт бойової готовності літаків (вертольотів) у j -й частині (підрозділі) $K_{B_{\Gamma_{ji}}}$; середнє значення бойового напруження γ_i ; прогнозована ймовірність подолання ППО противника Q_i ;

блок 4 – початок циклу розрахунку за добами операції ($T = 1 \dots T_o$);

блок 5 – перевірка на наявність протидії літакам i -го роду авіації ППО противника ($Q_i < 1$);

блок 6 – розрахунок математичного сподівання числа літако-вильотів i -го роду авіації (12);

блок 7 – розрахунок математичного сподівання числа втрат літаків i -го роду авіації (15);

блок 8 – розрахунок кількості літако-вильотів i -го роду авіації (13);

блок 9 – визначення відсутності втрат літаків i -го роду авіації;

блок 10 – візуалізація результатів розрахунків у вигляді графіків;

блок 11 – перевірка на досягнення граничного рівня втрат літаків i -го роду авіації (14);

блок 12 – зміна значення бойового напруження при досягненні граничного рівня втрат літаків i -го роду авіації (припинення виконання польотів $\gamma_i = 0$);

блок 13 – перевірка на виконання визначеного обсягу завдань (потрібного льотного ресурсу) i -го роду авіації;

блок 14 – перевірка на закінчення визначеної тривалості операції T_o (закінчення циклу розрахунку за добами операції);

блок 15 – продовження циклу розрахунку за добами операції;

блок 16 – перевірка на досягнення гранично можливих (максимальних) значень показників бойових можливостей i -го роду авіації;

блок 17 – зміна значень показників бойових можливостей i -го роду авіації, які були введені у блоці 3;

блок 18 – перевірка на досягнення гранично можливих значень визначеного обсягу завдань (мінімального потрібного льотного ресурсу $\min B_i^*$ i -го роду авіації та/або максимальної тривалості операції $\max T_o$);

блок 19 – зміна значень визначеного обсягу завдань (потрібного льотного ресурсу B_i^* i -го роду авіації та/або тривалості операції T_o), які були введені у блоці 1.

Визначення потрібного складу угруповання тактичної авіації повітряних сил для виконання завдань в операціях (бойових діях) реалізується послідовним перебором можливих варіантів складу угруповання тактичної авіації до виконання умови рівності математичного сподівання числа літако-вильотів угруповання величині потрібного льотного ресурсу авіації в операції.

Приклад застосування методики наведено на *рисунках 2 і 3*. Розрахунки виконані для порівняльного аналізу можливостей виконання завдань в операції для одного роду авіації, середньому бойовому напруженні 2,5 вильота авіаційного підрозділу за добу, критичних втратах 30% (на графіку точка припинення зростання величини математичного сподівання числа літако-вильотів $B_i = \text{const}$), для двох варіантів бойового складу:

варіант 1 – один авіаційний підрозділ (12 літаків);

варіант 2 – два авіаційні підрозділи (24 літаки).

Висновок

У статті запропоновано методику обґрунтування потрібного складу угруповання тактичної авіації повітряних сил для виконання завдань в операціях (бойових діях), яка базується на порівнянні потрібного льотного ресурсу тактичної авіації в операції (бойових діях) з математичним сподіванням числа літако-вильотів за визначений період. Використання методики дає можливість математично обґрунтувати пропозиції щодо потрібного складу угруповання тактичної авіації повітряних сил під час підготовки операції (бойових дій).

Дана методика дає підстави визначити умови, за яких угруповання тактичної авіації буде спроможне виконати визначений обсяг завдань в операції, здійснювати

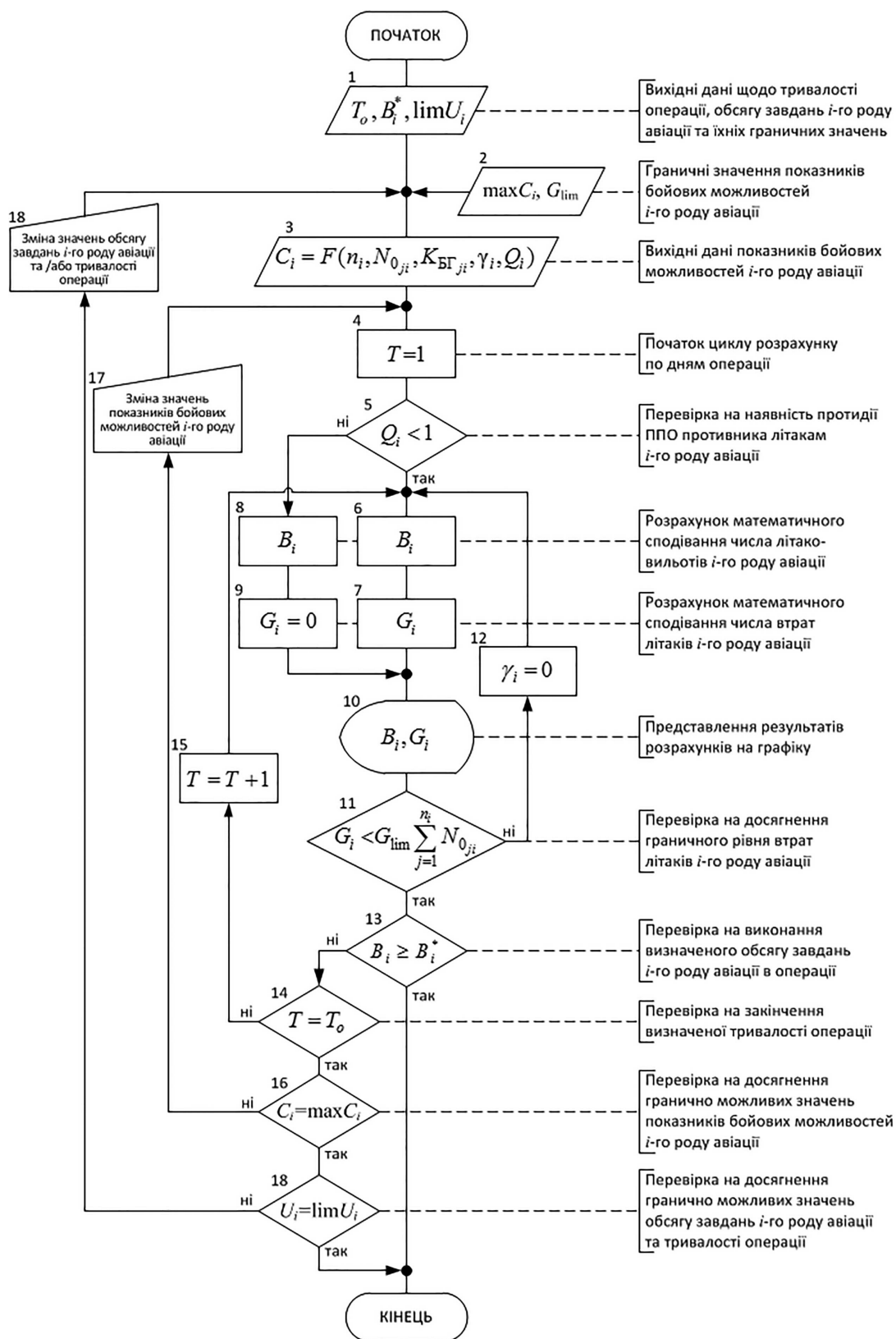

Рис. 1. Загальна блок-схема методики обґрунтування потрібного складу угруповання тактичної авіації повітряних сил в операціях (бойових діях)

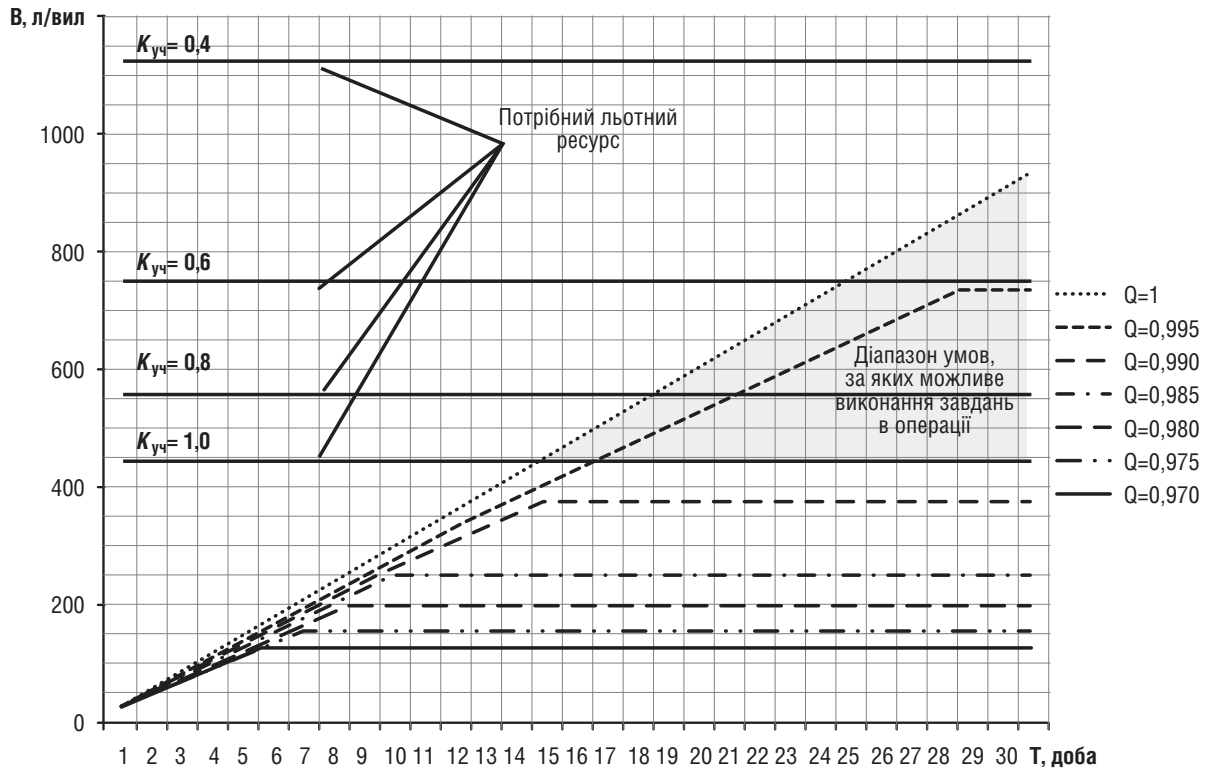

Рис. 2. Порівняння потрібного льотного ресурсу тактичної авіації в операції з математичним сподіванням числа літако-вильотів угруповання тактичної авіації (варіант 1)

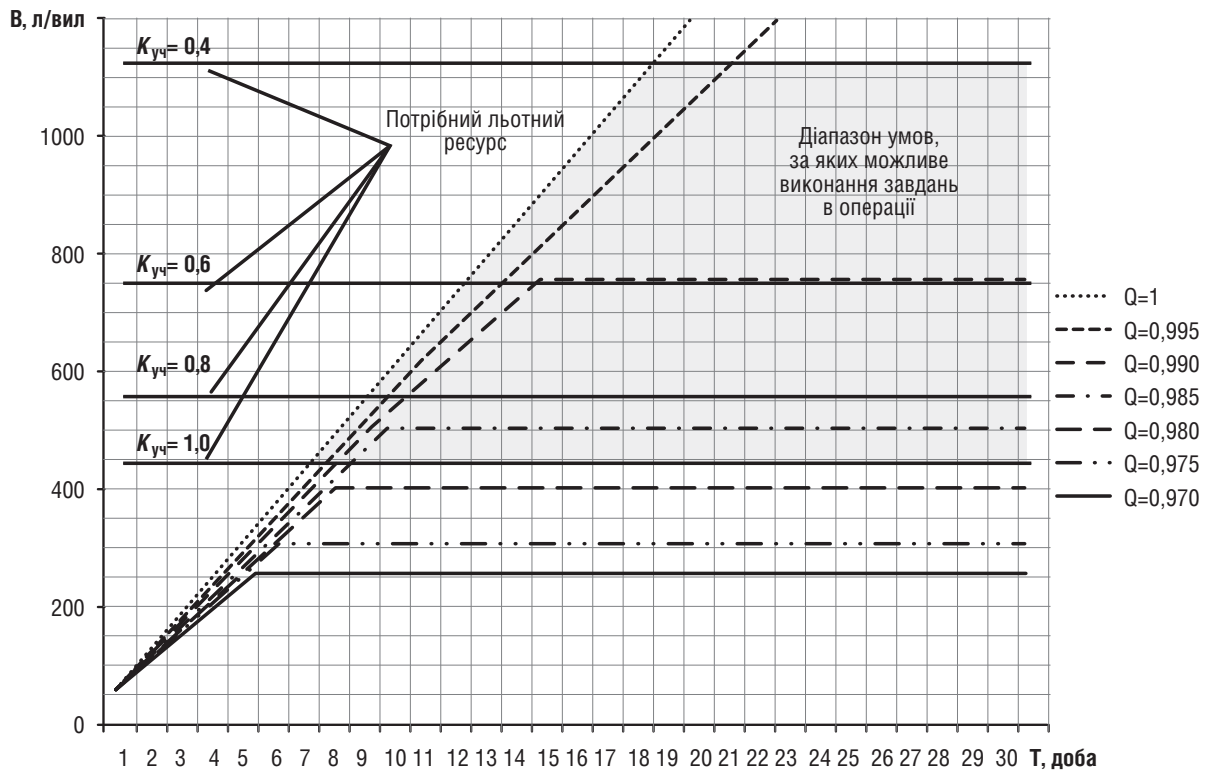

Рис. 3. Порівняння потрібного льотного ресурсу тактичної авіації в операції з математичним сподіванням числа літако-вильотів угруповання тактичної авіації (варіант 2)

оцінювання можливостей створеного угруповання авіації визначеного складу та способів застосування угруповання тактичної авіації повітряних сил в операціях.

Використання комплексних імітаційних моделей бойового застосування авіації в операціях (бойових діях) дасть можливість підвищити точність розрахунків математичного сподівання числа літако-вильотів за рахунок уточнення значень бойового напруження в кожен добу операції та ймовірності подолання ППО противника в кожному бойовому польоті.

Напрямом подальших досліджень є визначення кореляції між показниками бойових можливостей угруповання авіації та їхнього комплексного впливу на величину математичного сподівання числа літако-вильотів. Побудова трендової моделі динаміки літако-вильотів з урахуванням більшої кількості показників умов обстановки дасть змогу розв'язати задачу прогнозування функціонування угруповання тактичної авіації повітряних сил в операціях (бойових діях).

Перелік літератури

1. Візія Повітряних Сил 2035 / Міністерство оборони України ; Командування Повітряних Сил Збройних Сил України. – [Вінниця] : [б. в.], 2020. – 40 с.
2. Методичні положення визначення збалансованого складу Повітряних Сил для ведення повітряної операції / О. М. Загорка, В. В. Коваль, В. В. Тюрін, І. О. Загорка // Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України. – 2015. – № 2 (19). – С. 10–15.

3. Горбенко В. М. Методичний підхід до визначення форм дій та способів застосування військових формувань у системі операцій збройних сил / В. М. Горбенко, В. В. Тюрін, О. А. Коршець // Наука і оборона. – 2019. – № 2. – С. 29–34.

4. Бабич А. П. Методичний підхід до розрахунку запасів авіаційних засобів ураження для забезпечення дій авіації в операціях (бойових діях) військ / А. П. Бабич, І. М. Пічугін, Д. М. Литовченко // Системи озброєння і військова техніка. – 2016. – № 3 (47). – С. 5–8.

5. Stillion J. Sortie rate model [Електронний ресурс] / J. Stillion, D. T. Orletsky // Airbase vulnerability to conventional cruise-missile and ballistic-missile attacks. Technology, scenarios, and U.S. Air Force responses / J. Stillion, D. T. Orletsky. – Santa Monica, CA : RAND Corporation, 1999. – Appendix B. – P. 81–84. – Режим доступу : https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/MR1028/MR1028.appb.pdf.

6. Carns R. A. Airbase sortie generation analysis model (AB-GAM) [Електронний ресурс] / R. A. Carns, P. M. Flick, J. M. Byrnes // Google Patents. – Режим доступу : <https://patents.google.com/patent/US4926362A/en>.

7. Harris J. W. The sortie generation rate model [Електронний ресурс] / J. W. Harris // Proceedings of the Winter Simulation Conference, San Diego, CA, USA, 8–11 Dec. 2002. Vol. 1. – P. 864–868. – Режим доступу : <https://doi.org/10.1109/WSC.2002.1172972>.

8. Warden J. A. The Air Campaign: Planning for Combat / J. A. Warden. – Saffron Walden : Books Express Publishing, 2011. – 224 p.

9. Keaney T. A. Revolution in Warfare? Air Power in the Persian Gulf / T. A. Keaney, E. A. Cohen. – Annapolis : Naval Institute Press, 1995. – 314 p.

DOI 10.33099/2618-1614-2020-13-4-46-52

УДК 378.1:355.232

А. М. Сиротенко,*доктор військових наук, старший дослідник, начальник Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, генерал-лейтенант,***А. О. Вітченко,***доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри суспільних наук, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського,***В. І. Осьодло,***доктор психологічних наук, професор, начальник гуманітарного інституту, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, полковник,***В. І. Алещенко,***доктор психологічних наук, професор, професор кафедри морально-психологічного забезпечення, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського*

Розвиток військово-гуманітарної вищої освіти в Україні: від усвідомлення пріоритетності до концептуалізації

Статтю присвячено обґрунтуванню концепції розвитку військово-гуманітарної вищої освіти в умовах реформування вищої військової школи, переходу Збройних Сил України на стандарти НАТО.

Авторами спроектовано модель військово-гуманітарної вищої освіти, стисло охарактеризовано її концептуальний, цільовий, змістовий, технологічний і результативний компоненти, єдність і взаємозумовленість яких забезпечує набуття майбутніми військовими керівниками відповідних світоглядних, морально-ціннісних, інтелектуальних, емоційно-вольових, поведінково-праксеологічних якостей. Особливу увагу приділено умовам, що впливають на якість гуманітарної підготовки майбутніх офіцерів.

Ключові слова: військово-гуманітарна вища освіта, гуманізація, гуманітаризація, гуманітаристика, Збройні Сили України, майбутні військові керівники, вищі військові навчальні заклади.

© А. М. Сиротенко, А. О. Вітченко, В. І. Осьодло,
В. І. Алещенко, 2020

Успішна реалізація сучасної стратегії розвитку Збройних Сил України, підпорядкованій реформуванню української армії задля досягнення взаємосумісності з арміями країн НАТО, входження до структур колективної безпеки, багато в чому залежить від змін у свідомості та цінностях майбутніх військових керівників, їхнього налаштування на якісні зміни у військах з метою професіоналізації українського війська, підвищення морально-психологічного стану і бойової готовності частин (підрозділів), зміцнення суспільної довіри і продуктивної співпраці з усіма зацікавленими сторонами (органами влади, військово-промисловим комплексом, бізнесом, громадськими організаціями тощо). Не випадково у Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України № 392/2020 від 14 вересня 2020 р., до основних напрямів діяльності держави віднесені рішення протистояння гуманітарній агресії, розвиток української культури як основи консолідації української нації та зміцнення її ідентичності [1]. Звідси зростає значимість військово-гуманітарної вищої освіти, на яку покладається складна місія формування в офіцерів принципово нових поглядів на військову організацію, ціннісних орієнтирів, підходів до управління військами на засадах свідомого й діяльного патріотизму, ініціативного та відповідального лідерства, виваженого наставництва в інтересах особистісного і професійного становлення, соціалізації, кар'єрного зростання підлеглих. Останнє пояснює актуальність розроблення нової концепції військово-гуманітарної вищої освіти, яка ґрунтувалася б на прогностичному баченні майбутніх викликів і загроз у визначеній сфері, забезпечувала би продуману єдність цілей, змісту, результатів військово-гуманітарної підготовки офіцерів, сприяла б їх успішній соціалізації та професіоналізації в умовах неперервної освіти.

Мета статті – проаналізувати наукові погляди та підходи до організації військово-гуманітарної освіти у вищій військовій школі, обґрунтувати нагальність її концептуалізації, подальшого системного впровадження в сучасну військово-педагогічну теорію та практику.

Аналіз публікацій. Теоретико-методологічне підґрунтя гуманізації та гуманітаризації вищої військової освіти становлять праці В. Алещенка, В. Кременя, В. Осьодла, Ю. Приходька, В. Стасюка, В. Телелима, В. Чорного та ін. Концептуального значення для цілісного осмислення порушеної проблеми набувають дослідження О. Власюка, С. Зубченка, В. Лозового, Б. Парахонського, Г. Яворської та ін.

Відродження і примноження національної культурної спадщини, підвищення рівня освіченості громадян розглядаються авторитетними вченими як базові чинники національної безпеки України. Як наголошує О. Власюк у праці «Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики», «що більш зрілими з огляду на свою правосвідомість і самосвідомість, політичні, релігійні, морально-етичні та інші переконання є

громадяни держави, що активнішої і принциповішої позиції вони дотримуються в обстоюванні національних цінностей та інтересів, що наполегливішими є в економічній та соціально-політичній діяльності, то міцнішим є підґрунтя забезпечення національної безпеки» [2, с. 29].

У монографії Б. Парахонського та Г. Яворської «Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл» запропоноване нове тлумачення поняття «сфера стратегічних інтересів країни», під яким розуміється «дія механізмів самозбереження нації і держави», що «забезпечує права кожної людини та громадянина на власну безпеку, добробут і вільний розвиток своїх творчих можливостей» [3, с. 155]. На думку авторів дослідження, найважливішого значення серед цих інтересів набуває «збереження та закріплення національної ідентичності як основи зміцнення суверенітету нації та створення механізмів самозахисту держави, збереження територіальної цілісності, а також формування міжнародного середовища, сприятливого для реалізації її інтересів у світовому просторі» [3, с. 155]. Б. Парахонський і Г. Яворська кардинально переглянули традиційні погляди на сутність, причини і характер ведення збройних конфліктів у сучасному світі, де на перший план висувається гуманітарний чинник протистояння: «Сучасна війна – це війна за когнітивний та комунікативний контроль, за владу над свідомістю людей, їхніми емоціями, мисленням, розумом і, відповідно, над їхньою поведінкою. Це боротьба за домінування певних уявлень про світ і події в соціальному й індивідуальному довкіллі та одночасне руйнування протилежних, “ворожих” ... думок. Сучасні безпекові стратегії невід’ємні від проблем інтерпретацій і розуміння реальності, тобто включають питання смислу. Маючи владу в ментальній сфері, контролюючи структуру сприйняття реальності та розуміння подій, можна опанувати й реальність, якою людина живе, а володіючи реальністю, отримати владу над її світом, включно з соціально-політичним простором, історичним часом і життєвими ресурсами» [3, с. 551].

Тенденції розвитку військово-гуманітарної освіти і науки протягом останніх десятиліть простежуються в публікаціях В. Кротикова, В. Федічева, А. Вітченка, В. Осьодла та ін. Визначаючи причини системної кризи у військовій гуманітарній сфері, автор статті «Гуманітарні проблеми воєнної безпеки держави та стан їх вирішення у Збройних Силах України» акцентував увагу на відсутності належного наукового обґрунтування очікуваних змін, «спробі калькування управлінських військових структур західних країн без урахування національних та історично притаманних особливостей українського військово-патріотичного виховання», «максимальній економії фінансових та матеріальних ресурсів за рахунок військової гуманітарної сфери» тощо [4, с. 40]. Висловлені В. Федічевим критичні зауваження набули подальшого осмислення у працях А. Вітченка, В. Осьодла, В. Кротикова.

Автори розвідки «Розвиток системи вищої військової освіти України в контексті сучасних трансформаційних

змін» наголошують на хибності «запозичення чужих зразків», вважають пріоритетною «стратегію модернізації системи вищої військової освіти, поступового підвищення якості підготовки фахівців на основі науково обґрунтованих та узгоджених стандартів» [5, с. 45]. Окремого схвалення заслуговує погляд В. Кротикова на модернізацію гуманітарної сфери у Збройних Силах України як на діяльність, спрямовану на «створення військового середовища з високим потенціалом розвитку особистості, спроможного забезпечити поліпшення якісних показників особового складу, його здатність ефективно виконувати завдання за призначенням та підтримувати належний рівень боєготовності» [6, с. 317]. Сутність цього процесу дослідник убачає в інституційному «олюдненні» української армії, «впровадженні людиномірного алгоритму діяльності суб’єктів військового управління» [6, с. 317].

Дотепер не втратили своєї актуальності пропозиції В. Федічева щодо забезпечення системності в «розвитку гуманітарних наук військового спрямування; впровадженні новітніх технологій; запровадженні досвіду інших країн з питань реалізації людського фактору в збройних силах; розвитку системи військової гуманітарної освіти та підготовці фахівців гуманітарного профілю» [4, с. 44].

Більшість сучасних експертів сходиться на думці про недостатню увагу до гуманітарної проблематики, незадовільний рівень її відображення в основних програмних документах, пов’язаних з національною безпекою та стратегічним розвитком України. Такий стан речей призводить, за С. Зубченком, до «хибного сприйняття гуманітарної сфери як певного “непріоритетного” або “другорядного” чинника, до її невіправданого звуженого розуміння (як пов’язаної виключно з наданням гуманітарної допомоги або з питаннями міжнародного гуманітарного права)» [7]. Потребують урахування сучасні спроби скорегувати гуманітарну політику, надати їй пріоритетного значення: «Досить показово, що чимало держав після російської агресії проти України (наслідком якої стала, зокрема, протиправна анексія Криму та окупація ОРДЛО) внесли зміни до своїх програмних безпекових документів, приділивши увагу протидії гібридним загрозам у гуманітарній сфері. Україна має йти у фарватері цих тенденцій» [7].

Не менш загрозливим явищем у сучасній Україні є скорочення гуманітарного освітнього компонента, що відбувається під впливом непродуманих реформаторських перетворень. В. Лозовий переконливо доводить, що «доцільність постановки питання про викладання суспільних наук в освітній системі передусім обумовлена гібридною війною, головну роль у якій відіграє своєрідна “гуманітарна зброя”, що застосовується РФ для впливу на свідомість населення України та має на меті демонтаж української державності (руйнування ідентичності й цінностей, нав’язування культурних стандартів і картини світу)» [8]. Нагальними вважаємо пропозиції щодо відновлення викладання дисциплін гуманітарного циклу на всіх освітніх рівнях, модернізації змісту гуманітарної

освіти, підвищення якості та неперервності підготовки викладачів-гуманітаріїв. Останнє відповідає сучасним тенденціям і пріоритетам розвитку Європейського простору вищої освіти, в якому проголошено курс на підтримку університетської науки, що слугує інтересам суспільства і допомагає розв'язувати актуальні проблеми сьогодення. Не випадково в Римському комюніке, ухваленому на нещодавньому саміті міністрів освіти країн – учасниць Болонського процесу, наголошується на тому, що «соціальні, гуманітарні та креативні науки і мистецтва повинні продовжувати відігравати свою життєво важливу роль, поглиблюючи наші життя та надаючи розуміння, як діяти у світі, що змінюється, поглиблюючи наше життя і дозволяючи нам розуміти та діяти в мінливому світі» [9].

Мають рацію науковці, наголошуючи на неприпустимості нівелювання гуманітарної компоненти освітньо-професійних програм підготовки військових фахівців, її скорочення чи підміни професійно орієнтованим змістом, оскільки військово-гуманітарна освіта відіграє провідну роль у «розвитку високих моральних якостей випускника вищого військового навчального закладу як громадянина України і захисника Батьківщини» [10, с. 7]. Утім, до останнього часу не визначені концептуальні основи сучасної військово-гуманітарної вищої освіти, не відпрацьовані основні напрями, зміст, технологічні підходи до їх реалізації в системі навчання впродовж усієї службової та професійної кар'єри офіцера ЗСУ.

Майбутнє військово-гуманітарної науки, позитивне сприйняття її здобутків у військах залежить передусім від належної реакції вчених-гуманітаріїв на конструктивну критику, налагодження діалогічної комунікації з усіма зацікавленими сторонами, зокрема з громадськістю; врахування реакцій і пропозицій, що надходять із військ, від волонтерів та експертів.

Найчастіше нарікають на надмірне теоретизування військової гуманітаристики, відірваність гуманітарних досліджень від практики, брак сучасних ідей і підходів до організації кадрової роботи тощо. На думку автора публікації «Чому не спрацьовує МПЗ та військова гуманітарна наука?», «теоретичні схеми, максимально алгоритмізовані і скорочені, годяться для вузького вжитку вищого військового й політичного керівництва під час стратегічного планування. Але не для творчої й такої, що залежить від ситуації й моменту, роботи з живими людьми» [11].

Зауважимо, що предмет військової гуманітаристики є доволі широким і складним, охоплює величезний комплекс проблем, пов'язаних зі світоглядом, свідомістю та самосвідомістю, мисленням, морально-етичною і ціннісною сферою, громадянською позицією, політичною та гендерною культурою військовослужбовців, особливостями міжособистісних взаємовідносин у військовому колективі тощо. На відміну від точних наук військова гуманітаристика не оперує аксіомами, формулами чи алгоритмами виконавських рішень (дій), оскільки зорієнтована на людину, обґрунтовує та розробляє ймовірнісні моделі її соціалізації та професіоналізації в змінних соціокультур-

них умовах. Успішність цих процесів зумовлена єдністю багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників, а тому військова гуманітаристика спроможна лише пропонувати прогностичне бачення шляхів і способів подолання наявних гуманітарних проблем у військовому середовищі. Останнє, у свою чергу, потребує її концептуалізації, визначення й розроблення провідних ідей, поглядів, підходів щодо гуманітаризації сучасної української армії в контексті євроатлантичної інтеграції України.

Виклад основного змісту. Масштабна військова агресія Російської Федерації проти України, під час якої ворог за допомогою гібридних технологій прагне дестабілізувати внутрішньополітичну ситуацію в країні, дискредитувати українську армію та знівелювати суспільну довіру до неї, викликати невдоволення євроінтеграційним курсом і спричинити тотальну ревізію попередніх змін у державі, спричинила нагальність зміцнення державницької позиції військових керівників усіх рівнів, підвищення позитивного морального духу офіцерів, їхнього особистого переконання в майбутній перемозі над агресором. Таким чином, потребує наукового обґрунтування та розроблення концептуальна модель військово-гуманітарної вищої освіти, що відповідатиме актуальним вимогам до гуманітарної підготовки військових керівників, забезпечуватиме цілісність та узгодженість їхньої світоглядної позиції, морально-ціннісних орієнтирів, професійних принципів і пріоритетів розвитку з практичними рішеннями, діями і вчинками на керівних посадах у частинах (військах), в органах військового управління.

В обґрунтуванні авторської моделі ми спиралися на аналіз сучасних тенденцій розвитку українського суспільства, які позначаються на морально-психологічному стані ЗСУ, характері та спрямованості освітньо-виховного процесу у вищій військовій школі. До найбільш загрозливих тенденцій належать національно-культурна дезорієнтація, духовна ерозія, морально-етичний релятивізм, надмірна прагматизація міжособистісних відносин, інтелектуальна деградація, маргіналізація окремих верств населення в депресивних регіонах, де бракує україномовного інформаційного простору, поширюється антиукраїнська пропаганда, підтримуються сепаратистські та екстремістські настрої, нав'язуються шовіністичні ідеї щодо великих і малих народів, імперської величч та могутності метрополій, інтернаціоналізму, гегемонії «руського світу» на пострадянському просторі тощо.

Ми виокремили низку актуальних гуманітарних проблем, що уповільнюють консолідацію української нації, негативно позначаються на всіх сферах життєдіяльності держави й суспільства, зокрема на військово-патріотичному вихованні майбутніх захисників України. Передусім потребують підвищеної уваги низький рівень національної свідомості та самосвідомості, недостатня ментальна ідентичність і схильність до її розмивання, брак громадянської та правової культури, історичної пам'яті, комунікативної універсальності, що передбачає органічне поєднання різних форм, способів і засобів

комунікації (словесних, невербальних, іншомовних, інтерактивних, цифрових). Посилюють негативний контекст наявні *суперечності* в сучасному військово-професійному, освітньо-виховному середовищі ВВНЗ:

- потреба в підготовлених до успішного виконання завдань за призначенням офіцерах-лідерах, зростання вимог до особистісних, професійних якостей майбутніх військових керівників, провідників якісних змін у ЗСУ за стандартами НАТО – і збереження застарілого декларативно-популістського підходу до мотивації курсантів, слухачів, ад'юнктів ВВНЗ щодо побудови власної військово-професійної кар'єри, низького соціального статусу військовослужбовців;

- утвердження євроатлантичного вектора розвитку ЗСУ, переорієнтація вищої військової школи на стандарти НАТО в підготовці компетентних військових керівників з новим демократичним світоглядом, гуманістичним мисленням, європейськими цінностями – і брак відповідних умов, механізмів для формування очікуваних змін в особистісному і професійному становленні майбутніх офіцерів, не виправдане поєднання принципово нових цілей, очікуваних результатів із застарілими підходами до їх практичної реалізації;

- оновлення змісту вищої освіти, приведення його у відповідність до сучасних вимог, пріоритетів розвитку ЗСУ – та абсолютизація професійно орієнтованого, фундаментального контенту освітніх програм підготовки майбутніх військових фахівців, нівелювання цільової спрямованості гуманітарних дисциплін до загальноосвітньої функції, їх підпорядкування усуненню недоліків за попереднім освітнім рівнем і досягненню елементарних завдань (здатності спілкуватися державною та іноземною мовами, працювати в команді, володіти вміннями застосовувати здобуті знання на практиці тощо);

- визнання необхідності системного підходу до гуманітарної підготовки майбутніх офіцерів для ЗСУ – і брак науково обґрунтованої, цілісної системи військово-гуманітарної освіти у вищій військовій школі.

У моделі військово-гуманітарної вищої освіти як спроектованого за допомогою системи дослідницьких методів (прогнозування, абстрагування, ідеалізація, моделювання тощо) цілісного процесу виокремили такі ієрархічно побудовані структурні компоненти:

1. *Концептуальний* – провідні ідеї, принципи і підходи до формування військово-гуманітарного простору в сучасній вищій військовій школі.

2. *Цільовий* – мета і завдання військово-гуманітарної вищої освіти.

3. *Змістовий* – напрями, теоретико-методологічні основи, змістові лінії військово-гуманітарної вищої освіти.

4. *Технологічний* – пріоритетні технології викладання гуманітарних наук, ефективні прийоми, форми і засоби військово-гуманітарної підготовки у ВВНЗ.

5. *Результативний* – прогнозовані інтегральні результати військово-гуманітарної підготовки майбутніх військових керівників.

Єдність і взаємообумовленість визначених компонентів забезпечує функціональність запропонованої авторської моделі, її відтворюваність у сукупності послідовних освітньо-виховних заходів, процедур і дій, спрямованих на набуття курсантами, слухачами, ад'юнктами ВВНЗ вагомих світоглядних, морально-ціннісних, інтелектуальних, емоційно-вольових, поведінково-праксеологічних якостей:

- активної життєвої та громадянської позиції;
- самокритичності й відкритості до полеміки;
- плюралістичності;
- емпатійності;
- інноваційності та ініціативності;
- креативності;
- лідерства;
- принциповості, чесності, товариськості;
- гнучкості, комунікабельності, інтерактивності в побудові міжособистісних відносин і комунікації;
- відповідальності й вимогливості;
- законслухняності, нульової толерантності до протиправних антигуманних дій (жорстокості й насильства, нерівності, дискримінації, дискредитації тощо);
- освіченості й вихованості;
- інтелігентності.

Для цілеспрямованого формування перелічених якостей ми визначили шість напрямів військово-гуманітарних студій, до кожного з яких увійшли комплексні завдання, теоретико-методологічна основа, концепти, підходи, змістові лінії. Ми досягли технологізації загальної мети шляхом її конкретизації в завданнях за такими напрямиами:

I. *Філософсько-методологічний напрям* передбачає формування людиноцентричного філософського світогляду, прихильності до гуманістичних ідеалів і цінностей, свідомого й відповідального ставлення до вироблення власної життєвої, громадянської, службово-професійної позиції; розвиток аналітизму, критичного мислення, рефлексивності, ґрунтовності, цілісності й концептуальності у вивченні актуальної військово-гуманітарної проблематики.

II. *Освітньо-виховний напрям* має забезпечити формування гуманістичного мислення офіцера-вихователя, доброчесності, готовності до інтерактивної комунікації, неперервної самоосвіти й саморозвитку, управління військово-педагогічним процесом на найкращих традиціях козацької педагогіки, європейського гуманізму, педагогіки співробітництва і добра; служіння ідеалам педагогічного наставництва та просвітництва (людяності, тактовності, доброзичливості, віри в людину та її здатність до вдосконалення, відданості справі навчання й виховання захисників України), визначення освітньо-виховних цілей, змісту і технологій освітньо-професійної підготовки військовослужбовців, набуття ними свідомої та відповідальної особистісної, громадянської, службово-професійної позиції на засадах компетентнісного підходу.

III. *Психологічний напрям* спрямований на формування готовності майбутнього військового керівника до проектування лідерської позиції (власної, особового складу), професійно-психологічного діагностування підлеглих, налагодження сприятливого мікроклімату у військовому колективі, розв'язання конфліктів і надання морально-психологічної допомоги військово-службовцям, які зазнали психологічної травми під час виконання завдань за призначенням.

IV. *Нормативно-правовий напрям* підпорядкований формуванню правової свідомості і правової культури офіцера, готовності ухвалювати управлінські рішення, виконувати завдання за призначенням з дотриманням вітчизняного законодавства, норм міжнародного гуманітарного права.

V. *Соціально-просвітницький напрям* має на меті формування демократичного світогляду майбутнього військового керівника, цілісного розуміння ним сучасних соціальних, політичних тенденцій і закономірностей розвитку українського суспільства, механізмів і процедур налагодження військово-цивільного співробітництва, готовності до просвітницької роботи, соціального партнерства, інституційної кооперації у військово-гуманітарній сфері.

VI. *Науково-дослідницький напрям* присвячений формуванню евристичного науково-гуманістичного світогляду, критичного та інноваційного мислення офіцера, особистісної готовності виявляти гуманітарні проблеми, діагностувати їхні причини, розробляти науково обгрунтовані пропозиції, системні рішення, пов'язані з вирішенням наявних суперечностей, проблем, потенційних викликів і загроз у військово-гуманітарній сфері.

В обгрунтуванні змісту військово-гуманітарної вищої освіти ми керувалися, з одного боку, її спрямованістю на реалізацію конкретизованих за основними напрямками завдань, з другого – враховували автономний статус військових вишів. Саме тому замість конкретних дисциплін ми запропонували змістові лінії, в яких відобразили провідні положення сучасної гуманітаристики. Наприклад, з метою цілеспрямованого формування майбутнього керівника військово-педагогічним процесом у частині (підрозділі), системного опанування курсантами, слухачами, ад'юнктами теорії та практики освітньо-професійної підготовки військовослужбовців виокремили дев'ять змістових ліній (табл. 1).

Спираючись на системний, прогностичний, функціонально-діяльнісний, компетентнісний підходи до проектування результатів навчання у вищій військовій школі, ми виокремили три групи компетентностей як інтегральних новоутворень курсантів, слухачів, ад'юнктів за основними етапами здобуття військово-гуманітарної вищої освіти (табл. 2).

Оскільки військово-гуманітарний компонент міститься в усіх освітніх програмах, за якими здійснюється підготовка військових керівників, то її ефективність

Таблиця 1

Змістові лінії за освітньо-виховним напрямом військово-гуманітарної підготовки у ВВНЗ

№ з/п	Змістові лінії	Основні положення
1.	Теоретико-методологічна	Філософські, загальнонаукові, педагогічні теорії, концепції, вчення, що визначають сучасні погляди та підходи до соціалізації, професіоналізації дорослої людини
2.	Діагностично-прогностична	Методики діагностування особистісних і професійних якостей воїнів-професіоналів, методи прогнозування придатності військово-службовців до виконання завдань за призначенням
3.	Проектувально-технологічна	Проектування цілісного військово-педагогічного процесу, добір ефективних технологій навчання, конструювання методів, прийомів, форм і засобів виховного впливу на військово-службовців з урахуванням їхніх вікових, гендерних, індивідуальних особливостей, досягнень, перспектив кар'єрного зростання
4.	Інтерактивно-комунікативна	Методи, форми і засоби управління освітньо-професійною та міжособистісною комунікацією військовослужбовців, налагодження інтерактивного мовного (іншомовного) середовища у військовій частині (підрозділі), створення сприятливих умов для військово-цивільного діалогу
5.	Контрольно-корегувальна	Традиційні й сучасні технології (методи, прийоми, види, форми, засоби) контролю особистих досягнень підлеглих у бойовій підготовці, налагодження корекційної роботи з особовим складом, окремими військовослужбовцями під час індивідуальних занять, тренувань, самопідготовки
6.	Консультативно-наставницька	Організація консультацій суб'єктам військово-педагогічного процесу із залученням досвідчених інструкторів, наставництво над молодими офіцерами, сержантами
7.	Соціально-виховна	Шляхи і способи налагодження конструктивної міжособистісної комунікації, партнерських відносин у військовому колективі, створення сприятливих умов для розвитку лідерського потенціалу підлеглих, виховання патріотизму, відповідального й сумлінного ставлення до виконання конституційного обов'язку
8.	Просвітницька	Пропагування передових ідей щодо військово-цивільного співробітництва, гендерної рівності, гуманізації та гуманітаризації військово-професійного середовища; поширення демократичних ідеалів і цінностей, утвердження прихильності до євроатлантичної стратегії розвитку ЗСУ
9.	Самоосвітня	Наукова організація самоосвітньої підготовки, планування власної навчально-пізнавальної діяльності, вибір раціональних прийомів опрацювання інформаційних джерел тощо

Таблиця 2

Підсумкові інтегральні результати здобуття
військово-гуманітарної освіти у ВВНЗ

Етапи	Групи компетентностей	Компетентності
Базовий	Загальні (базові, ключові):	
	I. Особистісні	Світоглядна, морально-ціннісна, функціонально-поведінкова, культуротворча
	II. Соціальні	Громадянська, лідерська
	III. Інструментальні	Комунікативна, пізнавальна, самоосвітня, дослідницька
Професійний (спеціальність)	Професійні	Управлінська, психологічна, педагогічна, гуманітарно-правова тощо
Фаховий (спеціалізація)	Фахові	Наставницька, тренерська, діагностична тощо

доцільно визначати на заключному етапі навчання курсантів, слухачів, ад'юнктів у ВВНЗ шляхом перевірки особистої готовності до виконання таких функцій на первинних посадах:

1) сприяння активному особистісному, професійному і кар'єрному розвитку підлеглих, прояву ними лідерських якостей;

2) зміцнення прихильності військовослужбовців до демократичних принципів життєдіяльності, стимулювання їхнього прагнення до професійного самовдосконалення як успішних громадян, захисників України;

3) вільне орієнтування в сучасному інформаційно-комунікаційному просторі, успішне подолання інформаційних бар'єрів і негативних впливів, кваліфіковане розпізнавання різноманітних інформаційних викликів і загроз (фейки, провокації, диверсії тощо);

4) ефективне налагодження міжособистісної комунікації в частині (підрозділі), створення сприятливого морально-психологічного мікроклімату у військовому колективі;

5) проведення періодичного психологічного діагностування військовослужбовців, надання їм у разі потреби кваліфікованої допомоги;

6) пропагування демократичних цінностей і свобод на основі переконання, демонстрування власними прикладами прихильності гуманістичним ідеалам;

7) виховання в підлеглих україноцентризму, самоповаги і гордості за належність до української нації, прагнення боронити і примножувати вітчизняні здобутки в гуманітарній сфері, на шляху до євроінтеграції та прискореного цивілізаційного поступу України.

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. На підставі проведеного дослідження виявили недосконалість чинної системи військово-гуманітарної вищої освіти, довели нагальність її оновлення з урахуванням наявних викликів і загроз, пріоритетів розвитку

ЗСУ на шляху євроосвітньої та євроатлантичної інтеграції нашої країни. Концептуалізація порушеної проблеми передбачає впровадження спроектованої авторської моделі, побудованої на основі взаємообумовлених і логічно пов'язаних компонентів: концептуального (провідні ідеї, принципи і підходи), цільового (мета і завдання), змістового (напрями, теоретико-методологічні основи, змістові лінії), технологічного (технології, прийоми, форми, засоби), результативного (інтегральні результати військово-гуманітарної підготовки). Якість військово-гуманітарної вищої освіти залежить від дотримання низки умов, серед яких важливого значення набувають періодичне оновлення всіх компонентів освітнього процесу; врахування вікових, гендерних особливостей здобувачів, їхніх індивідуальних освітніх інтересів і потреб, перспектив особистісного становлення, неперервної професіоналізації та кар'єрного зростання; суб'єкт-суб'єктний характер взаємовідносин між учасниками навчання; наявність відкритого академічного середовища для вільного обміну думками з військово-гуманітарних проблем, їх дискусійного обговорення; реалізація права на індивідуальну траєкторію навчання в процесі вивчення вибіркових гуманітарних дисциплін; заохочення обґрунтованих ініціатив, інноваційних пропозицій усіх суб'єктів; наявність здорової та чесної конкуренції, змагальності в академічному середовищі ВВНЗ, належна зовнішня мотивація та стимулювання наукових пошуків у військово-гуманітарній сфері.

Оскільки ефективність військово-гуманітарної вищої освіти багато в чому залежить від якості професійно-психологічного відбору на навчання, селекції здобувачів, стимулювання їхніх лідерських амбіцій, створення конкурентного середовища у військовому колективі, сприяння кар'єрному зростанню військовослужбовців, то перспективу подальшого розроблення досліджуваної проблеми вбачаємо в розкритті технологічних підходів до практичної реалізації виокремлених чинників, наповнення освітніх програм актуальним військово-гуманітарним контентом.

Перелік літератури

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 392/2020 від 14 вересня 2020 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.

2. *Власюк О. С.* Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : вибр. наук. праці / О. С. Власюк. – К. : НІСД, 2016. – 528 с.

3. *Парахонський Б. О.* Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл : монографія / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська ; Нац. ін-т стратег. дослідж. – К. : НІСД, 2019. – 560 с.

4. *Федічев В. М.* Гуманітарні проблеми воєнної безпеки держави та стан їх вирішення у Збройних Силах України / В. М. Федічев // Наука і оборона. – 2009. – № 4. – С. 39–44.

5. *Вітченко А. О.* Розвиток системи вищої військової освіти України в контексті сучасних трансформаційних змін

[Електронний ресурс] / А. О. Вітченко, В. І. Осьодло // Наука і оборона. – 2019. – № 2. – С. 44–50. – Режим доступу : <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2019-7-2-44-50>.

6. Кротиков В. П. Гуманітарна політика у Збройних Силах України: на порядку денному модернізація / В. П. Кротиков // Вісник Національного університету оборони України. – 2012. – № 2 (27). – С. 316–321.

7. Зубченко С. О. Гуманітарна складова у стратегічних документах із національної безпеки України [Електронний ресурс]: аналітична записка. Серія «Гуманітарний розвиток». – 2019. – № 3 / С. О. Зубченко; Нац. ін-т стратег. дослідж. – Режим доступу : <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-12/analit-zubchenko-humanitarian-policy-3-2019-1.pdf>.

8. Лозовий В. С. Суспільні науки в контексті модернізації освітньої системи в Україні [Електронний ресурс]: аналітична записка / В. С. Лозовий; Нац. ін-т стратег. дослідж. – Режим

доступу : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/suspilni-nauki-v-konteksti-modernizacii-osvitnoi-sistemi-v>.

9. Rome Ministerial Communiqué 19 November 2020 [Електронний ресурс] / ЕНЕА. – Режим доступу : http://eha.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf.

10. Алещенко В. І. Гуманітарна освіта й військова справа в сучасному науковому дискурсі [Електронний ресурс] / В. І. Алещенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки. – 2019. – № 2 (42). – С. 5-11. – Режим доступу : <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.0.5-11>.

11. Радченко Ю. Чому не спрацьовує МПЗ та військова гуманітарна наука? / Ю. Радченко; Хвиля. – Режим доступу : <https://analytics.hvylya.net/215401-chomu-ne-spracovuye-mpz-ta-viyskova-gumanitarna-nauka>.

DOI 10.33099/2618-1614-2020-13-4-53-57

Концепція розвитку військово-гуманітарної освіти в Україні

Проект

Системному втіленню ідей і рішень, сформульованих в опублікованій у цьому номері журналу статті «Розвиток військово-гуманітарної вищої освіти в Україні: від усвідомлення пріоритетності до концептуалізації», сприятиме розроблений проект Концепції розвитку військово-гуманітарної вищої освіти в Україні, підготовлений колективом науковців Національного університету оборони України імені Івана Черняховського: А. Сиротенко, А. Вітченко, В. Осьодло, В. Алещенко.

Зауваження і пропозиції щодо пропонованого проекту прохання надсилати до редакції журналу «Наука і оборона».

1. Загальні положення

1.1. *Актуальність розбудови сучасного військово-гуманітарного простору в Збройних Силах України.* Формування свідомих патріотів, захисників України, відданих ідеалам свободи, незалежності, соборності, культурної ідентичності української нації як невід'ємної складової європейської співдружності визначає сутність і цільову спрямованість національної системи освіти в цілому, військово-гуманітарної вищої освіти зокрема. Віковічне прагнення українців мати власну державу, мову, історію, культуру, школу, права і свободи знайшло відображення в національній філософсько-гуманістичній традиції, духовно-культурній спадщині українського народу, опанування яких має реалізовуватися в демократичному, полікультурному, інтерактивному військово-гуманітарному просторі.

1.2. *Основні терміни, що вживаються в цій Концепції.*

Військова гуманітаристика – комплекс гуманітарних наук, спрямованих на системне вивчення військовослужбовців як суб'єктів військово-професійної діяльності.

Військово-гуманітарна компетентність – інтегральний результат здобуття офіцером військово-гуманітарної вищої освіти у вищому військовому навчальному закладі, що реалізується в його готовності ефективно провадити управлінську діяльність у військовому підрозділі (частині), забезпечувати успішне виконання завдань за призначенням завдяки цілісному впливу на свідомість підлеглих, збереженні та зміцненні високого бойового духу військовослужбовців, налаштуванню на досягнення поставлених цілей у різних сферах життєдіяльності військового колективу (комунікація, співробітництво, бойове злагодження тощо).

Військовий гуманітарій – військовослужбовець, який сповідує гуманістичні ідеали і цінності, служба і професійна діяльність якого спрямована на захист людини, її життя, прав і свобод.

Військово-гуманітарна освіта – інституційна форма поширення наукових теорій, концепцій, вчень про людину як найвищу цінність, необхідність захисту гуманістичних ідеалів, життя, прав і свобод громадян України; особистісне новоутворення випускника вищого військового навчального закладу, що характеризує його свідоме, відповідальне ставлення до виконання службових і професійних обов'язків, готовність успішно керувати військовим підрозділом (частиною) в інтересах захисту громадян України, територіальної цілісності та незалежності Української держави.

Військово-гуманітарний простір – спеціально організоване середовище, завдяки якому виробляється та функціонує система ідей, цінностей, ідеалів, символів, принципів і підходів, що зумовлюють формування, неперервний розвиток особистості військовослужбовця як свідомого захисника України, охоронця прав і свобод її громадян, борця за демократію, мир і гуманізм.

Гуманітарна безпека – складова національної безпеки, що визначає підходи до захисту людини, її життя, прав і свобод, збереження та примноження національних духовних цінностей, традицій, культури, мови.

Гуманітарна комунікативна культура – праксеологічний компонент військово-гуманітарної компетентності офіцера, що виявляється в готовності практично налагоджувати міжособистісну комунікацію в різних видах і формах, керувати комунікативним процесом у військовому підрозділі (частині) на засадах відкритості, діалогічності, партнерства, взаємоповаги та взаємодопомоги.

Гуманітарна криза – напружена конфліктна ситуація, спричинена порушеннями загальноприйнятих норм, правил поведінки з людиною; суперечність між деклараціями і діями учасників воєнного конфлікту, що призводять до різноманітних маніпуляцій, зловживань, диверсій з боку агресора, спрямованих на дестабілізацію внутрішньополітичної, соціально-економічної обстановки у країні, проти якої вчинено зовнішню агресію.

Гуманітарне мислення військового керівника – пізнавальний психічний процес, у ході якого відбувається розвиток особистісних ресурсів офіцера, які формуються в контексті гуманітарного знання (пізнання), для досягнення цілей розвитку гуманістичного світогляду, духовності, культури, творчого потенціалу, самопізнання, розуміння наслідків своєї діяльності, налагодження взаємин з іншими в поєднанні зі свободою вибору та моральною відповідальністю.

Гуманітарний захист – система продуманих, узгоджених і спланованих заходів, спрямованих на забезпечення недоторканності особистих прав і свобод людини, гуманістичних ідеалів і цінностей, унеможливлення загроз життю і здоров'ю громадян, зведення до мінімуму потенційних людських втрат під час ведення бойових дій, проведення антитерористичних операцій.

Інтерактивність – здатність особистості до міжособистісної діалогічної комунікації, взаємодії, співпраці.

Лідерство – позиція військового керівника, спрямована на ефективний розвиток колективу, особистісне та професійне вдосконалення, кар'єрне зростання кожного військовослужбовця, досягнення спільного успіху у виконанні службових і професійних функцій, завдань за призначенням.

Полікультурність – принцип життєдіяльності та взаємодії людини з навколишнім світом, що спирається на її ґрунтовні знання про культури різних народів світу, цінування культурної унікальності та різноманітності, готовність зберігати, примножувати, захищати культурні здобутки людства.

Толерантність – терпиме ставлення до інакомислення, альтернативних поглядів і думок, якщо вони не загрожують життю, здоров'ю, правам і свободам інших людей.

1.3. *Сучасний стан, проблеми, виклики і загрози у військово-гуманітарній сфері.* Протягом останніх десятиліть під впливом різноманітних чинників виявилися певні негативні тенденції та суперечливі явища, що

уповільнюють процеси демократизації ЗСУ, перешкоджають подальшому зміцненню позитивного іміджу сучасного українського війська як армії європейського зразка, заважають успішному впровадженню передових ідей, поглядів і підходів, освітніх інновацій, стандартів підготовки воїнів-професіоналів. До найбільш небезпечних тенденцій слід віднести національно-культурну дезорієнтацію, духовну ерозію, морально-етичний релятивізм, надмірну прагматизацію міжособистісних відносин, інтелектуальну деградацію, маргіналізацію окремих верств населення в депресивних регіонах, де бракує україномовного інформаційного простору, проводиться антиукраїнська пропаганда, підтримуються сепаратистські та екстремістські настрої, нав'язуються шовіністичні ідеї щодо великих і малих народів, імперської величчності та могутності метрополій, історико-культурної та релігійної єдності тощо.

До найактуальніших гуманітарних проблем сучасного українського суспільства належать такі: низький рівень національної свідомості і самосвідомості, недостатня ментальна ідентичність і схильність до її розмивання, брак громадянської і правової культури, історичної пам'яті, комунікативної універсальності, що передбачає органічне поєднання різних форм, способів і засобів комунікації (словесних, невербальних, іншомовних, інтерактивних, цифрових).

Гібридна війна проти України, наявні помилки і прорахунки в організації симетричної реакції української держави, суспільства, громадськості на ворожу зовнішню політику з боку Російської Федерації, антиукраїнська діяльність проросійських елементів усередині країни, які зазіхають на статус української мови як державної, запламовують вітчизняну історію, дискредитують владні інституції та державну політику, становлять собою небезпечні виклики і загрози єдиному україноцентричному гуманітарному простору. Посилюють негативний контекст наявні суперечності у військовому освітньо-виховному середовищі, що потребують відповідного реагування та негайного подолання. До них слід віднести такі:

- потреба в підготовлених до успішного виконання завдань за призначенням офіцерах-лідерах, зростання вимог до особистісних, професійних якостей майбутніх військових керівників, провідників якісних змін у ЗСУ за стандартами НАТО – і збереження застарілого декларативно-популістського підходу до мотивації курсантів, слухачів, ад'юнктів ВВНЗ щодо побудови власної військово-професійної кар'єри, низького соціального статусу військовослужбовців;

- утвердження євроатлантичного вектора розвитку ЗСУ, переорієнтація вищої військової школи на стандарти НАТО в підготовці компетентних військових керівників з новим демократичним світоглядом, гуманістичним мисленням, європейськими цінностями – і брак відповідних умов, механізмів для формування очікуваних змін в особистісному і професійному становленні майбутніх офіцерів, невиправдане поєднання принципово нових

цілей, очікуваних результатів із застарілими підходами до їх практичної реалізації;

- оновлення змісту вищої освіти, приведення його у відповідність до сучасних вимог, пріоритетів розвитку ЗСУ – та абсолютизація професійно орієнтованого, фундаментального контенту освітніх програм підготовки майбутніх військових фахівців, нівелювання цільової спрямованості гуманітарних дисциплін до загальноосвітньої функції, їх підпорядкування усуненню недоліків за попереднім освітнім рівнем і досягненню елементарних завдань (здатності спілкуватися державною та іноземною мовами, працювати в команді, володіти вміннями застосовувати здобуті знання на практиці тощо);

- визнання необхідності системного підходу до гуманітарної підготовки майбутніх офіцерів для ЗСУ – і брак науково обґрунтованої, цілісної системи військово-гуманітарної вищої освіти.

1.4. *Нормативно-правові засади гуманітаризації вищої військової освіти в Україні* визначені в таких програмних документах:

1) *Стратегії національної безпеки України*, затвердженій Указом Президента України № 392/2020 від 14 вересня 2020 року, в якій до основних напрямів зовнішньополітичної та внутрішньополітичної діяльності держави віднесене рішуче протистояння гуманітарній агресії, розвиток української культури як основи консолідації української нації та зміцнення її ідентичності (п. 46);

2) *Воєнній доктрині України*, затвердженій Указом Президента України № 555/2015 від 24 вересня 2015 року, де серед завдань ЗСУ визначені готовність «до участі в багатонаціональних операціях з підтримання миру і безпеки та гуманітарних операціях» (п. 26), необхідність дотримання прийнятих у державах – членах НАТО принципів ведення бойових дій, зокрема принципу гуманності як «відповідності (неперевищення) рівня збройного насильства загальнолюдським цінностям і нормам міжнародного гуманітарного права...» (п. 56);

3) *Стратегії національно-патріотичного виховання*, затвердженій Указом Президента України № 286/2019 від 18 травня 2019 року, де наголошується на необхідності «розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей (самобутності, волі, соборності, гідності), формування в громадян почуття патріотизму, поваги до Конституції та законів України, соціальної активності й відповідальності за доручені державні та громадські справи, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності й територіальної цілісності України, сповідування європейських цінностей».

2.1. *Мета Концепції* – визначити засадничі принципи, напрями, змістові лінії та підходи до побудови системи військово-гуманітарної вищої освіти в Україні, розкрити умови її перспективного розвитку в контексті євроінтеграційних трансформаційних змін, оновлення вищої військової школи і ЗСУ.

2.2. *Сутність і спрямованість військової гуманітаристики*. Військова гуманітаристика інтегрує актуальні теоретичні ідеї, передові практики наукового пізнання навколишньої дійсності крізь призму найвищих духовних досягнень людства, гуманістичних поглядів, цінностей та ідеалів, що забезпечує належне усвідомлення майбутнім офіцером власного обов'язку як захисника України, незалежності держави, свободи, цілісності, історії, мови, традицій і культури українського народу. Її цільове призначення полягає у формуванні україноцентричної позиції майбутнього військового керівника, зміцненні його громадянської свідомості та самосвідомості, забезпеченні цілеспрямованого становлення як мужнього і безкорисливого патріота, компетентного професіонала, наставника молодих воїнів, готових успішно виконувати конституційний обов'язок щодо оборони України, захисту суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності Української держави.

2.3. *Напрями військово-гуманітарної вищої освіти*. З урахуванням нормативних вимог до офіцерів уміло та ефективно керувати військами в умовах невизначеності, забезпечувати високий бойовий дух підлеглих, виявляти готовність перемагати ворога з максимальним збереженням людських і технічних ресурсів у підпорядкованих їм підрозділах (частинах) потребує особливої уваги і підтримки внутрішнє налаштування військового керівника, розвиток у нього навичок нейтралізації негативного морально-психологічного впливу, подолання зовнішніх викликів і загроз, збереження спокою і рівноваги, володіння ситуацією, надихання військовослужбовців за будь-якої ситуації, забезпечення злагоджених дій підрозділу (частини) задля успішного виконання поставлених бойових завдань. Із цього випливають такі основні напрями військово-гуманітарної підготовки офіцерів у вищій військовій школі: філософсько-методологічний, освітньо-виховний, психологічний, нормативно-правовий, соціально-просвітницький, науково-дослідницький.

І. Філософсько-методологічний напрям

Завдання – сформувати людиноцентричний філософський світогляд, прихильність до гуманістичних ідеалів і цінностей, свідоме і відповідальне ставлення до вироблення власної життєвої, громадянської, службово-професійної позиції; розвивати аналітизм, критичне мислення, рефлексивність, ґрунтовність, цілісність і концептуальність у вивченні актуальної військово-гуманітарної проблематики.

Теоретико-методологічна основа: синергетична теорія про соціо- та культуротворчу роль гуманітарної освіти; положення філософської антропології про онтологічний характер пізнання, самостворення людини в освіті як носія духовності; вчення військової акмеології про закономірності продуктивного саморозвитку і професійної підготовки військового фахівця до виконання завдань гуманітарного спрямування в екстремальних умовах; принципи нелінійності, багатовимірності, відкритості,

плюралістичності, діалогічності, інтерсуб'єктності, варіативності гуманітарного знання.

Концепти: гуманізм, гуманітарне мислення.

Підходи: гуманістичний, ретроспективний.

Змістові лінії: аксіологічна, рецептивно-рефлексивна, акмеологічно-дискурсивна, герменевтично-епістемиологічна, етико-акмеологічна.

II. Освітньо-виховний напрям

Завдання – сформувати гуманістичне мислення офіцера-вихователя, готовність до інтерактивної комунікації, неперервної самоосвіти і саморозвитку, управління військово-педагогічним процесом на кращих традиціях козацької педагогіки, європейського гуманізму, педагогіки співробітництва і добра; служіння ідеалам педагогічного наставництва та просвітництва (людяність, тактовність, доброзичливість, віра в людину та її здатність до вдосконалення, відданість справі навчання і виховання захисників України), визначення освітньо-виховних цілей, змісту і технологій освітньо-професійної підготовки військовослужбовців, набуття ними свідомої та відповідальної особистісної, громадянської, службово-професійної позиції на засадах компетентнісного підходу.

Теоретико-методологічна основа: синергетичне вчення про малий резонансний вплив на особистість вихованця, військово-андрагогічна концепція професіоналізації досвідчених офіцерів у системі неперервної освіти, теорії розвивального і проблемного навчання, теорія ініціативного лідерства військового керівника в освіті та науці.

Концепти: гуманістичне мислення, полікультурність, педагогіка співробітництва, педагогічне наставництво, інноваційна освіта, гуманітарна комунікативна культура, інтерактивність, військово-андрагогічний процес.

Підходи: андрагогічний, суб'єкт-суб'єктний, компетентнісний, розвивальний, комунікативний, діяльнісний, культуротворчий, середовищний.

Змістові лінії: теоретико-методологічна, діагностично-прогностична, проектувально-технологічна, контрольнокорегувальна, інтерактивно-комунікативна, консультативно-наставницька, соціально-виховна, просвітницька, самоосвітня.

III. Психологічний напрям

Завдання – сформувати готовність майбутнього військового керівника до проектування лідерської позиції (власної, особового складу), професійно-психологічного діагностування підлеглих, налагодження сприятливого мікроклімату у військовому колективі, розв'язання конфліктів і надання морально-психологічної допомоги військовослужбовцям, що зазнали психологічної травми під час виконання завдань за призначенням.

Теоретико-методологічна основа: теоретичні положення про: психічний розвиток особистості; соціальну ситуацію як системну одиницю аналізу життєвої активності особистості, діяльності та ролі суб'єкта в ній; розви-

ток людини як суб'єкта діяльності; зростаючу роль внутрішніх, суб'єктних детермінант активності людини; природу й роль рефлексивних процесів у життєдіяльності людини, самовизначення у складних ситуаціях тощо.

Концепти: особистість офіцера, суб'єкт, суб'єктність, професіоналізація офіцера, психологічне супроводження, психологія військового лідерства, гуманітарне мислення військового керівника.

Підходи: діяльнісний, розвивальний, особистісно орієнтований, суб'єкт-суб'єктний.

Змістові лінії: діагностувально-інтерпретаційна, аналітично-інтроспективна, рефлексивно-консультативна, тренінгова.

IV. Нормативно-правовий напрям

Завдання – сформувати правову свідомість і правову культуру офіцера, готовність ухвалювати управлінські рішення, виконувати завдання за призначенням з дотриманням вітчизняного законодавства, норм міжнародного гуманітарного права.

Теоретико-методологічна основа: екзистенціалістська теорія свободи і відповідальності за власні управлінські рішення, теорія правової держави, концепція праворозуміння, концепція природного права.

Концепти: гуманітарна безпека, гуманітарна криза, гуманітарний захист, норми міжнародного гуманітарного права, правова свідомість, правова культура.

Підходи: нормативно-кодифікаційний, морально-ціннісний, поведінково-регулятивний.

Змістові лінії: аналітично-інтерпретаційна, оцінювальна, правоохоронна.

V. Соціально-просвітницький напрям

Завдання – сформувати демократичний світогляд, цілісне розуміння сучасних соціальних, політичних тенденцій і закономірностей розвитку українського суспільства, механізмів і процедур налагодження військово-цивільного співробітництва, готовність до просвітницької роботи, соціального партнерства, інституційної кооперації у військово-гуманітарній сфері.

Теоретико-методологічна основа: теорії соціального детермінізму, суспільного договору, людського капіталу, соціальної комунікації, публічного лідерства, статусу та ролі поведінки; політологічні концепції масового суспільства, легітимності влади; принципи прозорості, відкритості, полісуб'єктності, солідарності, кооперації, інтерактивності, субсидіарності ухвалення управлінських рішень.

Концепти: постмодерний соціогуманітарний дискурс, соціокультурна прагматика, громадянське суспільство, військово-цивільне співробітництво, полікультурність, толерантність, соціальне лідерство.

Підходи: демократичний, культуротворчий, функціонально-рольовий, гуманітарно-рефлексивний, контекстуальний, соціокультурний, просвітницький, мережевий.

Змістові лінії: соціально-інтеграційна, політологічна, мас-медійна, просвітницька.

VI. Науково-дослідницький напрям

Завдання – сформулювати евристичний науковий світогляд, критичне та інноваційне мислення офіцера, особистісну готовність виявляти гуманітарні проблеми, діагностувати їхні причини, розробляти науково обґрунтовані пропозиції, системні рішення, пов'язані з вирішенням наявних суперечностей, недоліків, потенційних викликів і загроз у військово-гуманітарній сфері.

Теоретико-методологічна основа: екзистенціалістська теорія свободи і відповідальності за якість наукового дослідження, вчення про діалогізм і суб'єктність гуманітарного дискурсу, концепція фаліблізму про відносний гіпотетичний характер наукової картини світу; принципи об'єктивності, цілісності, фундаментальності, прогностичності в дослідженні військово-гуманітарної дійсності, єдності теорії та практики її вдосконалення, академічної доброчесності.

Концепти: військово-гуманітарна проблематика, науково-гуманітарна евристика, освітньо-наукова інноватика, толерантність, наукове лідерство.

Підходи: інноваційний, проблемний, прогностичний, проєктувально-технологічний.

Змістові лінії: фундаментально-дослідницька, технологічно-пошукова, креативно-інноваційна, гуманітарно-евристична.

3. Очікувані результати здобуття військово-гуманітарної вищої освіти. Відповідно до пріоритетів розвитку ЗСУ, сучасних підходів до освітньо-професійної підготовки військових фахівців з вищою освітою ефективність військово-гуманітарної підготовки випускників ВВНЗ визначається на основі виявлення рівнів сформованості в них військово-гуманітарної компетентності, підґрунтя якої становить система загальних (ключових, базових), професійних і фахових компетентностей.

I. Загальні компетентності:

1. *Особистісні:* світоглядна, морально-ціннісна, функціонально-поведінкова, культуротворча.

2. *Соціальні:* громадянська, лідерська.

3. *Інструментальні:* комунікативна, пізнавальна, самоосвітня, дослідницька.

II. Професійні компетентності: управлінська, психологічна, педагогічна, гуманітарно-правова та ін.

III. Фахові компетентності: наставницька, тренерська, діагностична та ін.

Сформованість військово-гуманітарної компетентності забезпечуватиме готовність випускників ВВНЗ виконувати такі функції:

- сприяння активному особистісному, професійному і кар'єрному розвитку підлеглих, прояву ними лідерських якостей;

- зміцнення прихильності військовослужбовців до демократичних принципів життєдіяльності, стимулювання їхнього прагнення до професійного самовдосконалення як успішних громадян, захисників України;

- вільне орієнтування в сучасному інформаційно-комунікаційному просторі, успішне подолання інформаційних бар'єрів і негативних впливів, кваліфіковане розпізнавання різноманітних інформаційних викликів і загроз (фейки, провокації, диверсії тощо);

- ефективне налагодження міжособистісної комунікації в частині (підрозділі), створення сприятливого морально-психологічного мікроклімату у військовому колективі;

- проведення періодичного психологічного діагностування військовослужбовців, надання їм у разі потреби кваліфікованої допомоги;

- пропагування демократичних цінностей і свобод на основі переконання, демонстрування власними прикладами прихильності гуманістичним ідеалам;

- виховання в підлеглих україноцентризму, самоповаги і гордості за належність до української нації, прагнення боронити і примножувати вітчизняні здобутки в гуманітарній сфері, на шляху до євроінтеграції та прискороного цивілізаційного поступу України.

4. *Умови перспективного розвитку військово-гуманітарної вищої освіти в Україні:*

1. *Періодичність оновлення всіх компонентів* (принципів, підходів, цілей, змісту, технологій, результатів) на основі наукового аналізу здобутків, прогнозування перспектив розвитку військової гуманітаристики, обґрунтування пріоритетних завдань гуманітарної підготовки офіцерів ЗСУ.

2. *Урахування вікових, гендерних особливостей* курсантів, слухачів, ад'юнктів ВВНЗ, їхніх індивідуальних освітніх інтересів і потреб, перспектив особистісного становлення, неперервної професіоналізації та кар'єрного зростання.

3. *Суб'єкт-суб'єктний характер взаємовідносин між учасниками освітнього процесу.*

4. *Наявність відкритого академічного середовища для вільного обміну думками з військово-гуманітарних проблем, їх дискусійного обговорення.*

5. *Реалізація права курсантів, слухачів, ад'юнктів на індивідуальну траєкторію навчання у процесі вивчення вибіркового гуманітарних дисциплін.*

6. *Заохочення обґрунтованих ініціатив, інноваційних пропозицій усіх суб'єктів освітнього процесу ВВНЗ щодо актуалізації, дослідження, ефективного розв'язання нагальних військово-гуманітарних проблем.*

7. *Наявність здорової та чесної конкуренції, змагальності в академічному середовищі ВВНЗ, належна зовнішня мотивація і стимулювання наукових пошуків у військово-гуманітарній сфері.*

A. M. Hudz,

Senior Researcher at the Multinational Staff Officers Training and Research Centre, the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiyi

S. M. Popko,

Candidate of Historical Sciences, Professor at the Land Forces Department, the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiyi

Military-political commitments of the Russian Federation in the field of arms control and control over military activities: state of implementation

The article considers the characteristic features and new trends concerning the military-political activity of the Russian Federation in the field of arms control and control over military activity.

It is asserted that the functioning of international military-political mechanisms and instruments of early warning depends on the essence of Russia's military and political activity. Recommendations for optimization of the current system that forms and defend the military-political position of Ukraine are substantiated.

Key words: military-political commitments; threats; military conflict; building trust and security.

V. M. Ryzhykh,

Doctor of Science in Public Administration, Leading Researcher at the Central Research Institute of Armaments and Military Equipment of the Armed Forces of Ukraine

P. P. Bohutskiyi,

Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor, Chief Researcher at the Research Institute of Informatics and Law, the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Major General of Justice (ret.)

Organizational and legal principles for implementation of the national policy with regard to the defence-industrial complex

The article considers the issues of implementation of the national policy with regard to the defence-industrial complex, development and implementation of a methodological approach based on legal support and system analysis of its effectiveness, implementation of the idea of harmonious combination of science and technology policy with industrial, economic, social and defence policy, creation of the conditions for effective combination of strategic planning, programming and budgeting in the structural and time dimensions, development of the organizational and legal mechanism for making necessary scientifically sound management decisions concerning the development of the defence-industrial complex.

Key words: national security; defence-industrial complex; national policy with regard to the defence-industrial complex; organizational and legal support of the defence-industrial complex; management of the defence-industrial complex.

Yuriy Loboda,

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Leading Researcher at the Social Science Department, the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiyi.

The concept of «hybrid war/warfare»: origin and complexity

The article analyses the genesis, semantical shifts and contemporary role of the term «hybrid war/warfare» in the cognitive domain. The main aim of the article is to define the possible causes and consequences of the alleged semantic redundancy of the term «hybrid war/warfare». As the result of the analysis, it was concluded how the term «hybrid war/warfare» works in favour of the empowering of the «fog of war»: it substitutes the concept of the conventional war, which is commonly obvious, and directs public attention towards the semantic fuzziness, which implicitly eliminates the essential features of the conventional armed conflict. This creates a cognitive bias, which still does not seem properly analysed and understood.

Key words: hybrid war/warfare, cognitive bias, concept, semantics, public discourse, buzzwords, metaphor.

A. P. Handziuk,

Candidate of Technical Sciences, Senior Researcher, Associate Professor at the Military Training Department, the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiyi,

M. M. Petrenko,

Associate Professor at the Military Training Department, the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiyi,

M. Ya. Klontsak

Candidate of Military Sciences, Professor at the Military Training Department, the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiyi

Topical issues of military-engineering preparation of the area and facilities of the amalgamated hromadas of Ukraine

The initiated administrative, economic and socio-political reforms in Ukraine envisage the optimization of management activities as well as the improvement of the level and quality of life of the population. The reforms also aim to ensure the mobilization activities as a system with specific requirements, including the military-engineering preparation and maintenance of terrain and infrastructure facilities.

The purpose of the article is to substantiate approaches to equipping the areas and facilities located within the amalgamated hromadas. The essence of the approaches is the implementation of specific military-engineering requirements in order to increase the defence capability of the territory and local facilities as elements of a possible theatre of operations. In peacetime, it is proposed to involve, on the legislative basis, units of engineering troops of the Armed Forces of Ukraine, in the framework of combat training to perform specific military-engineering works.

Key words: special period; military engineering preparation; amalgamated hromadas; disposition of material resources; infrastructure facilities; defence plan; survivability.

S. L. Mordvynov,

Leading Researcher at the Intelligence Department, the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi,

M. V. Adamenko,

Candidate of Military Sciences, Head of Research Laboratory at the Intelligence Department, the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Colonel

O. V. Ivanov,

Leading Researcher at the Intelligence Department, the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi

Analysis of the parachuting cargo operations in the anti-terrorist operation

Parachute airdrop is a priority way to deliver reconnaissance groups to the enemy's rear and to support their further actions. Recently, this kind of operation is developing rapidly in the leading countries and is widely used in special and combined arms operations in local conflicts. Taking this into account, it is important to carry out an in-depth analysis of our own experience and to assess the available forces and equipment for aerial delivery.

The article contains a general description of the problems that were identified during the implementation of practical tasks of cargo airdrop during the combat actions in eastern Ukraine. Based on the results of the analysis, the authors suggest the ways to address the issues raised together with the proposals for draft regulations and guidelines. New perspective ways of application of airborne equipment are covered, which can increase the efficiency of airdrop of reconnaissance groups.

Key words: airdrop; jointness; organization of supply.

O. M. Zahorka,

Doctor of Military Sciences, Professor, Chief Researcher at the Centre for Military and Strategic Studies, the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi,

S. V. Polishchuk,

Candidate of Military Sciences, Senior Lecturer at the Radio Engineering and Special Troops Department, the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Colonel,

I. O. Zahorka,

Senior Researcher at the Centre for Military and Strategic Studies, the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi

Guidelines for assessing the ability of deterring the aggressor from unleashing a military conflict

Deterring the aggressor from unleashing a military conflict is one of the main tasks of ensuring the military security of the state.

The article presents methodological provisions for assessing the ability to deter aggression, which are based on the coefficients of conflict expansion. When assessing the ability to deter aggression, the expected strategies of action of the confronting parties are considered, which are characterized by the probabilities of the military conflict termination in each phase (at each stage) of warfare.

The proposed guidelines form a conceptual analytical model of deterring the aggressor, which is designed not only to assess the ability to deter aggression, but also to substantiate the measures for preventing military conflict escalation.

The procedure for applying the model is shown by an example of assessing the ability to deter the aggressor from unleashing a military conflict with the goal to separate certain areas of the country.

Key words: military conflict; deterring aggression; escalation of hostilities; win (lose) of the aggressor.

V. M. Horbenko,

Candidate of Military Sciences, Associate Professor, Professor at the Aviation Department, the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Colonel,

O. A. Korshets,

Candidate of Technical Sciences, Deputy Head of the Air Force Department, the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Colonel

A technique of substantiation of the required composition of a tactical aviation task force of the Air Force in operations

The article, based on the comparison of the determined value of the required number of sorties of tactical aviation in operations (combat actions) with the mathematical expectation of the number of sorties for a certain period, proposes a technique of substantiation of the required composition of a tactical aviation task force of the Air Force for performing assigned tasks in operations (combat actions). The technique can also be used to assess the capabilities of an aviation task force with a certain composition as well as its combat potential.

Key words: combat intensity; sorties; total number of sorties available; mathematical expectation of the number of sorties; air force; tactical aviation; aviation task force.

A. M. Syrotenko,

Doctor of Military Sciences, Senior Researcher,
Commandant of the National Defence University of Ukraine
named after Ivan Cherniakhovskiy, Lieutenant General,

A. O. Vitchenko,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Social Science Department,
the National Defence University of Ukraine
named after Ivan Cherniakhovskiy,

V. I. Osodlo,

Doctor of Psychological Sciences, Professor,
Head of the Humanitarian Institute,
the National Defence University of Ukraine
named after Ivan Cherniakhovskiy, Colonel,

V. I. Aleshchenko,

Doctor of Psychological Sciences, Professor, Professor
at the Moral and Psychological Support Department,
the National Defence University of Ukraine
named after Ivan Cherniakhovskiy

Development of military-humanitarian higher education in Ukraine: from awareness of priority to conceptualization

*The article is devoted to substantiation of the concept
of the military-humanitarian higher education under reformation
of the higher military education along with transition
of the Armed Forces of Ukraine to NATO standards.*

*Analysis of the problem revealed the presence of significant
shortcomings on the way of its theoretical and technological
solution, which reduces the quality of moral and psychological
training of cadets and students of higher military education
establishments and causes a number of objective and subjective
factors that can negatively affect the effectiveness of future
military leaders. Thus, the urgency of conceptualization
of the national military-humanitarian higher education*

*and the need to identify and develop leading ideas, views,
approaches to the humanization of the educational process
in higher military education establishments, taking into account
the current needs and ongoing professionalization of the Ukrainian
Armed Forces, become obvious.*

*The authors designed a model of military-humanitarian higher
education and briefly characterized its conceptual, target,
meaningful, technological and outcome components, the unity
and interdependence of which ensures for future military leaders
the acquisition of appropriate worldview, moral, intellectual,
emotionally strong and praxeological qualities. Particular attention
is paid to the conditions that affect the quality of humanitarian
training of future officers.*

*Key words: military-humanitarian higher education; humanization;
humanitarianization; humanitaristics; Armed Forces of Ukraine;
future military leaders; higher military education establishments.*

Draft Concept for the Development of Military-Humanitarian Education in Ukraine

*The systematic implementation of the ideas and solutions
formulated in the article «Development of military-humanitarian
higher education in Ukraine: from awareness of priority
to conceptualization» published in the current issue
of the journal is supposed to be facilitated by the draft Concept
of Military-Humanitarian Higher Education Development
in Ukraine. The draft Concept is prepared in the National Defence
University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiy
by A. M. Syrotenko, A. O. Vitchenko, V. I. Osodlo,
V. I. Aleshchenko.*

*Comments and suggestions on the proposed draft Concept
should be sent to the editorial team of the journal «Science
and Defence».*

Основні вимоги до оформлення статей, які подаються до журналу «Наука і оборона»

Журнал приймає для опублікування статті українською або англійською мовами. Анотації статей подаються українською та англійською мовами.

Журнал «Наука і оборона» включений до категорії «Б» наукових фахових видань України (наказ Міністерства освіти і науки України № 409 від 17 березня 2020 р.).

Спеціальності, за якими видання публікує наукові праці:

253 – Військове управління (за видами збройних сил);

254 – Забезпечення військ (сил);

255 – озброєння та військова техніка;

256 – Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності);

263 – Цивільна безпека.

Подані авторами статті повинні за змістом відповідати тематиці журналу та вимогам щодо опублікування наукових статей. Передусім приймаються матеріали, в яких викладені результати наукових досліджень, спрямованих на розв'язання проблем, що мають важливе оборонне значення, статті, які містять нові теоретичні ідеї, принципи, концепції, моделі, спрямовані на пояснення певних явищ і процесів у галузі національної безпеки і оборони та прогнозування їх розвитку. Також приймаються до опублікування статті практичного змісту, які висвітлюють актуальні питання національної безпеки і оборони, науково-методичні та оглядові статті, інформаційні повідомлення про наукові новини і події.

Рукопис статті повинен бути підготовлений з використанням комп'ютера і подається до редакції в електронному вигляді. Для цього автори можуть скористатися своїми обліковими записами, попередньо зареєструвавшись на сайті журналу (<http://nio.nuou.org.ua>), або надіслати статтю на електронну пошту редакції журналу (nio2017@ukr.net).

Загальний обсяг рукопису разом з графічними матеріалами не повинен перевищувати 20 сторінок у форматі паперу А4. Поля сторінок, мм: зліва – 30, справа – 10, зверху та знизу – 20. Сторінки мають бути пронумеровані.

Основний текст статті друкується шрифтом Times New Roman чорного кольору прямого накреслення через півтора міжрядкові інтервали кеглем 14. Допускається авторські акценти виділяти напівжирним шрифтом або курсивом.

На першій сторінці рукопису розміщуються індекс УДК, назва статті, анотація, перелік ключових слів і далі текст статті. Обсяг анотації – у межах 1800–2000 знаків, включаючи ключові слова.

У кінці статті наводиться перелік джерел, на які є посилання у тексті статті. Бібліографічні описи джерел у переліку оформлюються згідно з ГОСТ 7.1:2006. Нумерація джерел – відповідно до порядку появи їх у тексті статті.

Рисунки, таблиці, формули, посилання оформлюються відповідно до ДСТУ 3008:2015.

Ілюстрації, виконані в окремих графічних редакторах, подаються як у середині тексту, так і в окремих файлах, створених цими редакторами.

Для забезпечення гарантій сліпого рецензування відомості про авторів у файлі статті не наводяться. У разі подання статті на сайті журналу ці відомості необхідно занести у відповідні поля форми подання. Якщо стаття надсилається до редакції електронною поштою, їх необхідно розмістити в окремому файлі. Відомості про авторів надаються за формою: прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь та вчене звання, найменування посади та місце роботи, військове звання, почесні звання, ідентифікатор ORCID, інформація для зворотного зв'язку (телефонні номери, адреса електронної пошти).

Електронні версії попередніх випусків журналу «Наука і оборона»
можна знайти на веб-сторінці журналу: <http://nio.nuou.org.ua>,
а також на сайті Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського: www.nbuv.gov.ua

Усі права застережені.
Переклад і передрук – лише за згодою
авторів і редакції.
Адреса редакції:
03049 Київ, Повітрофлотський проспект, 28.
Тел.: (044) 271-08-91, (067) 790-23-22, (066) 362-79-50.
E-mail: nio2017@ukr.net.
<http://nio.nuou.org.ua>.
Свідоцтво про державну реєстрацію
серії КВ № 22942-12842ПР від 15.09.2017 р.

© Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, 2020

Підп. до друку 02.03.2021 р.
Формат 60x90/8. Папір офс. Друк офсет.
Ум. друк. арк. 8,0. Обл.-вид. арк. 8,0.
Наклад 1104 прим. Зам. № 0302-21.

Видавничий дім «Стилос».
04071, Київ, вул. Набережно-Лугова, 5, к. 30.
Тел.: (044) 227-27-50, 227-27-05.
E-mail: stylos.publish@gmail.com.
<http://www.stylos.com.ua>.
Свідоцтво про внесення
до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
України ДК № 1465 від 13.08.2003 р.